

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Το “γυναικείο” και η επιταγή της μητρότητας στο λόγο της Χρυσής Αυγής

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Καλλιόπη Ραμουτσάκη

Αθήνα, 2018

Τριμελής Επιτροπή

Αθηνά Αθανασίου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Νίκη Μαρωνίτη, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Ανδρέας Νοταράς, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Καλλιόπη Ραμουτσάκη, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμών του συγγραφέα.

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων	2
Περίληψη	3
Εισαγωγή	4
Λίγα λόγια για τη Χρυσή Αυγή...	6
Ορισμός του προς διερεύνηση δείγματος λόγου	8
A' μέρος: αναλυτικό πλαίσιο	10
Η έννοια της βιοπολιτικής	10
Η θεωρία της επιτελεστικότητας	12
Η θεωρία των Laclau και Mouffe ως μέθοδος ανάλυσης λόγου	13
Εισαγωγικά.	13
Η θεωρία του λόγου.	15
Η λογική της συνάρθρωσης [articulatory practice].	16
Αντικειμενικοί λόγοι.	17
Ταυτότητες και θέσεις υποκειμένων.	19
Κριτική στη θεωρία του λόγου.	20
Αντί υπαγωγής.	23
Μελέτες στον κόμβο έθνους, φύλου, σεξουαλικότητας	26
A. Εθνογραφίες από το εξωτερικό	28
“Σεξουαλικοποιώντας το έθνος/αποσεξουαλικοποιώντας το σώμα”.	28
“Γυναίκες, μητρότητα και σύγχρονος σέρβικος εθνικισμός”.	29
“Κρατική Πατρότητα: Πολιτικές εθνικισμού, σεξουαλικότητα και φυλή στη Σιγκαπούρη”.	31
“Αισθηματολογικές/συναισθηματικές οικονομίες”	32
B. Εθνογραφίες από το ελληνικό συμφραζόμενο	34
B' μέρος: Ανάλυση λόγου	37
Το δημογραφικό: η κορωνίδα των προβλημάτων	37
Οι θέσεις της Χρυσής Αυγής για το δημογραφικό.	41
Άμβλωση: Η αργή γενοκτονία ενός Έθνους	42
Μητρότητα: Ιερό καθήκον και ύψιστη τιμή	43
Μητρότητα εκτός γάμου.	46
Η νόρμα της οικογένειας και η οικογένεια ως νόρμα	47
Το φύλο: φυσικό και μη επιλέξιμο	48
Η σχέση των δύο φύλων	49
Η (σωστή) Ελληνίδα	50

Διακεκριμένες Ελληνίδες - παραδείγματα γυναικείας “ανδρείας”	51
Οι Σπαρτιάτισσες.	52
Οι Σουλιώτισσες.	52
Οι γυναίκες της Πίνδου.	53
Ελληνίδες στην πολιτική.	53
Η συνοχή των ευρημάτων	53
Συμπεράσματα	56
Αναστοχαστικές σκέψεις- αντί επιλόγου	58
Πηγές – Βιβλιογραφία	61
Πηγές	61
Α’ Αρχαία Πρακτικών Βουλής των Ελλήνων.	61
Β’ Άρθρα από την ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής	62
Βιβλιογραφία	66
Ελληνόγλωσση	66
Ξενόγλωσση	69

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναδείξει τους τρόπους με τους οποίους ένας σύγχρονος εθνοφυλετικός λόγος, με σαφείς ναζιστικές καταβολές, μεταχειρίζεται το γυναικείο και δη τη μητρότητα, καθώς και το ζήτημα της αναπαραγωγής του πληθυσμού, εν μέσω μιας νεοφιλελεύθερης κυβερνολογικής κρίσης. Στο πλαίσιο της προκείμενης μελέτης και αυτού που καταχρηστικά θα περι-ορίζαμε ως “ελληνική” βιοπολιτική, τα ανωτέρω διερευνώνται στη συμβολή των φυλετικών, εθν(ο)τικών, έμφυλων και σεξουαλικών διαστάσεών τους. Επί της

“ουσίας”, το κείμενο αναφέρεται στις εμφυλοποιητικές και εθνοποιητικές πρακτικές οικοδόμησης της Ελλάδας ως φαντασιακής φυλετικής κοινότητας, μέσα από την ανάλυση, με γνώμονα τη θεωρία των Laclau και Mouffe, του λόγου της Χρυσής Αυγής.

Λέξεις-Κλειδιά: Χρυσή Αυγή, γυναικείο, μητρότητα, θεωρία του λόγου

Abstract

In this thesis we attempt to showcase the ways in which a modern ethnoracial discourse, with clear ties to Nazism, treats womanhood and motherhood, as well as the population’s reproduction, in midst of a neoliberal crisis of governmentality. In the context of this research and of what we would “abusively” define as “greek” biopolitics, the aforementioned are investigated at the intersection of their racial, ethnic, gendered and sexual aspects. In “essence”, the text, through analyzing, on the basis of the Laclau and Mouffe theory, the discourse of Golden Dawn, refers to gender and nation-building practices that constitute Greece as a racially imagined community.

Key-words: Golden Dawn, womanhood, motherhood, discourse theory

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αναλαμβάνει περισσότερο να εντοπίσει παρά να καλύψει το κενό στη βιβλιογραφία που θέλει τη θεωρητική ενασχόληση με τα φαινόμενα του κοινωνικού εκφασισμού και του ναζισμού να μη λαμβάνουν υπόψη το φύλο και τη σεξουαλικότητα ως θεμελιακές διαστάσεις των εν λόγω φαινομένων. Έχοντας επί-γνωση ότι η γνώση συγκροτεί τα ίδια τα αντικείμενά της, το παρόν εγχείρημα επιχειρεί να καταστήσει ορατή μια σύζευξη που μέχρι στιγμής παραμένει υποθεωρητικοποιημένη. Η αυξημένη δημοτικότητα-υπέρ ή κατά- της Χρυσής Αυγής έχει οπωσδήποτε τροφοδοτήσει το δημόσιο (δια)λογο τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο, η

συζήτηση λίγο ευαισθητοποιημένη διεξάγεται αναφορικά με την έμφυλη πτυχή του σύγχρονου ναζιστικού λόγου.

Ασφαλώς, απόπειρες ανακίνησης ν(ο)ημάτων που επιχειρούν να αποσταθεροποιήσουν τις έμφυλες και φυλετικές φυσικοποιήσεις όπως επανεγγράφονται στην τρέχουσα συγκυρία της κρίσης, συντελούνται, έστω και μεμονωμένες. Ποιητικά αίτια μεταξύ των οποίων η Έφη Αβδελά(2012), η Αθηνά Αθανασίου(2013) και η Αγγέλικα Ψαρρά(2012β, 2012γ, 2014), έχουν αρθρογραφήσει σχετικά, ορμώμενα από την επικαιρότητα, για την κρισιμότητα της αναλυτικής παρατήρησης στη συνάρθρωση και αλληλοσυγκρότησή τους των διαδικασιών της φυλετικοποίησης και της εμφυλοποίησης. Στις υπόλοιπες αναφορές σχετικά με το φαινόμενο της Χρυσής Αυγής, το ζήτημα των γυναικείων θέσεων υποκειμένου εντός του ναζιστικού λόγου φαίνεται να εξαντλείται ως προβληματική στην απλή αναφορά του- εντός διάσπαρτων σημειώσεων ή ολιγάριθμων παραγράφων στα κυρίως σώματα των κειμένων.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο λόγος της Χρυσής Αυγής της τελευταίας επταετίας αποδελτιώνεται και κωδικοποιείται προκειμένου να εντοπιστούν οι αποσιωπήσεις, οι αντιφάσεις, οι αμφισημίες και τα κενά ενός κατ' επίφαση αρραγούς και συνεκτικού αφηγήματος. Αποτυπώνεται λοιπόν ένα πλέγμα λόγων μέσω των οποίων η μητρότητα προκύπτει ως διακύβευμα και πεδίο (επαν)εγγραφής της αναπαραγωγικής ετεροσεξουαλικότητας, ως όχημα μέσω του οποίου διασφαλίζεται η εθνική συνέχεια και η πατρο-παράδοτη οικογενειακή γενεακότητα. Εντός αυτού του λογοθετικού πλέγματος, ως αντικείμενα κριτικής διερεύνησης διατυπώνονται, μεταξύ άλλων, η μητρότητα ως εθνικό και βιολογικό καθήκον, η υπογονιμότητα ως καθεστώς αλήθειας και τεχνολογία αναπαραγωγής, η (δημογραφική) κρίση ως κατάσταση εκτάκτου ανάγκης.

Η μεγαλύτερη αγωνία που διατρέχει το παρόν εγχείρημα δεν είναι άλλη από το να καταδειχθεί το πλήθος των αποκλεισμών που αποσιωπώνται προκειμένου να αρθρωθεί ως οιονεί καθολική η κατά τ'άλλα βιβλική επιταγή του “αυξάνεσθε και πληθύνεσθε”. Στόχος είναι να καταδειχθεί πώς ένα τέτοιο πολιτικό πρόταγμα (εξ)υπηρετεί την (ανα)παραγωγή ενός έμφυλου, φυλετικού, εθνικού, σεξουαλικού, εν ολίγοις, πολλαπλά σεσημασμένου, ατομικού και συλλογικού, σώματος και μέλλοντος. Επισημαίνονται οι αξιώσεις υποκειμενοποίησης που διατυπώνονται εντός αυτού και διερευνώνται συνέχειες και ασυνέχειές του με τον “κατεστημένο”, ηγεμονικό λόγο.

Προς εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού, ο μισογυνισμός, ο σεξισμός, ο ρατσισμός, η πατριαρχία, η ομοφοβία δε γίνονται αντιληπτοί ως διακριτοί ούτε παράλληλοι εξουσιαστικοί τροπισμοί, αλλά εξετάζονται στις συναρθρώσεις τους στην εξέλιξη μιας διαδικασίας κοινωνικού

εκφασισμού. Εντός μιας τεχνολογίας εξουσίας που μεριμνά για τη δι-ασφάλιση της (αξιοβίωτης) ζωής, όπου η ανησυχία για το μέλλον ανάγεται σε πολιτική του παρόντος, απώτερο στόχο της εργασίας θα αποτελέσει η συμβολή σε ένα διάλογο όπου, υπό το πρίσμα της μεταδομιστικής φεμινιστικής κριτικής, θα αναδειχθεί η έμφυλη διάσταση του ολοκληρωτισμού.

Συνοψίζοντας, επιδιώκεται μια ανάλυση του ανερχόμενου νεοελληνικού ναζιστικού λόγου τέτοια που να χαρτογραφεί τα όρια που τίθενται στην (Ελληνίδα) “γυναίκα” ως πολιτικό σημαίνον σε μια “βιοθεωρία” που επινοεί τη σημασιοδότηση μέσα από την αποκειμενοποίηση του γυναικείου. Για μια πιο παραστατική αναδιατύπωση της σύνοψης, το παρόν εγχείρημα έγκειται στην προσπάθεια υπέρβασης της μετωνυμίας που θέλει τους “λεβέντες με τις μαύρες μπλούζες” να αναπαριστούν/αντιπροσωπεύουν τη “γνήσια” εκδοχή της περίφημης οριζόντιας ανδρικής αδελφότητας. Διερευνώνται λοιπόν οι θέσεις που επιφυλάσσονται στις γυναίκες στη σκιά αυτών των “πρωτοπαλλήκων”.

Λίγα λόγια για τη Χρυσή Αυγή...

Η έντυπη Χρυσή Αυγή κάνει για πρώτη φορά την εμφάνισή της το 1980. Αρχική πρόθεση του περιοδικού να παραμείνει ένα είδος κλειστής λέσχης ιδεολογικών αναζητήσεων στο χώρο του εθνικοσοσιαλισμού, αποκλείοντας ρητά από το πρώτο του κιάλας φύλλο το όποιο ενδεχόμενο ανάμειξης με την πολιτική (Ψαρράς, 2012: 41). Δε θα περάσουν ούτε τρία χρόνια από τότε για να συντελεστεί επίσημα ο διαχωρισμός του τμήματος εκδόσεων και προπαγάνδας από το “μάχιμο” σκέλος με το δεύτερο να παίρνει το όνομα “Εθνικοσοσιαλιστικό Κίνημα Λαϊκός Σύνδεσμος”. Για τα επόμενα τριάντα χρόνια η δράση της οργάνωσης παραμένει συστηματική, εγκληματική και συστηματικά εγκληματική, αλλά σταθερά- εκλογικά και κοινωνικά-μειοψηφική.¹

Το σκηνικό ανατρέπεται το 2010, με την εκλογή του αρχηγού της οργάνωσης ως δημοτικού συμβούλου στο Δήμο Αθηναίων. Έκτοτε η Χρυσή Αυγή καρπώνεται την κοινωνική νομιμοποίηση που της παρέχουν μια σειρά από επιδοκιμαστικά εκλογικά αποτελέσματα: στις (επαναληπτικές) βουλευτικές εκλογές του 2012 εισέρχεται για πρώτη φορά στη Βουλή με ποσοστό 6,92% και καταλαμβάνει 18 βουλευτικές έδρες. Το ίδιο πλήθος εδρών διασφαλίζει και

---

¹ Για μια διεξοδική μελέτη του φαινομένου της Χρυσής Αυγής και της εξέλιξής του στο χρόνο, βλ. Ψαρράς, 2012.

με το 6,99% των (επίσης επαναληπτικών) εκλογών του 2015, από τις οποίες αναδεικνύεται τρίτο κόμμα. Ειδικά κατά το πρώτο διάστημα της εκλογής της, η Χρυσή Αυγή φροντίζει να διαψεύσει όσες και όσους υποστήριξαν ότι θα συμμορφωθεί με την κοινοβουλευτική ευπρέπεια και θα ασπαστεί την κοινοβουλευτική ευταξία.²

Το παρόν αντλεί από και εκτυλίσσεται στο διάστημα του νομιμοποιημένου κοινοβουλευτικού βίου της οργάνωσης, διερευνώντας τη λογοθετική της (ανα)συγκρότηση κατά την περίοδο της μεγαλύτερης μέχρι στιγμής επιφάνειάς της. Κάτι τέτοιο δε συνεπάγεται ότι η επιτυχία και η παρουσία της Χρυσής Αυγής στο δημόσιο χώρο εξαντλείται στα εκλογικά της αποτελέσματα. Ούτε το μόρφωμα καθ' εαυτόν αντιμετωπίζεται ως “τυπικό” πολιτικό κόμμα- ακόμα και αν στο κείμενο ενίοτε αναφέρεται ως τέτοιο υπαλλακτικά. Ο αγώνας για την “ταυτότητα” της Χρυσής Αυγής αναδεικνύεται πιο επίκαιρος από ποτέ: Πολιτικό κόμμα ή εγκληματική οργάνωση; Η εργασία συντάσσεται κατά το έβδομο έτος της παρουσίας του Συνδέσμου στη Βουλή και κατά το τέταρτο έτος της παραμονής του στο εδώλιο του κατηγορουμένου, απ' όπου διάφορα μέλη του, ανάμεσα στα οποία βουλευτές και βουλευτρίες, αντιμετωπίζουν, μεταξύ άλλων, τις κατηγορίες της σύστασης και διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης.

Ο Δημήτρης Ψαρράς (2012,2014) έχει συστηματικά ασχοληθεί με το φαινόμενο της Χρυσής Αυγής, πολύ πριν λάβει τις σημερινές του διαστάσεις. Σε αυτήν του την ενασχόληση έχει επανειλημμένα σταθεί στη “διφυή” υπόσταση που διέπει το *modus operandi* της οργάνωσης. Κατά το διάστημα του κοινοβουλευτικού της βίου, το μοντέλο της “δυναμικής” οργάνωσης (πολιτικό σκέλος- παραστρατιωτικός μηχανισμός) εκδηλώνεται ως εξής: η Χρυσή Αυγή αφενός υιοθετεί την εξωτερική εικόνα ενός κόμματος όπως όλα τα άλλα, ασπασζόμενο την κοινοβουλευτική τάξη, με συμπεριφορά ήπιας και συναινετικής πολιτικής δύναμης. Αφετέρου, εξαπολύει στοχευμένες επιθέσεις των οργανωμένων Ταγμάτων Εφόδου, με επικεφαλής ηγετικά του στελέχη, έτσι ώστε να κάνει σαφές ότι ο αγώνας διεξάγεται σε δύο επίπεδα. (2014: 26).³

Η διπλή οργανωτική διάρθρωση της Χρυσής Αυγής εγκαθιδρύεται και μέσα από το “διφυή” της λόγο. “Όπως κάνουν όλα τα παρόμοια μορφώματα, «προς τα έξω» δηλώνει «εθνικιστική»

---

² Οι δολοφονίες του Σαχζάτ Λουκμάν και κατόπιν του Παύλου Φύσσα, τα πογκρόμ κατά μεταναστών, αν μη τι άλλο διαψεύδουν μια τέτοια διάθεση. Έκτοτε, ωστόσο, παρατηρείται μια σχετική αναδίπλωση στις κινήσεις της με μίαν αντίστοιχη μεταστροφή στη ρητορική της νομιμότητας και των πολιτικών διώξεων.

³ Μέσα από τη σύγκριση των διαδοχικών οργανωτικών σχημάτων που κατά καιρούς έχουν υιοθετηθεί, ο Ψαρράς καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η Χρυσή Αυγή υπήρξε εξ αρχής μια “οργάνωση-χαμαιλέοντας”, που ανά περίπτωση ενδύεται την κατάλληλη εξωτερική περιβολή: “Σε όλο αυτό το διάστημα, το μόνο που παρέμεινε σταθερό ήταν η αυστηρή ιεραρχική της δομή, ο Αρχηγός και η διάκριση του δημόσιου από το επιχειρησιακό σκέλος, όπως κι αν ονομαζόταν αυτό το τελευταίο (ομάδα κρούσης, μαχητικός πυρήνας, φάλαγγα, χρυσοί αετοί κλπ.)” (2014: 56).

και μόνο στους μνημένους «εθνικοσοσιαλιστική»(2014: 41).⁴ Η χρήση του όρου «εθνικιστές» ως καταλληλότερου από το βεβαρυμμένο «εθνικοσοσιαλιστές» και το ξενικό «ναζιστές» έχει από δεκαετίες υιοθετηθεί από τη ρητορική της οργάνωσης. Η μεταμφίεση των εγχώριων ναζί σε απλούς εθνικιστές συντελείται με την εξής ρηματική άρθρωση: “ο ναζισμός είναι η εφαρμογή του εθνικοσοσιαλισμού στη Γερμανία και ως εκ τούτου είναι αδύνατο να μιλάμε για έλληνες ναζί”(παραπομπή). Η μετατροπή του “εθνικοσοσιαλιστή” σε “εθνικιστή” θεωρείται απαραίτητη από τη Χρυσή Αυγή σε μια περίοδο πολιτικού ανοίγματος της οργάνωσης(Ψαρράς, 2012: 251).⁵

Η παρούσα εργασία συντάσσεται με τη μερίδα της ελληνικής βιβλιογραφίας που μεταχειρίζεται τη Χρυσή Αυγή ως ναζιστικό μόρφωμα.⁶ Προκρίνεται έναντι του “νεοναζιστικού”, καθότι, σύμφωνα με τον Ψαρρά, κανείς “νεοναζιστής” δεν υιοθετεί για τον εαυτό του αυτόν το χαρακτηρισμό. Ο όρος “νεοναζί” χρησιμοποιείται από τους πολιτικούς μελετητές της “Ακροδεξιάς” για να περιγράψει τα ποικίλα μορφώματα νοσταλγών ή μιμητών, του φασισμού και του ναζισμού που εμφανίστηκαν κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Οι ίδιοι θεωρούν τους εαυτούς τους συνεχιστές και όχι νοσταλγούς. Επομένως δεν τους καλύπτει το πρόθεμα “νέο” (2012: 156).⁷

Ορισμός του προς διερεύνηση δείγματος λόγου

---

⁴ Για τον τρόπο με τον οποίο η διάκριση “εσωτερικού”-“εξωτερικού” λόγου λαμβάνεται υπόψη στην ανά χείρας εργασία, βλ. ενότητα “αναστοχαστικές επιφυλάξεις”.

⁵ Η Γεωργιάδου επισημαίνει ότι «η [πρόσφατη] απάρνηση του ναζισμού [από τη Χρυσή Αυγή] είναι επιφανειακή» και εξηγεί: Μια κάποια (λεκτική) τήρηση αποστάσεων εκ μέρους της Χρυσής Αυγής από τα ολοκληρωτικά πολιτικά καθεστώτα γίνεται με επιχειρήματα που δεν θίγουν τον σκληρό ιδεολογικό πυρήνα (βιταλισμός, εθνικοκορπορατισμός, επιθυμία για χρήση βίας, εθνο-φυλετισμός), τις πρακτικές (στρατιωτικοποίηση, μαζική κομματική πολιτοφυλακή, μαζική εξολόθρευση) και την αισθητική (μυστικισμός, εκθειασμός του ανδρισμού και της δύναμης) αυτών των καθεστώτων(2012).

⁶ Βλ. Ενδεικτικά, Εμμανουηλίδης & Κουκουτσάκη 2013, Παπαϊωάννου 2013, Ψαρράς 2012. Για μια παραπάνω από κατατοπιστική θεμελίωση του ισχυρισμού περί “ναζιστικού” μορφώματος, εδρασμένη στις ιδεολογικές, σημειολογικές και οργανωτικές ομοιότητες μεταξύ του γερμανικού NSDAP και της Χρυσής Αυγής, βλ. Ψαρράς 2012. Για πλούσιο υλικό που εκθέτει τις ναζιστικές καταβολές της οργάνωσης, βλ. <https://jailgoldendawn.com>, <http://goldendawnwatch.org>.

⁷ Σύμφωνα με μια σταχυολόγηση του Παπαϊωάννου, ο όρος Εξτρεμιστική Δεξιά, συχνός στη συζήτηση περί Ακροδεξιάς στην Ευρώπη, αδυνατεί να αποτυπώσει το βίαιο χαρακτήρα του μορφώματος και την άμεση σύνδεσή της με τη ναζιστική ιδεολογία, ενώ ο όρος Ακροδεξιά, αποτελεί μια μετριοπαθή, περισσότερο “χωροταξική” περιγραφή ενός πολιτικού χώρου(2013: 29). Ο φασισμός από την άλλη, δε θεωρείται ότι αποδίδει ευθέως τον “άνοθεντο φυλετισμό” της Χρυσής Αυγής (30).

Είναι ασφαλώς απαραίτητο να οριοθετηθεί το κλάσμα του ελληνικού εθνοφυλετικού λόγου που τίθεται υπό κριτική επεξεργασία επί του παρόντος. Όπως έχει ήδη σημειωθεί, η εργασία αντλεί κατ' αρχήν από τον "επίσημο" και δημόσιο, "εξωτερικό", λόγο της Χρυσής Αυγής. Πιο συγκεκριμένα, πραγματεύεται αφενός τις κοινοβουλευτικές ομιλίες του κόμματος και αφετέρου το λόγο που αρθρώνεται στην επίσημη ιστοσελίδα του. Αμφότερες οι πηγές αναφέρονται στην περίοδο από το 2012 μέχρι σήμερα. Ο χρονικός περι-ορισμός συμπίπτει σκόπιμα με το διάστημα της κοινοβουλευτικής δράσης του κόμματος, με αφετηρία τη για πρώτη φορά εκλογή του στο ελληνικό κοινοβούλιο.

Η "νόμιμη" εκλογική θητεία της Χρυσής Αυγής επιλέγεται ως θραύσμα χρόνου για μια σειρά από λόγους: Αντιστοιχεί σε μια συστηματικά καταγεγραμμένη πολιτική απεύθυνση, επενδυμένη με το μανδύα της συστημικής νομιμότητας, η οποία, "συμπτωματικά", συντελείται εν μέσω μιας πολυεπίπεδης "κρίσης". Με αυτά τα δεδομένα, διασφαλίζεται απρόσκοπτη η πρόσβαση στο πρωτογενές υλικό της εν λόγω περιόδου, η ποσότητα και η ποιότητά του, η κρίσιμη συνάρτησή του με την κοινωνικοοικονομική περιρρέουσα ατμόσφαιρα. Εκτιμάται λοιπόν ότι μέσα από τα θραύσματα λόγου αυτού του διαστήματος πληρούνται οι προϋποθέσεις ώστε να σκιαγραφηθεί ο τρόπος με τον οποίο η "διαχρονική" έμφυλη και εθνοφυλετική ιδεολογία της οργάνωσης (αναδι)αρθρώνεται εντός της κρίσης και συναρθρώνεται με αυτήν.

Αναφορικά με την πλοήγηση στο πρωτογενές υλικό, στη μηχανή αναζήτησης της επίσημης ιστοσελίδας του κόμματος, χρησιμοποιήθηκε ως λέξη-κλειδί η "μητρότητα" και συνολικά προέκυψαν ογδόντα τρία αποτελέσματα-άρθρα με βάση αυτό το λήμμα.⁸ Δεν έγινε κάποια περαιτέρω διαλογή και, από αυτά τα κείμενα, περίπου είκοσι πέντε άρθρα τελικά αξιοποιούνται και συμπεριλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.⁹

Σχετικά με τα πρακτικά των κοινοβουλευτικών συνεδριάσεων, σε πρώτο χρόνο, στην αντίστοιχη αναζήτηση στο ηλεκτρονικό αρχείο με κριτήριο τη λέξη "μητρότητα" προέκυψαν 460 αποτελέσματα (χωρίς τη δυνατότητα σωρευτικής εφαρμογής φίλτρου για απομόνωση του

---

⁸ Κάπου εδώ αξίζει να σημειωθεί, ότι η ίδια η "μήμη" του ιστορικού της ιστοσελίδας εκκινεί από το 2012. Έτσι, μια σύγκριση μεταξύ του προ-κοινοβουλευτικής και κοινοβουλευτικής περιόδου λόγου, παρότι χρήσιμη, δεν είναι εφικτή- τουλάχιστον όχι μέσα από την ίδια διαδικτυακή πλατφόρμα.

⁹ Ανάμεσα στους δεκάδες και πλούσιους σε υλικό φιλοναζιστικούς ιστοτόπους, η επίσημη σελίδα της Χρυσής Αυγής επιλέγεται ως ο πλέον "επίσημος" φορέας της οργάνωσης. Παρότι ο λόγος διατυπώνεται περισσότερο απροκάλυπτος σε περιφερειακούς επικοινωνιακούς δορυφόρους, κι ενώ τα άρθρα τείνουν να ανακυκλώνονται με προπαγανδιστική ακρίβεια ανάμεσα στις συγκοινωνούσες ακροδεξιές πηγές (βλ. ιστοσελίδες φίλα προσκείμενων στο κόμμα εφημερίδων), δίνεται προτεραιότητα στην όσο το δυνατό διεξοδικότερη διερεύνηση της επίσημης ρητορικής του κόμματος. Οι δημοσιεύσεις στην ιστοσελίδα του Συνδέσμου, εκτιμάται ότι πληρούν το τεκμήριο/κριτήριο "επιστημότητας".

διαστήματος 2012-2018). Κατά την πρώτη επεξεργασία αυτού του όγκου, τα περισσότερα αποτελέσματα φάνηκε να αντιστοιχούν σε αποσπασματικά και διάσπαρτα θραύσματα λόγου. Ανάμεσα σε αυτά, ωστόσο, υπήρχαν και αφιερώματα της Βουλής στις ημέρες της “Γυναίκας” και της “Μητέρας”, σαφώς πιο “πυκνά” σε έμφυλες νοηματοδοτήσεις.

Σε ένα δεύτερο χρόνο και έπειτα από μια πιο συστηματική επεξεργασία, σχηματίστηκε η πεποίθηση ότι στις εν λόγω επετειακές συνεδριάσεις αποκρυσταλλώνονται επαρκώς και υποδειγματικά οι ανταγωνισμοί για τις έμφυλες νόρμες, ακριβώς στη συνάρθρωσή τους με εθνοφυλετικές, ταξικές σεξουαλικές κανονιστικές επιταγές. Επομένως, από το σύνολο του κοινοβουλευτικού λόγου της Χρυσής Αυγής, επιλέγονται ως αντιπροσωπευτικές οι ομιλίες των βουλευτών και των βουλευτριών του Λαϊκού Συνδέσμου που εκφωνούνται με αφορμή τα αφιερώματα της Βουλής στη “Γυναίκα” και τη “Μητέρα”. Πρόκειται για υλικό από 7 κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις, με μια ή δύο εισηγήσεις εκπροσώπων του κόμματος κάθε φορά. Συμπληρωματικά επιστρατεύονται αποσπάσματα από τοποθετήσεις των κοινοβουλευτικών εκπροσώπων κατά τις συνεδριάσεις για την νομοθετική κατοχύρωση του συμφώνου συμβίωσης, τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, την προώθηση των θεσμών της τεκνοθεσίας και της αναδοχής τέκνων. Συνοπτικά, η εργασία αντλεί από τις εισηγήσεις δεκατριών συνεδριάσεων.

Α' μέρος: αναλυτικό πλαίσιο

Η έννοια της βιοπολιτικής

Ο Foucault εισηγείται την έννοια της βιοπολιτικής στα 1976 στην προσπάθειά του να συλλάβει μια διαφορετική, πιο παραγωγική, αναλυτική της εξουσίας.¹⁰ Για τον ίδιο, πρόκειται για μια “νεοπαγή” τεχνολογία εξουσίας η οποία ωστόσο συνομιλεί με τις “προηγούμενες”, πλην αλληλοδιαπλεκόμενες, πολιτικές ορθολογικότητες, την κυριαρχία και την πειθαρχία. Η νεωτερική αυτή, υπολογιστική τροπικότητα εξουσίας εντοπίζεται στην Ευρώπη του 18ου αιώνα και αποτελεί μια συναρμογή πρακτικών λόγου, θεσμικών συμβάσεων και φαντασιακών επενδύσεων που καθιστούν τη διαχείριση της ζωής αντικείμενο συστηματικού πολιτικού

---

¹⁰ Για πρώτη φορά ο όρος απαντά στον πρώτο τόμο της Ιστορίας της Σεξουαλικότητας και σε μια σύγχρονη της έκδοσής του διάλεξη του Foucault στον κύκλο των παραδόσεων του στο Collège de France, με τίτλο «Για την υπεράσπιση της Κοινωνίας».

ελέγχου. Σε αυτήν την έννοια συνυφαίνονται οργανικά η αναλυτική της εξουσίας, η γενεαλογία της γνώσης και η προβληματική του υποκειμένου.

Με τον όρο βιοπολιτική, όπως τον διατυπώνει στην παράδοσή του της 11ης Ιανουαρίου 1978, ο Foucault αναφέρεται στο “σύνολο των μηχανισμών μέσω των οποίων τα βασικά βιολογικά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου είδους γίνονται αντικείμενο μιας πολιτικής στρατηγικής [...], ή, με άλλα λόγια, πώς οι νεωτερικές δυτικές κοινωνίες εξέλαβαν [took on board] το θεμελιώδες βιολογικό γεγονός ότι τα ανθρώπινα όντα αποτελούν ένα είδος. (Foucault, 2009[2004]: 16, σε μετάφραση της γράφουσας). Σύμφωνα με το γάλλο στοχαστή, η βιοπολιτική συνιστά μια τεχνολογία εξουσίας που αποβλέπει στην “αναδοχή της ζωής”, στη συμπερίληψη αυτής στη σφαίρα του πολιτικού. “Εντός” αυτής, τα βιολογικά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου είδους γίνονται αντικείμενο μιας γενικής στρατηγικής της εξουσίας που διαχειρίζεται τα υποκείμενα ως έμβια και ενσώματα όντα και συνάμα μέλη ενός βιολογικού πληθυσμού.

Πρόκειται λοιπόν για ένα σύνολο διαδικασιών με δύο σκέλη, η οποία λειτουργεί συγχρόνως στο επίπεδο της “ανατομοπολιτικής του ανθρώπινου σώματος” και της “βιοπολιτικής του πληθυσμού” (2011[1976]: 162). Στο πρώτο επίπεδο προωθεί τη μεγιστοποίηση του δυναμικού των μεμονωμένων σωμάτων στο πλαίσιο της λειτουργικής ένταξής τους στο σύστημα, ενώ στο πλαίσιο της “βιο-πολιτικής” εστιάζει στην εμπλοκή του συλλογικού, βιοκοινωνικού σώματος στους θεσμικούς μηχανισμούς που ρυθμίζουν τη ζωή, την αναπαραγωγή κ.ο.κ. (Αθανασίου, 2007: 19). Πιο σύνθετη και πιο λεπταίσθητη από την πειθαρχία, η βιοεξουσία είναι μια πολιτική ορθολογικότητα που επιχειρεί να ρυθμίσει τη ζωή των πληθυσμών μέσω μηχανισμών δημογραφικής στατιστικής, πολιτικής οικονομίας, τεχνικών ασφάλειας, ασφάλισης και διαχείρισης της διακινδύνευσης, βιο-ιατρικής γνώσης(18).

Αυτό ακριβώς που αναδεικνύεται μέσα από την ανάλυση των λόγων της Χρυσής Αυγής δεν είναι άλλο από το πώς, σε ένα καθεστώς λόγου όπου το έθνος(-κράτος) αναπαρίσταται ως βιοπολιτική οντότητα, η πειθάρχηση της ανθρώπινης αναπαραγωγής ρυθμίζεται μέσα από τη διαχείριση κρίσεων και καταστάσεων έκτακτης ανάγκης, μεταξύ των οποίων το δημογραφικό. Σε επόμενο χρόνο θα ελέγξουμε την υπόθεση ότι, για να εφαρμοστεί επιτυχώς, η βιοεξουσία βασίζεται στη συνειδητή και υπεύθυνη υιοθέτηση εκ μέρους των μελών του κοινωνικού σώματος των ενδεδειγμένων πρακτικών υγιεινής και αναπαραγωγής. Με αφορμή τα επιλεγμένα θραύσματα λόγου, θα εξετάσουμε επίσης τη δυναμική του αίματος και της σεξουαλικότητας ως πυκνών σημείων που, παρότι ανήκουν σε διαφορετικά καθεστώτα εξουσίας, όπως και τα ίδια τα

καθεστώτα, συναρθρώνονται. Προς το παρόν, το τελευταίο ζήτημα που θα εξετάσουμε είναι η θέση του ρατσισμού στο πλαίσιο της βιοπολιτικής.

Σύμφωνα πάντα με το Foucault, τίθεται το ερώτημα του πώς, στο πλαίσιο μιας εξουσίας που διατείνεται την υπεράσπιση της ζωής, διασφαλίζεται το δικαίωμά της στην έκθεση αυτής στο θάνατο. Σε αυτό το σημείο είναι που υπεισέρχεται ο ρατσισμός για να επιτελέσει μια κρίσιμη και καταστατική λειτουργία: να χαράζει μια τομή στο βιολογικό σύνολο του πληθυσμού, να διαχωρίσει τα στοιχεία που πρέπει να ζήσουν από αυτά που πρέπει να πεθάνουν (313) Πιο συγκεκριμένα, “εξουσιοδοτείται”-αν μπορούμε να του αποδώσουμε ιδιότητες εμπρόθετης δράσης, έστω και έμμεσης- να υποδιαιρέσει τον πληθυσμό σε φυλές, να κατακερματίσει αυτό που φέρεται ως βιολογικό continuum και να διακρίνει ανάμεσα σε υποκείμενα και μη-υποκείμενα.

Σε δεύτερο χρόνο, ο ρατσισμός επιτελεί μιαν ακόμη λειτουργία στη βάση των φυλετικών-μεταβαλλόμενων- διακρίσεων που έχει ήδη επιβάλλει. Μέσω του βιοπολιτικού σχίσματος επανεγγράφει στη μηχανική της εξουσίας μια επίσης βιολογικού τύπου σχέση: Η κατ’ εξοχήν πολεμική συνάρτηση «ο θάνατός του, η ζωή μου», υλοποιείται εδώ μετασηματισμένη: ο θάνατος του Άλλου, δε διασφαλίζει μόνο τη ζωή του Εαυτού: το σώμα καθίσταται ακόμη υγιέστερο και καθαρότερο από την εξάλειψη του μιανού, του εκφυλισμένου Άλλου. Με σημείο αναφοράς τη ρητορική της «διακυνδύνευσης», υλοποιείται επιτελεστικά ο διαρκής έλεγχος και η απόπειρα κανονικοποίησης και αποκλεισμού των εκάστοτε Άλλων, όσων δια-κρίνονται ως «απειλητικοί» και «επικίνδυνοι» για τη φυλετική ασφάλεια. Ο ρατσισμός καθίσταται η απαραίτητη προϋπόθεση για τη νομιμοποίηση της εξαίρεσης, της αποκειμενοποίησης, της θανάτωσης, άμεσης ή έμμεσης, σε μια κοινωνία τυποποίησης(2002[1997]: 313-315).

Η θεωρία της επιτελεστικότητας

Αντλώντας από το έργο των Foucault και Derrida και μέσα από την κριτική επανανάγνωση και τη μεταγραφή των στοχασμών τους στο πεδίο της φεμινιστικής θεωρίας, το έργο της Judith Butler(2009[1990], 2008[1993]), επηρεασμένο επίσης από τη μαρξιστική και την ψυχαναλυτική θεωρία, υπήρξε καίριο για την περαιτέρω αμφισβήτηση των φυσικών και βιολογικών θεμελιώσεων των έμφυλων σχέσεων κυριαρχίας όπως για αιώνες τίθενται από τη δυτική

μεταφυσική. Θέτοντας ως θεωρητικό και πολιτικό διακύβευμα την υλικότητα του έμφυλου σώματος, η συγγραφέας, θεωρητικοποιεί το φύλο ως παραστασιακή επιτέλεση: ως ένα κοινωνικό δράμα που αποκρυσταλλώνεται στο χρόνο μέσω της επιτελεστικής επανάληψης (performative reiteration) σωματικών πρακτικών οι οποίες συμπυκνώνουν την κανονιστική μυθοπλασία ενός αρραγούς έμφυλου εαυτού (Αθανασίου, 2008: 8).

Η Butler αντικρούει την οποιαδήποτε εννόηση της σωματικής υλικότητας ως δεδομένης. Αντ' αυτού, εστιάζει στη διαδικασία της διαμόρφωσης των ορίων του σώματος όπως αυτή πραγματοποιείται μέσω απαγορεύσεων, εκτοπισμών και απωλειών, εμμένοντας ακριβώς σε αυτό το “καταστατικά εκτός” που, αποκλειόμενο από το συμβολικό νόημα, εδραιώνει την υπόσταση του συμβολικού καθεαυτών και καθορίζει τι έχει σημασία. Η συγγραφέας, καθώς αποστρέφεται τόσο τις νετερμινιστικές όσο και βουλησιαρχικές προσεγγίσεις, περιεργάζεται μια δυναμική σχέση μεταξύ δια-νοητού και υλικού σώματος (16).

Σε αυτήν της τη διερεύνηση, επιστρατεύει τις νετριντιανής έμπνευσης έννοιες της παραθετικότητας του σημείου [citationality] και της επαναληψιμότητας [iterability]. Μέσα από αυτές το φύλο καθίσταται διανοητό ως κανονιστική μυθοπλασία, ενώ επιφυλάσσεται στην επιτέλεση μια εξαρθρωτική δυναμική που καθιστά την έκβαση του εκάστοτε πολιτικού διακυβεύματος ακαθόριστη. Η μηχανική της επιτέλεσης παράγει σε κάθε επανάληψη-με-διαφορά τις συνέχειες και τις ασυνέχειες που συνθέτουν το υποκείμενο χωρίς να το προϋποθέτουν, αλλά παράγοντάς το ως αποτέλεσμα, παράγοντας τη μυθοπλασία του προϋπάρχοντος υποκειμένου (24).

Παρά την άκρως σχηματική και ελλειπτική απόδοση της επιτελεστικής εκφοράς ως διαδικασίας καθίσταται σαφής έστω η υποψία της υπόσχεσης που μια τέτοια πολιτική φέρει: το συμβάν της απείθειας και της ετεροφροσύνης “ελλοχεύει” σε κάθε επανάληψη-με-διαφορά και μαζί με αυτό η υπόσχεση της ριζικής ανασηματοδότησης του τι έχει νόημα ως σώμα, επιθυμία, ζωή(26).

Η θεωρία των Laclau και Mouffe ως μέθοδος ανάλυσης λόγου

Εισαγωγικά.

Στο κεφάλαιο αυτό διατυπώνονται οι βασικές παραδοχές που διαπνέουν τη μέθοδο που επιστρατεύεται για την ανάλυση του διαθέσιμου υλικού καθώς και παρατηρήσεις αναφορικά με τις θεωρητικές αξιώσεις που αυτή επικαλείται. Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση λόγου δεν

εφαρμόζεται ως απλή μέθοδος ανάλυσης δεδομένων, αλλά ως ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό σύνολο που απαρτίζεται από φιλοσοφικές (οντολογικές και επιστημολογικές) παραδοχές, μεθοδολογικές σταθμίσεις και τεχνικές ανάλυσης (Phillips & Jorgensen, 2009: 22). Σύμφωνα με το Σταυρακάκη, πρόκειται για μια επιστημονική μέθοδο σύλληψης, χαρτογράφησης και ερμηνείας των μηχανισμών που εξηγούν πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα(2014).

Ανάμεσα στις πολυάριθμες σχολές ανάλυσης λόγου που έχουν συγκροτηθεί, η παρούσα εργασία αντλεί από τη θεωρία του λόγου των Ernesto Laclau και Chantal Mouffe για να θεμελιώσει το υπόβαθρο της προσέγγισής της. Κρίσιμη και κριτική αφετηρία της λογοαναλυτικής αυτής προσέγγισης είναι η παραδοχή ότι ο λόγος δε δημιουργεί παραστάσεις που απλώς αντανακλούν μια προϋπάρχουσα πραγματικότητα, αλλά συμβάλλει στην ίδια τη συγκρότησή της. Ασφαλώς, αυτό δε σημαίνει ότι τα φυσικά αντικείμενα δεν υφίστανται ως τέτοια, αλλά ότι αποκτούν νόημα μόνο δια μέσου του λόγου, ότι το νόημά τους δεν υφίσταται “έξω-ρηματικά”. Σε αυτήν ακριβώς την υλοποιητική, διαμεσολαβητική διάσταση είναι που συνίσταται η παραγωγική ισχύς του λόγου την οποία περιεργάζεται η παρούσα εργασία.

Με δεδομένο ότι η θεωρία του λόγου δεν προσφέρει συγκεκριμένα μεθοδολογικά εργαλεία και τεχνικές προς εφαρμογή, αξιοποιείται κατά βάση ως ένα πρίσμα υπό το οποίο μελετώνται οι λογοθετικές πρακτικές. “Πώς τα κείμενα (ή ό,τι μπορεί να αποδοθεί σε κειμενική μορφή) λειτουργούν για να δημιουργήσουν, να εγκαλέσουν και να κινητοποιήσουν υποκείμενα; Πώς προκύπτουν τα (υλικά) αποτελέσματα των λόγων: η κατασκευή των κοινωνικών νοημάτων, ταυτοτήτων, κοινωνικών διαχωρισμών;” είναι μερικές από τις βασικές ερωτηματοθεσίες που τίθενται προς διερεύνηση μέσα από την ανάλυση λόγου.

Εν συνεχεία, αναπτύσσονται- κατ’ ανάγκη συνοπτικά και μάλλον σχηματικά- οι θεμελιακές έννοιες που οι Laclau και Mouffe εισηγούνται μέσα από τη θεώρησή τους. Σε αυτές συγκαταλέγονται οι έννοιες της συνάρθρωσης και της εξάρθρωσης, των κοινωνικών ανταγωνισμών, των θέσεων υποκειμένων και της ηγεμονίας. Σε αμέσως επόμενο χρόνο, ακολουθεί μια κριτική επισκόπηση της θεωρίας του λόγου όπως αρχικά την εισηγούνται οι δύο στοχαστές. Καταληκτικά, πριν το τέλος αυτής της ενότητας, επιχειρείται μια κειμενική

αλληλεπίδραση ανάμεσα στις κομβικές έννοιες της εν λόγω θεωρίας και στα κύρια σημαίνοντα των ευρημάτων όπως αυτά αναδείχθηκαν από την έρευνα.¹¹

Η θεωρία του λόγου.¹²

Συνθέτοντας και τροποποιώντας δύο μείζονες θεωρητικές παραδόσεις, το μαρξισμό και το δομισμό, οι Laclau και Mouffe αντιλαμβάνονται το πεδίο του κοινωνικού ως ένα πλέγμα από διαδικασίες που δημιουργούν νόημα. Η μεταδομιστική, μεταμαρξιστική προσέγγισή τους αντλεί σαφώς από τα έργα των Saussure, Gramsci, Lacan, Foucault και Derrida και συνδιαλέγεται δημιουργικά με αυτά. Σκοπός της μεθόδου τους είναι να χαρτογραφήσει τις διαδικασίες με τις οποίες διεξάγεται ο αγώνας για τον καθορισμό της σημασίας των σημαινόντων καθώς και τις διαδικασίες με τις οποίες ορισμένες συμβατικές καθηλώσεις της σημασίας καθιερώνονται σε τέτοιο βαθμό που θεωρούνται φυσικές (Phillips & Jørgensen, 2009[1999]: 58).

Σύμφωνα με την ανάγνωση της θεωρίας του λόγου από το David Howarth, οι λόγοι συγκροτούν συμβολικά συστήματα και κοινωνικές τάξεις [orders], ενώ αποστολή της ανάλυσης λόγου είναι να εξετάσει την ιστορική και πολιτική τους κατασκευή και λειτουργία (2008[2000]: 16). Υπό αυτήν την έννοια, το κοινωνικό νοείται ως ένας ορίζοντας νοηματικών πρακτικών και σημαντικών διαφορών, ένας κόσμος σημασιοδοτικών πρακτικών και αντικειμένων μέσα στον οποίο αναπόφευκτα υπάρχουμε (21). Σε αντίθεση με τη φουκωική αναλυτική, για τους Laclau και Mouffe το κοινωνικό ερμηνεύεται ως ρηματική κατασκευή με το ομόλογο (κοινωνικό) πεδίο να μην υπο-φέρει καμία διάκριση μεταξύ ρηματικού- μη ρηματικού.¹³ Με αυτήν την αποδομητική χειρονομία, τη δήλωση ότι “όλα είναι ρηματικό”, εννοείται ότι όλα τα αντικείμενα είναι αντικείμενα λόγου στο μέτρο που το νόημά τους έγκειται στην ύπαρξη ενός συστήματος κανόνων και σημαντικών διαφορών.¹⁴

---

¹¹ Η διατύπωση της αλληλεπίδρασης προκρίνεται σε σχέση με την έννοια της “υπαγωγής”, ακολουθώντας τις παραδοχές της θεωρίας του λόγου που υπερασπίζεται την ανοιχτότητα των ρηματικών διαδικασιών.

¹² Βασικό εγχειρίδιο για τη θεωρία του λόγου αποτελεί το *Hegemony and Socialist Strategy* [Ηγεμονία και Σοσιαλιστική Στρατηγική] (1985). Η παρούσα ενότητα αναφέρεται κατ’ αρχήν σε αυτό αντλώντας ως επί το πλείστον από την επαναμάχησή του από τους David Howarth (2008[2000]) και τις Phillips και Jørgensen (2009[1999]).

¹³ Τη διάκριση αυτή, υιοθετούν και άλλα ρεύματα ανάλυσης λόγου, όπως η Κριτική Ανάλυση Λόγου του Fairclough(1992).

¹⁴ Ο Howarth σημειώνει πως αυτός ο τρόπος της κατάχρησης [trope of catachresis] συνιστά μια δημιουργική παρερμηνεία της έννοιας του λόγου, τέτοια που αγκαλιάζει όλες τις διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας και όχι μόνο τις συνήθειες πρακτικές της ομιλίας, της γραφής και της επικοινωνίας (2008 [2000]: 164).

Προχωρώντας στο ανάπτυγμα του πολιτικού τους προγράμματος, κεντρική ιδέα στο εγχείρημα των Laclau και Mouffe είναι ότι δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η συγκρότηση του λόγου αν μείνουμε σε μια «λογική αναγωγής». Προτεραιότητα αποδίδεται στο πολιτικό και στη θέση αυτής της λογικής αντιπροτείνεται η «λογική της συνάρθρωσης» (Σταυρακάκης, 2014).

Η λογική της συνάρθρωσης [articulatory practice].

“Θα αποκαλούμε συνάρθρωση κάθε πρακτική που καθιερώνει μια τέτοια σχέση ανάμεσα σε ορισμένα στοιχεία, ώστε να μεταβάλλεται η ταυτότητα τους ως αποτέλεσμα της συναρθρωτικής πρακτικής. Τη δομημένη ολότητα που προκύπτει από τη συναρθρωτική πρακτική θα την ονομάζουμε λόγο. Τις διαφορετικές θέσεις, στο βαθμό που εμφανίζονται συναρθρωμένες σε ένα λόγο, θα τις αποκαλούμε στιγμές. Αντιθέτως, θα αποκαλούμε στοιχείο κάθε διαφορά που δε συναρθρώνεται στο λόγο.”(Laclau & Mouffe, 1985: 105).

Για τη Σχολή του Έσεξ ο λόγος ορίζεται ως η μερική και ενδεχομενική (δυνατή, αλλά όχι αναγκαία) καθήλωση του νοήματος σε ένα ιδιαίτερο πεδίο. Οι λόγοι είναι ανολοκλήρωτες δομές που ποτέ δεν αποκτούν μια πλήρως συγκροτημένη διάρθρωση.¹⁵ Σε αυτό το πλαίσιο, όλα τα σημαίνοντα που συναρθρώνονται σε ένα λόγο αποτελούν “κόμβους” (“στιγμές”) η σημασία των οποίων καθορίζεται με βάση τις μεταξύ τους διαφορές (“διαφορικές θέσεις”) (Phillips και Jørgensen (2009[1999]: 59). Οι συναρθρώσεις λοιπόν συνιστούν ενδεχομενικές παρεμβάσεις σε ένα αναποκρίσιμο πεδίο και επιτυγχάνονται με τον αποκλεισμό όλων των άλλων σημασιών που θα μπορούσαν να προσλάβουν τα σημαίνοντα. Συνεπώς, κάθε λόγος συνεπάγεται μια περιστολή του πεδίου των δυνατοτήτων, ως προσπάθεια ανάσχεσης της διολίσθησης των σημαίνοντων και των σημείων στις μεταξύ τους σχέσεις, με σκοπό τη δημιουργία ενός ενοποιημένου συστήματος νοήματος.

---

¹⁵ Για το Howarth, η προσέγγιση των Laclau και Mouffe αποδίδει την πρέπουσα έμφαση στην αναγκαιότητα των “μερικών κλεισιμάτων” και των “μερικών καθηλώσεων” του νοήματος στην κοινωνία, στοιχείο το οποίο συνάδει με τη μεταδομιστική έμφαση στην αποδυνάμωση και την αποδόμηση των δομών, παρά με την παντελή διάλυσή τους(2008 [2000]: 168). Πρόκειται για την “ανοιχτότητα του κοινωνικού”, σημείο στο οποίο η θεωρία του λόγου διαφοροποιείται από το γλωσσολογικό, δομιστικό μοντέλο, το οποίο ανάγει όλα τα στοιχεία σε εσωτερικές στιγμές ενός κλειστού συστήματος (147).

Ακριβώς επειδή οι λόγοι συγκροτούνται πάντοτε σε σχέση με ένα (καταστατικό) έξωθεν, διατρέχουν διαρκώς τον κίνδυνο να υπονομευθούν από αυτό. Με άλλα λόγια, η νοηματική τους “ενότητα” είναι εκτεθειμένη σε άλλους τρόπους καθορισμού της σημασίας. Ο λόγος δημιουργεί μεν ένα κλείσιμο, βάζοντας προσωρινά τέλος στις διακυμάνσεις του νοήματος των σημαινόντων, αλλά το κλείσιμο αυτό δεν είναι ποτέ οριστικό: η μετάβαση απ’ τα “στοιχεία” στις “στιγμές” δεν ολοκληρώνεται ποτέ” (Laclau & Mouffe, 1985:110). Το σύνολο των δυνατοτήτων που αποκλείονται από το λόγο αποτελούν αυτό που οι Laclau και Mouffe ονομάζουν “πεδίο της ρηματικότητας”, όπου και εναποτίθεται το “πλεόνασμα” του νοήματος (111). Και είναι οι δυνατότητες νοήματος που ο λόγος “εξ-ορίζει” στο πεδίο της ρηματικότητας που απειλούν πάντα να αποσταθεροποιήσουν κάθε παγίωση του νοήματος.¹⁶

Αντικειμενικοί λόγοι.

Αντλώντας από τη γκραμισιανή έννοια της ηγεμονίας, οι Laclau και Mouffe μιλούν για ηγεμονικές παρεμβάσεις ως διαδικασίες που εκδιπλώνονται σε ένα ανταγωνιστικό πεδίο, με το λόγο να προκύπτει ως αποτέλεσμα των διεργασιών αυτών (Phillips και Jørgensen, 2009[1999]: 98). Η εδραίωση των λόγων ως ηγεμονικών- η διαδικασία που τους μετατρέπει σε “αντικειμενικούς”- και η εξάρθρωση αυτών- η διαταραχή των κατά Lacan συμβολικών τάξεων με την ανάδυση νέων πολιτικών πεδίων μάχης- είναι δύο καίριες διαστάσεις των κοινωνικών διαδικασιών τις οποίες διερευνά η θεωρία του λόγου.

Για τη Σχολή του Έσεξ, αντικειμενικότητα είναι ο όρος που δηλώνει εκείνο που μοιάζει δεδομένο και αναλλοίωτο, εκείνο που δίνει την εντύπωση ότι δεν αντλεί το νόημά του από τη θέση του σε ένα σύστημα διαφορών: μια παγίωση εξουσιαστικών σχέσεων, στην οποία έχουν ατονήσει τα εξουσιαστικά ίχνη. Με άλλα λόγια, η αντικειμενικότητα συγκαλύπτει την ενδεχομενικότητα της πραγματικότητας και αποκρύπτει τις εναλλακτικές δυνατότητες που θα μπορούσαν να εμφανισθούν. (Phillips και Jørgensen, 2009[1999]: 78) Αυτό δε σημαίνει ότι μέσα από μια τέτοια διατύπωση η θεωρία του λόγου εισάγει ξανά ένα διαχωρισμό ανάμεσα στο αντικειμενικά δεδομένο και στην πολιτική. Η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε ό,τι φαίνεται

---

¹⁶Την ίδια διαδικασία υλοποίησης περιγράφει και η Butler (2008[1993]) αναφερόμενη στην υποκειμενοποίηση και την επιτελεστικότητα.

φυσικό και ό,τι αμφισβητείται δεν είναι πάγια. Οι προγενέστεροι παγιωμένοι λόγοι μπορούν ανά πάσα στιγμή να τεθούν εκ νέου υπό διαπραγμάτευση(77).¹⁷

Εξαρθρώσεις, κοινωνικοί ανταγωνισμοί και η διεκδίκηση της ηγεμονίας

Όπως έχει μέχρι στιγμής αναπτυχθεί, αφετηριακή παραδοχή της θεωρίας του λόγου είναι ότι κανένας λόγος δε μπορεί να επιβληθεί απόλυτα, ότι το “κλείσιμο” του νοήματος δεν είναι ποτέ οριστικό. Οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί συμβαίνουν εκεί όπου συγκρούονται δύο ή περισσότεροι λόγοι και αποκαλύπτουν τα όρια ενός κοινωνικού σχηματισμού, εκθέτοντας τα σημεία όπου η ταυτότητα δε μπορεί να σταθεροποιηθεί σε ένα νοηματικό σύστημα διαφορών καθώς αμφισβητείται από δυνάμεις που στέκονται στο όριο της λογοθετικής τάξης [order] (Howarth 2008[2000]: 151).¹⁸ Τα συμβάντα που δε μπορούν να συμβολοποιηθούν από ένα λόγο και λειτουργούν ως διαταράξεις, αποσταθεροποιώντας τις τάξεις του λόγου και εκθέτοντάς τες στη δυναμική του πεδίου της ρηματικότητας ονομάζονται εξαρθρώσεις(158).

Η στιγμή της εξάρθρωσης [dislocation] είναι η στιγμή της διάλυσης μιας συναρθρωτικής κατασκευής. Κάθε λόγος, αργά ή γρήγορα, αποτυγχάνει να καθλώσει πλήρως το πολιτικό νόημα που συναρθρώνει. Έτσι αρχίζει μέσα στο χρόνο να εξαρθώνεται, να διαλύεται, με αποτέλεσμα να χάνει την ηγεμονική του θέση. Καθώς το ενδεχόμενο αυτό είναι οντολογικά απαραίτητο, ο Laclau φτάνει στο σημείο να υποστηρίζει ότι κάθε λόγος είναι πάντοτε ήδη εξαρθρωμένος, με την έννοια ότι δεν υπάρχει λόγος που να εξαιρείται από την προοπτική της εξάρθρωσης. Η εξάρθρωση, πέρα από τον αρνητικό της χαρακτήρα- να αποσυναρμολογεί λόγους και ταυτότητες-, είναι και παραγωγική, καθώς δημιουργεί το έδαφος για νέους λόγους που συναρθρώνονται πάνω στα διάκενα ή τις αποτυχίες των προηγούμενων (Laclau, 1997)¹⁹.

Συνοψίζοντας, η διάδραση μεταξύ των εννοιών της εξάρθρωσης και του ανταγωνισμού εκτυλίσσεται ως εξής: Οι εξαρθρωτικές εμπειρίες παρέχουν τις συνθήκες για την κατασκευή

---

¹⁷ Η δήλωση αυτή απηχεί την προτεραιότητα του πολιτικού που διαπερνά το πρόγραμμα των δύο στοχαστών. Σύμφωνα με την ερμηνεία των Phillips και Jørgensen, η εξουσία και η πολιτική αποτελούν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος: ο όρος εξουσία αναφέρεται στην παραγωγή κοινωνικών αντικειμένων, όπως η “ταυτότητα”, ενώ η πολιτική αναφέρεται στην ανεξάλειπτη ενδεχομενικότητα αυτών των αντικειμένων (2009[1999]: 80).

¹⁸ Για την ταυτότητα στη θεώρηση των Laclau και Mouffe, βλ. αμέσως παρακάτω.

¹⁹ Η έννοια της «εξάρθρωσης» επιδιώκει να συλλάβει ακριβώς την κατάρρευση ή τη ριζική τομή της σημασιодότησης, αυτό που με λακανικούς όρους θα μπορούσε κανείς να περιγράψει ως «επαφή με το πραγματικό»: ενώ ο «ανταγωνισμός» ανάμεσα σε διακριτούς λόγους συνδέεται με τη φαντασιακή-συμβολική τάξη της πραγματικότητας (καθώς δηλώνει τη σχέση ανάμεσα σε διαφορετικά αλλά ήδη αρθρωμένα ρηματικά σχέδια που διεκδικούν την ηγεμονία), η «εξάρθρωση» συνδέεται με μια επαφή με την τάξη του πραγματικού.

ανταγωνιστικών σχέσεων, ή αλλιώς: οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένες ρηματικές αντιδράσεις σε συγκεκριμένες εξαρθρωτικές εμπειρίες. Οι μύθοι ορίζονται ως νέα “πεδία αναπαράστασης” τα οποία προσπαθούν να καλύψουν τις εξαρθρώσεις. Το αν θα αναχθούν σε συλλογικά κοινωνικά φαντασιακά εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο θα καταφέρουν να λειτουργήσουν ως πεδία εγγραφής για μια ποικιλία ετερογενών αιτημάτων και ταυτοτήτων. Εκείνο που προσδίδει συνοχή, βάθος και διάρκεια σε έναν λόγο είναι ότι καλύπτει αποτελεσματικά τις ατέλειές του.

Ένας από τους στόχους της ανάλυσης λόγου είναι να αναδείξει και να αναλύσει τους μύθους οι οποίοι προϋποτίθενται στην ομιλία και σε άλλες κοινωνικές πρακτικές και αναπαριστούν την κοινωνία ως αντικειμενική πραγματικότητα. Εν όψει αυτής της διερεύνησης επιστρατεύει τη ντερριντιανή έννοια της αποδόμησης: αν ηγεμονία είναι η ενδεχομενική συνάρθρωση των στοιχείων που αιωρούνται σε ένα αναποκρίσιμο πεδίο, αποδόμηση είναι η διαδικασία που δείχνει ότι η ηγεμονική παρέμβαση είναι ενδεχομενική. Η ηγεμονική παρέμβαση φυσικοποιεί μια ορισμένη άρθρωση ενώ η αποδόμηση εντοπίζει την αναποκρισσιμότητα του πεδίου(Phillips και Jørgensen, 2009[1999]: 98).

Παρά την κριτική που έχουν δεχθεί σχετικά, οι Laclau και Mouffe επιχειρηματολογούν εναντίον της πλήρους διασποράς και αστάθειας του νοήματος και εισηγούνται την κατηγορία των κομβικών σημείων για να περιγράψουν τη συνένωση διαφορετικών στοιχείων που σχηματίζουν μια σημαίνουσα αλυσίδα. (Howarth 2008[2000]: 168). Για να εξηγήσουν αυτήν τη σχεσιακή πολιτική λειτουργία κατά την οποία τα σημαίνοντα-κλειδιά επενδύονται με νόημα εισάγουν τις λογικές της ισοδυναμίας και της διαφοράς. Η πρώτη έγκειται στη διαίρεση του κοινωνικού πεδίου μέσα από τη συμπύκνωση των νοημάτων γύρω από δύο ανταγωνιστικούς πόλους, ενώ η δεύτερη επιχειρεί να εκτοπίσει και να αποδυναμώσει τους ανταγωνισμούς. Οι ταυτότητες οργανώνονται με βάση τις αλυσίδες ισοδυναμίας.

Ταυτότητες και θέσεις υποκειμένων.

Σε συνέπεια με τις μεταδομιστικές και μεταμαρξιστικές καταβολές του εγχειρήματός τους και, ως εκ τούτου, ενάντια σε ένα αρραγές υποκείμενο με μια, ουσιαστική ταυτότητα και ένα, δεδομένο σύνολο από συμφέροντα, η θεώρηση των Laclau και Mouffe αναφέρεται σε “θέσεις υποκειμένων”. Αντλώντας από τις έννοιες της έγκλησης του Althusser και της ταύτισης του Lacan, ως “θέση” εννοείται η “τοποθέτηση” των υποκειμένων σε μια ρηματική δομή.

“Τοποθέτηση”, ή έγκληση, είναι η διαδικασία με την οποία μέσω του λόγου διαμορφώνεται μια κοινωνική θέση για το άτομο, καθιστώντας το έτσι υποκείμενο. Τα υποκείμενα ωστόσο δεν καταλαμβάνουν μια μοναδική θέση υποκειμένου καθώς εγκαλούνται: οι διάφοροι λόγοι αποδίδουν διαφορετικές θέσεις στο υποκείμενο, θέσεις που μάλιστα ενδέχεται να αντιφάσκουν μεταξύ τους. Η ταυτότητα οργανώνεται πάντοτε σχεσιακά και διαφορικά. Είναι οπωσδήποτε ενδεχομενική και ασφαλώς δεν είναι μια. Κατά συνέπεια, το υποκείμενο δε μπορεί παρά να νοείται ως κατακερματισμένο, έκκεντρο, επικαθορισμένο.

Με αυτούς τους όρους, και σε αντίθεση με τις παραδοσιακές αντιλήψεις που θέλουν τις κοινωνικές συγκρούσεις να λαμβάνουν χώρα μεταξύ κοινωνικών δρώντων με πλήρως περιγεγραμμένες ταυτότητες και συμφέροντα, οι Laclau και Mouffe θεωρούν ότι οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί υφίστανται διότι οι δρώντες δε μπορούν να επιτύχουν τις ταυτότητές τους (και επομένως τα συμφέροντά τους), εξού και κατασκευάζουν έναν “εχθρό” που χρήζεται υπεύθυνος γι’ αυτήν την αποτυχία (Howarth 2008[2000]: 150).²⁰ Με αυτήν την έννοια, σκοπός του αναλυτή λόγου είναι να περιγράψει τους τρόπους με τους οποίους οι ταυτότητες των δρώντων εμποδίζονται, και να χαρτογραφήσει τα διαφορετικά μέσα με τα οποία αυτά τα εμπόδια κατασκευάζονται από τους κοινωνικούς δρώντες με όρους ανταγωνισμού²¹.

Μέχρι στιγμής έχουν παρουσιαστεί οι κομβικές έννοιες γύρω από τις οποίες συναρθρώνεται ο λόγος της Σχολής του Έσεξ. Έχοντας μια κάποια εποπτεία του πώς οργανώνεται το νόημα σύμφωνα με τους Laclau και Mouffe, ακολουθεί μια συνοπτική και επιλεκτική παράθεση των ενστάσεων που έχουν διατυπωθεί αναφορικά με τη θεωρία τους.

Κριτική στη θεωρία του λόγου.²²

Η κριτική που έχει δεχθεί η Σχολή του Έσεξ για τη σύλληψη και την ανάλυσή της του λόγου αρθρώνεται σε πολλά, αν όχι σε όλα τα επίπεδα. Οι Laclau και Mouffe δεν έχουν εκπονήσει συστηματικά αναλύσεις εμπειρικού υλικού. Και όταν αναφέρονται σε συγκεκριμένους λόγους,

---

²⁰ Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, η ενδεχομενική συνάρθρωση των διαφόρων κομβικών σημείων που διαμορφώνουν το κοινωνικό εξαρτάται από τη χάραξη πολιτικών συνόρων μεταξύ Εαυτών και Άλλων [insiders and outsiders].

²¹ Στην περίπτωση μας, ενδεικτικά, τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι Εθνικιστές κατασκευάζουν την ελληνικότητα, το Έθνος, το Κράτος, τους λαθρομετανάστες ως προσωποποίηση του “εχθρού”, καθώς και τους διάφορους συμβολικούς πόρους από τους οποίους αντλούν για να αντιταχθούν σε τέτοιους Άλλους.

²² Η υποενότητα αναπτύσσεται κατ’ αρχήν βασισμένη στην κριτική που έχει δεχθεί η θεωρία του λόγου όπως τη συμπεκνώνει και την αντικρούει ο Howarth.

οι λόγοι αυτοί τους ενδιαφέρουν περισσότερο ως αφηρημένα φαινόμενα παρά ως πόροι από τους οποίους κανείς αντλεί πρωτογενές υλικό. Στις μομφές που τους απευθύνονται συγκαταλέγεται, εκτός από την υπερβολική έμφαση στην οντολογική διάσταση σε βάρος της οντικής, η ολίσθηση μεταξύ των δύο επιπέδων ανάλυσης και η εννοιολογική ασάφεια και χαλαρότητα που χαρακτηρίζει ειδικά τις οντικές κατηγορίες, κυρίως ελλείπει σχετικών παραδειγμάτων (Phillips & Jørgensen, 2009[1999]: 166). Ωστόσο, τίποτα από αυτά δε συνεπάγεται ότι η θεωρία ή οι έννοιές τους δε μπορούν να αξιοποιηθούν εποικοδομητικά για τη διενέργεια εμπειρικών αναλύσεων.

Σε ένα άλλο επίπεδο, οι Phillips και Jørgensen κάνουν λόγο για μιαν ακόμη ομάδα επικρίσεων η οποία καταγγέλλει το βολονταρισμό που διέπει το πολιτικό πρόγραμμα των Laclau και Mouffe, στηλιτεύοντας τον υπερβάλλοντα ζήλο με τον οποίο η εν λόγω θεωρία φέρεται να προασπίζεται την ενδεχομενικότητα του κοινωνικού(108).²³ Για τους Fairclough και Χουλιαράκη(1999), η θεωρία του λόγου υπερεκτιμάει τις “πραγματικές” δυνατότητες κοινωνικές αλλαγής, παραβλέπει την περιοριστική ισχύ των μη ρηματικών δομών (οικονομία, θεσμοί) και παραγνωρίζει το γεγονός ότι δεν έχουν όλα τα ατομικά και συλλογικά υποκείμενα τις ίδιες δυνατότητες να επαναρθρώσουν τα στοιχεία.²⁴

Η κριτική προσέγγιση που αξίζει να σκιαγραφηθεί διεξοδικότερα είναι αυτή που συνδιαλέγεται λιγότερο επικριτικά και περισσότερο δημιουργικά με τη θεωρία του λόγου. Εντοπίζοντας τις αδυναμίες της θεώρησης των Laclau και Mouffe, ο Σταυρακάκης, μεταξύ άλλων, συμμαρτυρεί την αναγκαιότητα για δύο κρίσιμες σε αυτήν προσθήκες: αφενός την αλληλεπίδραση της θεωρίας του λόγου με την ψυχαναλυτική θεώρηση και, αφετέρου, την ενσωμάτωση στη θεωρητικοποίηση της συναισθηματικής διάστασης κατά τη διαδικασία των ταυτίσεων (παραπομπή).

Πιο αναλυτικά, ο Σταυρακάκης συντάσσεται με τη μερίδα των στοχαστών που ισχυρίζεται ότι μια τυπική/φορμαλιστική προσέγγιση των λόγων παρουσιάζει σαφή όρια όσον αφορά στην αναλυτική και κριτική της αποτελεσματικότητα. Η θεωρία των Laclau και Mouffe, με το να επικεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στην σημαίνουσα πλευρά της δόμησης του πολιτικού λόγου, δεν λαμβάνει επαρκώς υπόψη το συναισθηματικό [affective] υπόβαθρο των πολιτικών

---

²³ Η εκ διαμέτρου αντίθετη κριτική έχει επίσης ασκηθεί: οι θέσεις εντός των ρηματικών τάξεων δεσμεύουν υπέρμετρα το υποκείμενο το οποίο καταλήγει να καθορίζεται από τις δομές. Για τις απόψεις αυτές των Žižek, Močnik βλ. Howarth (2008 [2000]: 171-172).

²⁴ Για τα πειστικά αντεπιχειρήματα με τα οποία αντικρούεται αυτή η μάλλον επιφανειακή κριτική, βλ. Phillips και Jørgensen, 2009[1999]: 108-111.

ταυτίσεων. Μια δόκιμη αναλυτική ερμηνεία του συναισθήματος, ωστόσο, θα μπορούσε να επικεντρώσει στη διασύνδεση ανάμεσα στον συναισθηματικό τομέα και τον τομέα της σημασιοδότησης και του νοήματος.²⁵ Η ανάδειξη της ρηματικής διάστασης των διαδικασιών ταύτισης κρίνεται σκόπιμο να συμπληρωθεί από τη συναισθηματική ισχύ.

Ομοίως, η ψυχαναλυτική θεωρία υποστηρίζει ότι οι ρηματικές, αποδομητικές ή ερμηνευτικές αναλύσεις, αν και αποτελούν αναγκαίο προαπαιτούμενο, συχνά δεν αρκούν για να εξηγήσουν την πρόσδεση σε συγκεκριμένα αντικείμενα ταύτισης (στερεότυπα, μύθους, κλπ.). Η συμβολή της ψυχανάλυσης θα μπορούσε να επιτύχει μια μετατόπιση του κέντρου εστίασης από το λόγο-με την έννοια τον εισηγούνται οι Laclau και Mouffe- στο λακανικό πραγματικό.²⁶ Η συνάρθρωση της προβληματικής του πραγματικού ως *jouissance* με τη θεωρία του λόγου περιεργάζεται τις κοινωνικοπολιτικές ταυτίσεις και τους σχηματισμούς ταυτοτήτων, εκκινώντας από την ιδέα ότι εκείνο που διαπερνά τις κοινωνικές φαντασιώσεις είναι η υπόσχεση ανάκτησης μιας χαμένης/αδύνατης *jouissance* ως πληρότητας.²⁷

Μέχρι στιγμής, έχει αφαιρετικά αναπτυχθεί η ήδη αφαιρετικά δοσμένη θεωρία των Laclau και Mouffe. Ακόμη περισσότερο αποδελτιωμένη έχει ενσωματωθεί στο κείμενο η κριτική που η εν λόγω θεωρία έχει δεχθεί. Πριν το τελευταίο σκέλος αυτής της ενότητας συνοψίζεται και αναδιατυπώνεται το αναλυτικό εγχείρημα της παρούσας εργασίας υπό το πρίσμα της θεωρίας του λόγου.

---

²⁵ Ίσως η πιο σαφής διατύπωση του Laclau στην κατεύθυνση αυτή να είναι η διατύπωση ότι «υπάρχει κάτι στο πεδίο της ηγεμονίας και της ρητορικής που δεν μπορεί να εξηγηθεί χωρίς τον διαμεσολαβητικό ρόλο των συναισθημάτων» (2004: 49). Στην πορεία της επεξεργασίας της θεώρησής του, ο ίδιος προβαίνει στη διάκριση ανάμεσα στην μορφή [form] και την ισχύ [force] ενός λόγου: «Εκείνο που η ρητορική μπορεί να εξηγήσει είναι η μορφή που παίρνει μια επικαθορίζουσα επένδυση, αλλά όχι την ισχύ που δικαιολογεί την επένδυση καθαυτή και την αντοχή της στο χρόνο. [...] Και το συναίσθημα, όπως ήδη επισήμανα, δεν είναι κάτι που προστίθεται στην σημασιοδότηση, αλλά κάτι που είναι σύμφυτο με αυτήν» (326).

²⁶ Σύμφωνα με μια λακανική ανάγνωση, ο λόγος του Laclau (που ισοδυναμεί με το συμβολικό επίπεδο του Λακάν) επιχειρεί το αδύνατο: την αναπαράσταση ενός πράγματος που δεν είναι εν τέλει αναπαραστάσιμο.

²⁷ Ο Σταυρακάκης αναφέρεται σχετικά σε μια ιδέα που εισηγείται ο Žižek, την «κλοπή της απόλαυσης», μια ιδέα που αποτελεί τυπικό στοιχείο των εθνικών αφηγήσεων και συνδέεται αζεδιάλυτα με την κατασκευή των εθνικών εχθρών (Žižek, 2002). Η «κλοπή της απόλαυσης», η ιδέα ότι κάποιος άλλος –ο «Εβραίος», για παράδειγμα, ή ο εθνικός Άλλος– έχει κλέψει την απόλαυσή μας, διασώζει την πίστη στην ύπαρξη και τη δυνατότητα ανάκτησης της χαμένης μας απόλαυσης – αλλά προβάλλει την πλήρη επίτευξή της στο μέλλον, όταν θα κατορθώσουμε να την πάρουμε πίσω από τον Άλλο που την έκλεψε από εμάς.

Αντί υπαγωγής.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η θεωρία του λόγου αντιτίθεται στις αιτιακές εξηγήσεις των κοινωνικών φαινομένων, οι οποίες θεωρούν ότι τα εμπειρικά συμβάντα υπόκεινται σε καθολικούς νόμους. Αντί να δοκιμάζει καθολικές υποθέσεις και να επανεγγράφει γενικεύσεις, επιχειρεί να απεικονίσει, να κατανοήσει και να εξηγήσει συγκεκριμένα ιστορικά περιγεγραμμένα συμβάντα και διαδικασίες ασχολούμενη με το πώς, υπό ποιες συνθήκες και για ποιους λόγους οι λόγοι κατασκευάζονται, αμφισβητούνται και αναδιαρθρώνονται. Οι εμπειρικές περιγραφές που παράγουν οι θεωρητικοί του λόγου πρέπει να αξιολογούνται ως συγκεκριμένες ερμηνείες των αντικειμένων έρευνας που έχουν κατασκευάσει, και όχι ως επιβεβαιωτικές ή απορριπτικές στιγμές διάψευσης μιας εμπειρικής θεωρίας που έχει συσταθεί ξεχωριστά. (Howarth, 2008[2000]: 182).

(188) Η στρατηγική της προβληματοποίησης φέρει μια ουσιώδη ηθική συνδήλωση, καθώς επιχειρεί να δείξει ότι οι κυρίαρχες ρηματικές κατασκευές είναι ενδεχομενικές και πολιτικές παρά αναγκαίες και ότι χρειάζεται να καλλιεργηθούν ενεργώς διαφορετικοί τρόποι αντίληψης των συνδέσεων μεταξύ της εθνότητας, της επικράτειας και της ταυτότητας.

Η ανάλυση λόγου αποβλέπει στην αποδόμηση δομών που θεωρούμε δεδομένες. Κάθε δεδομένη μορφή οργάνωσης του κοινωνικού είναι απόρροια πολιτικών διαδικασιών με συγκεκριμένες κοινωνικές συνέπειες. Αν, για παράδειγμα, ένας λόγος εξισώνει την “έκτρωση” με “έγκλημα”, η αναλύτρια λόγου μπορεί να αναδείξει τους ρηματικούς τρόπους με τους οποίους εγκαθιδρύεται αυτή η σύνδεση και μπορεί να επισημάνει τις συνέπειές της τόσο για τις γυναίκες που έχουν προβεί σε αυτήν την πρακτική όσο και για τις “μητέρες”. Ωστόσο, οι αναλυτές λόγου δεν έχουν πρόσβαση σε κάποιο προνομιακό σημείο θέασης έξω από τις ρηματικές δομές. (99)

Οι θεωρητικοί του λόγου ενώ αναγνωρίζουν τον κεντρικό ρόλο των θεωρητικών πλαισίων στο σχηματισμό των αντικειμένων της έρευνάς τους, επιδιώκουν να αποφύγουν την υπαγωγή των εμπειρικών περιπτώσεων σε αφηρημένες έννοιες και λογικές. Αντί να εφαρμόζουν τη θεωρία μηχανικά σε εμπειρικά αντικείμενα, υποστηρίζουν τη συνάρθρωση και την τροποποίηση

εννοιών και λογικών σε κάθε διακριτό ερευνητικό πλαίσιο. Προϋπόθεση για αυτήν την αντίληψη περί της διενέργειας της έρευνας είναι το θεωρητικό πλαίσιο να διατηρείται αρκούντως “ανοιχτό” και εύκαμπτο ώστε να “επεκτείνεται” και να αναδομείται κατά τη διαδικασία της εφαρμογής. Οι εξηγήσεις είναι αυστηρώς εσωτερικές ως προς το σκοπό της κατανόησης, της ερμηνείας και της αξιολόγησης, και άπτονται των εννοιών και των λογικών της θεωρίας του λόγου (194).

Με τη δεδομένη αναλυτική σκευή, για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιάζεται στις έννοιες γύρω από τις οποίες αναπτύσσεται η οργάνωση του λόγου της Χρυσής Αυγής, καθώς και στις νοηματοδοτήσεις αυτών των εννοιών. Με άλλα λόγια- τα λόγια των Laclau και Mouffe- αρχικά μας απασχολεί το κομβικό σημείο ως προνομιακό σημαίνον με επίκεντρο το οποίο διαρθρώνονται τα υπόλοιπα σημαίνοντα του λόγου. Οι Phillips και Jørgensen αναφέρουν το εξής παράδειγμα: Στους ιατρικούς λόγους, το “σώμα” αποτελεί το κομβικό σημείο [nodal point]. Σημαίνοντα όπως ο “ιστός”, τα “συμπτώματα”, το “νυστέρι” αντλούν το νόημά τους σε συνάρτηση με αυτό(2009[1999]: 60).

Κατ’ αναλογία, στον (εθνοφυλετικό) λόγο της Χρυσής Αυγής εντοπίζουμε το έθνος/φυλή, ή, καλύτερα, το εθνοφυλετικό σώμα, ως κομβικό σημείο γύρω από το οποίο οργανώνεται η αφήγηση και παράγεται το νόημα. Ανάμεσα στα κύρια σημαίνοντα που συναρτώνται με αυτό είναι η οικογένεια ως “κύτταρο του κοινωνικού οργανισμού”, το “δημογραφικό” και η “λαθρομετανάστευση” ως “ασθένειες”, οι προτεινόμενες πολιτικές θέσεις/λύσεις ως “αγωγές”. Με αυτούς τους όρους, το (εθνοφυλετικό) σώμα αποτελεί, εκτός από κομβικό σημείο (εντός ενός συγκεκριμένου λόγου), και μετέωρο σημαίνον (ως σημαίνον του οποίου η σημασία εξαρτάται από την έκβαση ενός ακατάπαυστου αγώνα που διεξάγεται ανάμεσα σε διαφορετικούς λόγους, 64).

Αντιμετωπίζοντας το ελληνικό φαινόμενο του εθνοφυλετισμού ως λόγο, η ιδιαιτερότητά του δεν ανάγεται σε μια πλαστή “αντικειμενικότητα”. Η μελέτη θεωρεί αντικείμενο εξέτασής τις ποικίλες συναρθρώσεις μέσα από τις οποίες συγκροτείται και συντηρείται μια συγκεκριμένη πραγματικότητα και μια αντίστοιχη κατανόηση της κοινωνίας. Ο λόγος αναλύεται ως ένας μεταβαλλόμενος ορίζοντας από νοήματα, συμβάσεις και πρακτικές, και τρόπους υποκειμενοποίησης. Ασφαλώς, ο “εθνικιστικός”-όπως αυτοπροσδιορίζεται- λόγος συναρθρώνει (με διαφορά) προϋπάρχουσες στιγμές γύρω από το κομβικό σημείο με βάση το οποίο εκδιπλώνεται. Όπως θα φανεί, ενσωματώνει στοιχεία από διαφορετικές τάξεις λόγου(το

“δημογραφικό” της στατιστικής, την έκτρωση της θρησκείας) εμφανιζόμενος ως παραδοσιακός και ριζοσπαστικός ταυτόχρονα.

Σε αυτό το λογοαναλυτικό πλαίσιο, όπως έχει ήδη αναπτυχθεί, οι ταυτότητες νοούνται ως ατελή προϊόντα ενδεχομενικών, ρηματικών διαδικασιών και ως τέτοιες διαμορφώνονται μέσα από την “πάλη των λόγων” (Phillips & Jørgensen, 2009[1999]: 73). Η μελέτη των υποκειμενικών θέσεων- ατομικών και συλλογικών- λαμβάνει χώρα ως εξής: Οι ταυτίσεις οργανώνονται “σταθερά” με άξονα το κομβικό σημείο και δια μέσου σημαινουσών αλυσίδων, μέσω εξισώσεων δηλαδή με ορισμένα σημαίνοντα και αντιθέσεων με κάποια άλλα. Στην παρούσα εργασία, η έμφαση δίνεται στη θέση που επιφυλάσσεται σε αυτό που νοείται ως γυναικείο εντός του λόγου της Χρυσής Αυγής και στα κύρια σημαίνοντα που οργανώνουν αυτήν ταύτιση με τρόπο ώστε να εξισώνεται με τη μητρότητα και να εξαντλείται σε αυτήν. Παράλληλα, παρατηρείται ότι η λογική της διαφοράς για την άμβλυνση των ανταγωνισμών μεταξύ των δύο φύλων αποτελεί βασική λογοθετική στρατηγική για τη φυσικοποίηση των έμφυλων ταυτοτήτων και αξιώσεων.

Μια άλλη πτυχή της θεωρίας των Laclau και Mouffe που δύναται να αξιοποιηθεί δημιουργικά αφορά στους μύθους καταγωγής και στη συλλογική αθανασία που (ανα)παράγουν ως αφηγήματα που επιχειρούν να καλύψουν τις εξαρθρώσεις του λόγου. Όπως εντοπίζεται και στους λόγους που παρατίθενται στην πορεία, εκείνο που καταρχήν προσδίδει συνοχή και σταθερότητα στη ρηματική κατασκευή του έθνους είναι μια φαντασίωση που υπόσχεται την επανασύνδεσή μας με την πληρότητα της απόλαυσης που κείται στις ρίζες της “εθνικής ιστορίας”. Όπως επισημαίνει ο Σταυρακάκης, οι ρομαντικές εθνικές αφηγήσεις βασίζονται συχνά στην εξιδανίκευση μιας Χρυσής Εποχής. Σε αυτή την περίοδο το έθνος φέρεται να ευημερούσε απόλυτα και να ήταν ευτυχισμένο. Η μελλοντική προβολή μιας ανάκτησης αυτής της πληρότητας συγκινεί και σαγηνεύει καθώς αντιπαρατίθεται σε υπαρκτές ή φανταστικές δυσκολίες και απειλές του παρόντος.

Ολοκληρώνοντας το σκεπτικό με το οποίο επιστρατεύεται η θεωρία του λόγου και πριν την εφαρμογή του στην ακόλουθη ενότητα, επαναδιατυπώνουμε το στόχο του έργου της αποδομητικής ανάγνωσης είναι να εκθέσει αυτά τα παράδοξα χαρακτηριστικά των πολιτικών λόγων και να χαρτογραφήσει τις υλικές συνέπειες που έχουν επάνω στη δόμηση των κοινωνικών σχέσεων. Μέσα από τις κειμενικές πηγές επιχειρούμε να αναδείξουμε τη γραμματική και το

modus operandi των λόγων: πώς λειτουργούν για να δημιουργήσουν, να εγκαλέσουν και να κινητοποιήσουν υποκείμενα, με έμφαση στα πρακτικά αποτελέσματα αυτού του λόγου επάνω στην κατασκευή των κοινωνικών νοημάτων, των ταυτοτήτων και των κοινωνικών διαχωρισμών. Η αξία της μελέτης της έγκειται στο ότι ανακαλύπτει μια σημαντική αναποκρισιμότητα στα πολιτικά σύνορα με τα οποία ο εθνοφυλετικός λόγος διαδραστικές λογικές της ισοδυναμίας και της διαφοράς με τις οποίες αποκλείει και περικλείει ταυτοχρόνως και κατ' επανάληψη αυτό που "είναι" ο Άλλος, και προσφέρει μια χαρτογράφηση των λογοθετικών πρακτικών του.

Μελέτες στον κόμβο έθνους, φύλου, σεξουαλικότητας

Στις μέχρι σήμερα προσπάθειες θεωρητικοποίησης του έθνους επικρατέστερες αναδεικνύονται οι εξής δύο εκδοχές: η πρώτη θέλει τα έθνη να υπάρχουν "ανέκαθεν" και να εδράζονται στην ιδέα της κοινής, μακραίωνης καταγωγής. Η δεύτερη τα νοεί ως νεωτερικές κατασκευές. Στην πρώτη περίπτωση προερχόμενη από την παράδοση του γερμανικού ρομαντισμού, πρόκειται για μιαν αντίληψη περί έθνους ως κοινότητας αίματος, η οποία είναι διστορική, προέρχεται από τη φύση και αναπτύσσεται κατ' αρχήν με άξονα το τετράπτυχο όμαιμον-ομόγλωσσον-ομότροπον-ομόθησκον. Στη δεύτερη εκδοχή, το "έθνος-ως-συμβόλαιο", γαλλικών καταβολών, στοιχειοθετεί την κοινότητα στη βάση πολι(ε)ιακών κριτηρίων.

Με δεδομένη τη μέχρι πρότινος υποθεωρητικοποίηση μιας συνδυαστικής προσέγγισης στον ακαδημαϊκό διάλογο περί εθνικισμού ("gender-blind theorizations of nationalism"), η παρούσα εργασία συντάσσεται με τη μερίδα της θεωρίας που υποστηρίζει ότι αμφότερες οι γενεαλογίες-αμφότερες ρηματικές κατασκευές- δύνανται να ανακατασκευαστούν μέσα από την ανάδειξη της έμφυλης διάστασης των εθν(ο)τικών φαινομένων. Αφενός, η μητρότητα ως εθνικό καθήκον αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο στην οικο-νομία του μύθου περί κοινών προγόνων, του έθνους ως διευρυμένης οικογένειας.²⁸ Αφετέρου, στο αφήγημα που προκρίνει τον πολιτισμό στη βάση της πολιτειότητας ως "ουσία" του έθνους, επίσης κομβική αναδεικνύεται η θέση των γυναικών. Σε αυτήν την εκδοχή της συγκρότησης συλλογικού φαντασιακού, βάσει του έμφυλου

---

²⁸ Οι γυναίκες σε πλείονα συμφραζόμενα προδίδουν την κοινότητα εφόσον δεν προασπιστούν το εθνικό σώμα μέσω της εξασφάλισης της διαβίωσής του. Τα κίνητρά της μη αναπαραγωγής τους συνδέονται με την ηθική τους έκπτωση, την εθνική τους ανευθυνότητα και τον υπέρμετρο εγωισμό και ναρκισσισμό τους (ενδεικτικά, βλ. Athanasiou 2006, Mostov 2000, Χαλκιά 2004/2007).

καταμερισμού των ρόλων, εκείνες ορίζονται, εκτός από “ζωοδότειρες”, οι κατεξοχήν φορείς του πολιτισμού (cultural carriers)²⁹.

Παρόλ’ αυτά, στις μεγάλες αφηγήσεις αλλά και στις μετέπειτα μεγάλες συζητήσεις περί εθνικισμού, ο διάλογος κατ’ αρχήν παραγνωρίζει μια σειρά από αναλυτικές κατηγορίες, ανάμεσα στις οποίες η σεξουαλικότητα και το φύλο.³⁰ Από τη δεκαετία του ‘80 και μετά, ωστόσο, θεωρητικοί του εθνικισμού αλλά και του φεμινισμού προβληματοποιούν την έως τότε αναλυτική, και επαναδιαπραγματεύονται το αντικείμενο της κριτικής τους προσέγγισης. Προς αυτήν την κατεύθυνση, πρωτοποριακό θεωρείται το “Nationalism & Sexuality” (Mosse, 1985) στο βαθμό που εισηγείται την υπέρβαση ενός ακαδημαϊκού παραδείγματος που θέλει τη διερεύνηση του έθνους και της σεξουαλικότητας ως διακριτές, αυτόνομες κατασκευές. Στο βιβλίο αυτό ο Mosse εξετάζει την ανάδυση των σύγχρονων κεντροευρωπαϊκών εθνικισμών σε συνάρτηση με τη μεσοαστική ηθική και τη σεξουαλικότητα.

Ένα ακόμη έργο που συνέδραμε καταλυτικά ως αφετηριακό σημείο χάρη στην πληθώρα των αναλυτικών ανοιγμάτων που απηύθηνε, ακόμα κι αν δεν ανέπτυξε, αποτελούν οι Φαντασιακές Κοινότητες του Benedict Anderson (1997[1983]). Ο συγγραφέας ήδη από την εισαγωγή προτείνει να αντιμετωπιστεί ο εθνικισμός “σα να ανήκε στην ίδια κατηγορία με τη “συγγένεια” και τη “θρησκεία” παρά με το “φιλελευθερισμό” και το “φασισμό”(26). Παρατηρεί ότι “στο σύγχρονο κόσμο καθένας και καθεμιά μπορεί να, θα έπρεπε να, θα “έχει” μια εθνικότητα όπως “έχει” φύλο” (24). Τέλος, πρόσφορο έναυσμα αποτελεί το γεγονός ότι αντιμετωπίζει το έθνος ως μια “βαθιά οριζόντια συντροφική σχέση” [deep, horizontal comradeship] που προκαλεί ένα τόσο ισχυρό “αίσθημα αδελφότητας” [fraternity](28).

Στο εκάστοτε εθνογραφικό τους συγκείμενο, τα γυναικεία σώματα και η σεξουαλικότητά τους αναμένεται να αναδειχθούν ως επικράτειες, όρια και μηχανές (ανα)παραγωγής ταυτοτήτων, (φαντασιακών) κοινοτήτων και εθνικ(ιστικ)ών αφηγημάτων. Το έμφυλο πρόσημό τους δεν επικαθορίζει τις λοιπές, φυλετικές, ταξικές, θρησκευτικές, εθνικές σημάνσεις που φέρουν τα

---

²⁹ Για την ενσωμάτωση των ευρωπαϊών γυναικών στις ολλανδικές δυτικές Ινδίες και το ρόλο που τους ανατίθεται ως θεματοφυλάκων της ευρωπαϊκότητας βλ. Stoler (1989). (Δια)δεδομένη εντός του εν λόγω αποικιοκρατικού συμφραζομένου- και όχι μόνο-, είναι η απώλεια της ευρωπαϊκής “ταυτότητας” όσων γυναικών παντρεύονται ντόπιους. Αυτή η πολιτισμική επιμόλυνση φέρει σαφές έμφυλο πρόσημο, εφόσον το τίμημα της “έκπτωσης” δε νοείται για τους ευρωπαίους άνδρες που συνάπτουν μεικτούς γάμους.

³⁰ Σύμφωνα με μια δημοφιλή εξήγηση, η παράλειψη αυτή συνδέεται με τη διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας στη δυτική σκέψη και τη συνακόλουθη πεποίθηση ότι το πολιτικό “διαδραματίζεται” αποκλειστικά στη δεύτερη, από την οποία οι γυναίκες υπήρξαν συστηματικά αποκλεισμένες (Yuval-Davis, 1997:2).

σώματα αυτά. Ακολουθούν ορισμένα εθνογραφικά παραδείγματα που λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τις ανωτέρω αναλυτικές κατηγορίες στις συναρθρώσεις τους.

A. Εθνογραφίες από το εξωτερικό

“Σεξουαλικοποιώντας το έθνος/αποσεξουαλικοποιώντας το σώμα”.

Το έθνος προσφέρει ένα πλαίσιο για έναν κόσμο μεταξύ ανδρών, για ερωτισμό δίχως γυναίκες, καθαγιασμένο από την ετεροσεξουαλικότητα. Οι γυναίκες “μεταφράζονται” σε μια τροπικότητα ιδεατής θηλυκότητας, σε ένα φαντασματικό θηλυκό (Έθνος/Μητρίδα) που διασφαλίζει την ανδρικές διευθετήσεις και όλην την ανδρική ιστορία.

(Mostov, 2000: 102, σε μετάφραση της γράφουσας).

Στο άρθρο της για τη Γιουγκοσλαβία, η Julie Mostov(2000) αποτυπώνει με πυκνό αναλυτικά τρόπο τη φυσικοποίηση και εξιδανίκευση της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας όπως την προϋποθέτει αλλά και επανεγγράφει η διαδικασία φυσικοποίησης και αναπαραγωγής του έθνους. Η συγγραφέας υποδεικνύει την αλληλεξάρτηση μεταξύ εθνικ(ιστικ)ών μυθολογιών και του παραδοσιακού έμφυλου καταμερισμού των ρόλων μέσα από τις διαδικασίες σεξουαλικοποίησης του έθνους και αποσεξουαλικοποίησης των σωμάτων που το (συν)επιτελούν(90). Κεντρική σε αυτές τις ανάστροφες διαδικασίες, η εικονοποιία για το έθνος-ως μητέρα/ ερωμένη/ σύζυγο που επενδύει το έθνος-ως-σώμα με έναν ερωτισμό σε συμβολικό επίπεδο, την ίδια στιγμή που εξ-ουδετερώνει τη σεξουαλικότητα των θνητών- κατ'αρχήν γυναικείων- ατομικών σωμάτων. Κατά τη συγγραφέα, πρόκειται για μια στρατηγική μετατόπιση και αναδρομολόγηση της ερωτικής διάθεσης(94).

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι γυναίκες νοούνται ως μια αφηρημένη, εξιδανικευμένη συλλογικότητα ενώ ως πολίτες αναγνωρίζονται μόνο στο βαθμό που υπηρετούν, υποφέρουν και θυσιάζονται για την Πατρίδα. Σε μια συζήτηση όπου η τοπογραφία του έθνους χαρτογραφείται

με έμφυλους όρους (για παράδειγμα, μέσα από την εκθήλυνση εδάφους και συνόρων, το ιδεώδες της Μητρίδας ή Μητέρας-Πατρίδας), αναδύεται η εξής αναλογία: όπως οι άνδρες ηγέτες, οι στρατιώτες και φύλακες πρέπει να υπερασπιστούν την εθνική επικράτεια, έτσι και οι πατέρες, οι σύζυγοι και το (εθνικό) κράτος πρέπει να προστατεύσουν τις γυναίκες (91).³¹

Ωστόσο, όπως το ιερό και το ιδανικό, η αγνότητα και η αυτοθυσία, ενσαρκώνονται από το γυναικείο σώμα, τη Μητέρα-Πατρίδα, είναι το ίδιο έμφυλο σώμα που φέρει το “βάρος της αναπαράστασης” της μιαιρότητας, της ξενότητας, της απειλής. Ως μητέρες, οι γυναίκες ηρωοποιούνται και ανάγονται σε σύμβολα αρετής, γονιμότητας, ρώμης και συνέχειας. Για εκείνες ωστόσο που αρνούνται την τεκνοποίηση, ή για όσες τεκνοποιούν με Άλλους, επιφυλάσσεται διαφορετική μεταχείριση: οι γυναίκες που κάνουν έκτρωση αποτελούν “θανάσιμους εχθρούς του έθνους”, ενώ οι εκούσια άτεκνες θεωρούνται εγωίστριες, φιλήδονες, και προδότριες ενός έθνους στο θάνατο του οποίου συνεπικουρούν(99). Συνοψίζοντας, η επισφάλεια των θέσεων των γυναικών έγκειται στο γεγονός ότι ενώ σωματοποιούν/ ενσαρκώνουν την Πατρίδα, παραμένουν ένα εν δυνάμει ξένο σώμα εντός της (98).

“Γυναίκες, μητρότητα και σύγχρονος σέρβικος εθνικισμός”.

Αντλώντας από τις ίδιες γεωγραφικές συντεταγμένες, το άρθρο της Wendy Bracewell (1996) σκιαγραφεί τα λογοθετικά σχήματα με τα οποία το σέρβικο κράτος επιχειρεί να (επανα/επι)καθορίσει το ρόλο των γυναικών στο, μετά την κατάρρευση, εθνικό σώμα. Η πατριωτική θηλυκότητα [patriotic womanhood] προκρίνεται ως ρυθμιστικό ιδεώδες σε μια συνθήκη όπου πρωταρχικός ρόλος της γυναίκας δεν είναι η επί ίσοις (“έμφυλοις”) όροις οικοδόμηση του κράτους, αλλά το καθήκον της βιολογικής διάσωσης του έθνους μέσω της μητρότητας(25).³²

---

³¹ Με αυτούς τους όρους, οι βιασμοί “των γυναικών μας” από τον Άλλο, αποτελούν ισχυρό λογοθετικό όχημα της εθνικιστικής ρητορικής με το βιασμό να λογίζεται πρωτίστως ως παραβίαση της εθνικής επικράτειας και προσβολή της εθνικής τιμής. Οι άνδρες των Άλλων αντιμετωπίζονται ως σεξουαλικοί εισβολείς [sexual aggressors], οι γυναίκες “μας” ως αντικείμενα πειρασμού, οι γυναίκες “τους” ως λάφυρα(92).

³² Η συγγραφέας μελετά το πέρασμα από την (κατ’αρχήν τυπική) ισότητα των φύλων στο σοσιαλιστικό καθεστώς στο παράδειγμα του κρατικού εθνικισμού και της αρρενωπής δημοκρατίας όπως αναδείχθηκε στη σέρβικη ρητορική μετά το 1980. Εντός αυτού οι γυναίκες καλούνται να επιστρέψουν στα οικ-εία και να αφοσιωθούν στο καθήκον τους της μητρότητας.

Στην εν λόγω κοινωνικοϊστορική συγκυρία, η συγκρότηση του σερβικού εθνικού εαυτού συγκροτείται στη βάση πολλαπλών επικίνδυνων Άλλων, μεταξύ των οποίων οι Αλβανοί του Κοσόβου.³³ Σε αντιδιαστολή με τους “ανεύθυνους, αχρείους” Αλβανούς και τις Αλβανίδες “θύματα της πατριαρχικής οικογένειας”, “σκέτες μηχανές αναπαραγωγής”, η σέρβικη εθνικιστική ρητορική αναδεικνύει τις σέρβες -σχετικά- εξευρωπαϊσμένες και χειραφετημένες(27). Ωστόσο, την ίδια στιγμή, το σέρβικο έθνος μαστιζείται από το “λευκό λοιμό”, την υπογεννητικότητα. Η απειλή του εθνικού σώματος αποδίδεται πρωτίστως στην εγωκεντρική, ματεριαλιστική, ηθικά έκπτωτη, πατριωτικά ανεύθυνη, ναρκισσιστική, ατομικιστική στάση των γυναικών που δε γεννούν αρκετά.³⁴ “Αν θέλουν να είναι σωστές σέρβες, οι γυναίκες πρέπει να πάρουν τα καθήκοντά τους της συζύγου και της μητέρας πιο σοβαρά”, επιστρέφοντας στην ιδιωτική σφαίρα και τους “φυσικούς” τους ρόλους.

Η λύση βρίσκεται στη συντηρητική αναδίπλωση στις πατρο-παράδοτες αξίες της μητρότητας, της θυσίας, της υποταγής(29). Το από 1974 νόμιμο δικαίωμα στην έκτρωση περιστέλλεται το 1989 για λόγους “εθνικού συμφέροντος”(28). Προσοχή ωστόσο. Το χρέος των γυναικών δεν εξαντλείται στην αυτοθυσία: δεν πρέπει να γεννούν απλώς παιδιά, αλλά πολεμιστές, τους οποίους να είναι προετοιμασμένες να θυσιάσουν στο όνομα του έθνους.³⁵ Ηρωίδα αναγορεύεται μεν η μητέρα πολλών παιδιών, αλλά τιμές της επικής ηρωίδας απολαμβάνει η μητέρα που πρόθυμα θυσιάζει τα παιδιά της για το έθνος, για το οποίο και τα γεννά.³⁶ Η άρνηση συμμόρφωσης σε αυτές τις νόρμες, συνεπάγεται δημόσια κατακραυγή για τις μητέρες που μετά το 1991 αντιτείνουν σιωπηρά ή ρητά, ειρηνευτικά προτάγματα κατά του κράτους(30).³⁷

---

³³ Ασφαλώς, οι Άλλοι επαναπροσδιορίζονται ανάλογα με τις ανάγκες των περιστάσεων, με κριτήριο το εκάστοτε πολιτισμικό ίχνος που αναδεικνύεται σε οριακό σημείον και ειδοποιό διαφορά μεταξύ “ημών και ετέρων” (Yuval-Davis, 1997: 47).

³⁴ Εύθυνες αποδίδονται επίσης στο σοσιαλιστικό καθεστώς που είχε συντελέσει στην εξασθένηση του θεσμού της οικογένειας, αλλά και στους άνδρες οι οποίοι στο σοσιαλισμό απώλεσαν την αρρενωπότητά τους (27).

³⁵Μια γυναίκα μπορεί να υποστεί αποδοκιμασία και επίκριση για την αποβολή εμβρύου, λόγω του ότι στέρησε στο έθνος τη δυνατότητα να το στείλει στο μέτωπο.

³⁶ Εμβληματική μορφή, η Μητέρα των Γιουγκοσλάβων, δε θρήνησε ούτε την απώλεια του ένατου και τελευταίου της γιου ο οποίος “έπεσε” στο Κόσοβο πολεμώντας τους τούρκους(29).

³⁷ Αντιμετωπίζονται ως προδότριες του έθνους, μορφή που επιτείνεται, στην περίπτωση που, εκτός από αντιπολεμικές αξιώσεις, προτάσσουν και αντιεθνικιστικές διεκδικήσεις. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των Γυναικών στα Μαύρα που αρθρώνουν, από τη θέση της μητρότητας, ένα λόγο χωρίς εθνικό πρόσημο(31). Για μια διεισδυτική προσέγγιση των πολιτικών του θρήνου [politics of mourning], βλ. Athanasiou, 2005.

Ο λόγος περί γεννητικότητας και η επιταγή της γονεϊκότητας δεν απευθύνεται ούτε εξίσου ούτε σε όλα τα ατομικά σώματα του πληθυσμού. Πέραν της “ποσότητας” του πληθυσμού, η ευγονική, ως ψευδοεπιστήμη και μέθοδος διαλογής, διασφαλίζει την “ποιότητα” της (ανα)παραγωγής. Σε αυτό το πλαίσιο, ζητήματα φυλετικής, θρησκευτικής και ταξικής ιεράρχησης αναδεικνύονται εξαιρετικά ανάγλυφα. Η κοινωνική εκδηλώνεται ως «γενετική» μηχανική και αρθρώνει βιολογικοποιημένα πολιτισμικά κριτήρια για να ρυθμίσει τη σύσταση του πληθυσμού (Yunval-Davis, 1997: 32).³⁸ Οι λόγοι περί ευγονικής υπήρξαν ιδιαίτερα διαδεδομένοι στο αποικιοκρατικό πλαίσιο. Έκτοτε εντοπίζονται λιγότερο ή περισσότερο απροκάλυπτοι σε εθν(ο)τικά/κρατικά συμφραζόμενα. Στειρώσεις και έλεγχοι των μεταναστευτικών ρευμάτων αποτελούν τα βασικότερα εργαλεία αυτών των πολιτικών.

“Κρατική Πατρότητα: Πολιτικές εθνικισμού, σεξουαλικότητα και φυλή στη Σιγκαπούρη”.

Παραπάνω από ενδεικτικό για την περίπτωση αποτελεί το παράδειγμα της Σιγκαπούρης. Οι Heng και Devan(1992) αποδίδουν κριτικά το ρόλο που επιτελούν (έμφυλα) αφηγήματα περί “εθνικών κρίσεων” στο πλαίσιο μεταποικιακών διακυβερνήσεων, αντλώντας από τη θητεία του πρώτου και επί τριάντα χρόνια πρωθυπουργού της Σιγκαπούρης.³⁹ Ο επίσημος κυβερνητικός λόγος θέλει την κινέζικη ακεραιότητα, όχι μόνο πολυπληθέστερη αλλά ταξικά και φυλετικά ανώτερη κοινότητα (76% του πληθυσμού), να απειλείται από την πλήθυνση των μαλαισιανών και ινδικής –κατώτερης- καταγωγής μειονοτήτων(345). Η επικείμενη εθνική καταστροφή επιρρίπτεται σε δύο αντίστροφες τάσεις: αφενός, την υπογονιμότητα των κινέζων γυναικών ανώτερης μόρφωσης και ταξικής προέλευσης και, αφετέρου, της αλόγιστης γεννητικότητας των αμόρφωτων, φτωχών, φυλετικά κατώτερων γυναικών.

Οι κίνδυνοι ενός ανεξέλεγκτου μέλλοντος που πρέπει να αποσωβηθούν, η καταστροφή που επίκειται, αναπαρίστανται μέσα από το φυλετικά σεσημασμένο, ταξικά κατώτερο, πολιτισμικά επιμολυσμένο, άναρχο θηλυκό σώμα. Η “κρίση” πλήττει πρωταρχικά την «κρατική πατρότητα»

³⁸ Υπονοείται εδώ η ουσιοκρατική και βιολογικοποιημένη σύλληψη της “πολιτισμικής διαφορετικότητας”, σημαντική έκφανση του νέο-ρατσισμού.

³⁹ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι, στα τοπικά συμφραζόμενα, η σχέση πατέρα και κόρης είναι αυτή που επιστρατεύεται για το “δεσμό” του κυβερνόντος κόμματος(πατέρα) με το έθνος(κόρη)(344). Επιπλέον, η Σιγκαπούρη δεν αναπαρίσταται πουθενά ως μητρίδα ή μητέρα, αλλά ως κορίτσι ή νεαρά. Σε αυτό το σχήμα, οι μητέρες συνεισφέρουν επικουρικά, ως διαμεσολαβήτριες της σχέσης πατέρα και κόρης(357).

[state fatherhood] και την κυβερνητική πατριαρχία εξού και πρέπει να επιλυθεί εντός του ετεροκανονικού γάμου και υπό το πατερναλιστικό βλέμμα της κυβέρνησης.⁴⁰ Κατ' επέκταση, το ενδεχόμενο της μητρότητας εκτός γάμου για την άμβλυνση της δημογραφικής αγωνίας, όχι μόνο δε συνιστά λύση αλλά επιδεινώνει ραγδαία τον εξ-ανδρα-ποδισμό του έθνους.⁴¹ Πρόκειται, εν κατακλείδι, για μια απειλή που κλονίζει την εύρυθμη λειτουργία του κρατικού «μηχανισμού» και υπονομεύει ακριβώς την τροπικότητα και το φαντασιακό του συλλογικού σώματος ως μηχανής.

“Αισθηματολογικές/συναισθηματικές οικονομίες”

Στο κείμενό της Sara Ahmed εστιάζει στη δυναμική των συναισθημάτων κατά τη διαδικασία της συγκρότησης των εθνικών, φυλετικών-ατομικών και συλλογικών-εαυτών(2004). Η προσέγγισή της αμφισβητεί την κρατούσα πεποίθηση ότι τα συναισθήματα είναι “ιδιωτικές υποθέσεις” των κατόχων τους και ότι πηγάζουν από τον εσωτερικό μας κόσμο για να εξωτερικευθούν στη συνέχεια. Στους αντίποδες αυτής, αντιπροτείνει μια διαφορετική σύλληψη σύμφωνα με την οποία, ανάμεσα στα πράγματα που “κάνουν”, τα συναισθήματα είναι να παράγουν ατομικά, ευθυγραμμισμένα σε συλλογικά, σώματα. Δια μέσου της κυκλοφορίας τους ανάμεσα σε σώματα και σημαίνοντα, καθιστούν τα όρια αμφοτέρων (και) συναισθηματικά παράγωγα(117).

Εν μέρει ψυχαναλυτικών και εν μέρει μαρξικών καταβολών, η θεώρηση της Ahmed περί αισθηματολογικών οικονομιών δεν προσλαμβάνει τα υποκείμενα ούτε ως απαρχή ούτε ως προορισμό των συναισθημάτων, αλλά ως φορείς, ως κομβικά σημεία των οικονομιών(121). Το μίσος, για παράδειγμα, δεν ενοικεί ένα δεδομένο υποκείμενο ή αντικείμενο, αλλά κυκλοφορεί μεταξύ σημαίνοντων σε διαφορεικές σχέσεις και σχέσης μετατόπισης. Και είναι η αποτυχία των συναισθημάτων να εντοπιστούν σε σώματα, αντικείμενα ή μορφές που τους επιτρέπει να (ανα)παράξουν τα αποτελέσματά τους, που, κατά μία έννοια, τα καθιστά “δεσμευτικά”(124).

---

⁴⁰ Σε αυτό το πλαίσιο υιοθετούνται δραστικές πολιτικές, ανάμεσα στις οποίες η αμοιβή (ή, αλλιώς, “κρατική βοήθεια”) 10.000 δολλαρίων στις γυναίκες της εργατικής τάξης που δέχονται “εθελοντικά” να υποβληθούν σε στείρωση μετά από τη γέννηση δύο παιδιών(347). Την ίδια στιγμή, για τις γυναίκες των ήδη προνομιούχων τάξεων, προβλέπονται περαιτέρω φοροαπαλλαγές, προνόμια ιατρικής ασφάλισης και έτι ευνοϊκότερη πρόσβαση των παιδιών τους στην εκπαίδευση.

⁴¹ Αυτή η στάση μπορεί να ειδωθεί σε αντιδιαστολή με τη “μητρότητα πάση θυσία” που ενθάρρυνε το καθεστώς Τσαουσέσκου(βλ. Kligman, 1995).

Υπό αυτά τα αισθηματολογικά καθεστώτα, τα ατομικά σώματα ευθυγραμμίζονται με τα, σύστοιχά τους, συλλογικά μέσα από την ένταση των παραγόμενων συνάψεων.

Η συγγραφέας εκκινεί από τη ρητορική της ιστοσελίδας των “Αρίων εθνών” για να καταπιαστεί με τις λογοθετικές και αισθηματολογικές συναρθρώσεις μέσα από τις οποίες υλοποιείται το λευκό υποκείμενο. Το τελευταίο αναπαρίσταται ως εκτεθειμένο σε φα(ντα)σματικούς Άλλους των οποίων η εγγύτητα απειλεί όχι μόνο να αποστερήσει κάτι από το ίδιο (ασφάλεια, χρήματα, θέσεις εργασίας) αλλά επιχειρεί να το αντικαταστήσει καθεαυτόν(117). Σε αυτό το αφήγημα το λευκό υποκείμενο συγκεντρώνει τις αξιώσεις του γηγενούς, του θύματος και ταυτόχρονα του ζημιωθέντα από ολέθριες κυβερνητικές πολιτικές. Ως φυλετικά υπέρτερο και καθαρό απειλείται με στέρηση του έθνους του, της ιστορίας του αλλά και του μέλλοντός του, της σωματικής και εδαφικής ακεραιότητάς του(118). Το καθαρό σώμα, ωστόσο, συγκροτείται ως τέτοιο μόνο δια της αέναης φαντασίωσης της παραβίασής του.

Η ρητορική είναι κάτι παραπάνω από συνήθης, επισημαίνει η Ahmed: Η αντιμετώπιση των Άλλων ως αξιομίσητων αποδίδει στους Εαυτούς δικαιώματα και στο έθνος έδαφος, ευθυγραμμίζοντας το φαντασιακό λευκό υποκείμενο με το ίδιας απόχρωσης κράτος/έθνος. Η παρουσία των φαντασιακών Άλλων συγκροτεί το έθνος ως αντικείμενο αγάπης και ταυτόχρονα διαπερνά τα σώματα που το (συν)επιτελούν με το φόβο της απώλειάς του. Και είναι μέσα από τη ρητορική του πόνου και το αφήγημα του τραύματος λαμβάνει υπόσταση ο κίνδυνος της μιαιρότητας, της επιμειξίας, του εκφυλισμού, της απώλειας αίματος και αποδίδεται σε σώματα Άλλων (118). Το κανονι(στι)κό υποκείμενο αναπαρίσταται ως λαβωμένο: αυτό που φέρει το τραύμα, που υποφέρει την εισβολή των Άλλων.

Η Ahmed ασχολείται με το ρόλο της ασφάλειας στις αισθηματολογικές πολιτικές φόβου, της (επαν)εγγραφής των συνόρων και της περαιτέρω ασφαλειοποίησης(132). Η ανακήρυξη της κρίσης ασφαλείας και, αντίστοιχα, του κανονικού υποκειμένου ως του “πραγματικού” θύματος, κινητοποιούν τη φαντασίωση του λευκού υποκειμένου μέσω του φόβου και του μίσους. Τα αφηγήματα της κρίσης επιστρατεύονται για να νομιμοποιήσουν την “επιστροφή” στις αξίες και τις παραδόσεις οι οποίες θεωρούνται σε κίνδυνο. Οι κρίσεις ασφαλώς δεν παράγονται “εκ του μηδενός”. Το να ονομάσεις κάτι (σε) κρίση, υποστηρίζει η Ahmed, το να το “διαβάσεις” υπό το πρίσμα της κρίσης, το επενδύει με μια φετιχιστική ισχύ, η οποία του προσδίδει μιαν αυτονομία(132). Υποδεικνύοντας κάτι ως ήδη επαπειλούμενο στο παρόν, το “κάτι” καθεαυτόν εγκαθίσταται ως “αλήθεια”, για την οποία πρέπει μάλιστα κανείς να παλέψει στο μέλλον, μια

μάχη η οποία εκ των υστέρων γίνεται αντιληπτή ως ζήτημα ζωής και θανάτου. Και είναι ο φόβος του θανάτου που παράγεται μέσα από τέτοια αφηγήματα που συντηρεί το status quo.

B. Εθνογραφίες από το ελληνικό συμφραζόμενο

Αντλώντας από αυτό που καταχρηστικά ονομάζει περίπτωση της “ελληνικής νεοφιλελεύθερης βιοπολιτικής”, η Αθηνά Αθανασίου επεξεργάζεται τους όρους με τους οποίους τις τελευταίες δεκαετίες ο δημογραφικός πανικός συνιστά ένα πρίσμα του κοινωνικού(2003,2013,2014). Σε αυτό της το εγχείρημα εστιάζει σε γυναικεία βιώματα απείθειας και ετεροφροσύνης: στις προσπάθειες δηλαδή των ελληνίδων να επαναδιαπραγματευτούν το κυρίαρχο πολιτισμικό ιδίωμα της δημογραφικής αγωνίας, τη ρητορική ενός ευάλωτου και επισφαλούς εθνικού μέλλοντος, μιας “υπό εξαφάνιση” εθνικής κυριαρχίας. Συνομιλώντας με “μη κανονικές” ελληνίδες, με όσες δηλαδή στέκονται με απορία απέναντι στο πρότυπο της ετερόφυλης, αναπαραγωγικής οικογένειας, η συγγραφέας αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους οι πρακτικές λόγου εγκαλούν τα υποκείμενα ως αναπαραγωγικά ή μη-αναπαραγωγικά, ως ολοκληρωμένα ή μη ολοκληρωμένα έμφυλα όντα, ως εθνικά υπεύθυνους και λιγότερο υπεύθυνους πολίτες(2003: 48).

Όπως επισημαίνει, ο λόγος γύρω από το λεγόμενο “δημογραφικό πρόβλημα” αναδεικνύει όψεις της πολιτισμικής συγκρότησης του σώματος και του χρόνου, έτσι όπως αυτή διαπλέκεται με τους κοινωνικούς ορισμούς της συνέχειας, της συγγένειας, της αναπαραγωγής, του φύλου και της σεξουαλικότητας(2003: 45). Το αφηγηματικό σχήμα της υπογεννητικότητας παρουσιάζεται ως εθνική καταστροφή και η πρόσκληση σε αύξηση των γεννήσεων μετατρέπεται σε επιταγή. Υπό αυτήν την έννοια συνιστά μια “τεχνολογία αναπαραγωγής” η οποία (ανα)συγκροτεί το έθνος- κράτος περιφρουρώντας την κανονιστική μορφή σεξουαλικότητας και την οικογένεια ως το πεδίο άσκησης της.⁴²

Η αγωνία για το δημογραφικό, στην πλειοψηφία των αποτυπώσεών της στο δημόσιο διάλογο, όπως θα αναδειχθεί και από την ανάλυση λόγου, συναρθρώνεται με δύο άλλα μείζονα “εθνικά” προβλήματα: το (“λαθρο”)μεταναστευτικό και την έκτρωση, υπονοώντας την αγωνία για

---

⁴² Σύμφωνα με τη Χαλκιά, το δημογραφικό δρα παραγωγικά όχι επειδή παροτρύνει τον πληθυσμό να αναπαράγεται, αλλά επειδή περιφρουρεί ένα συγκεκριμένο είδος έθνους και συγκεκριμένα είδη υποκειμένων- “Ελληνες” και “ελληνίδες” που εντάσσονται στην τυρηνική ετεροφυλόφιλη οικογένεια(2006: 81).

εθνοφυλετική καθαρότητα και ακεραιότητα, για μεταλαμπάδευση του ελληνικού “αναλλοίωτου” πολιτισμού ως κληροδοτήματος στις επόμενες γενιές. Τέτοια είναι η “αιμορραγία” του εθνικού σώματος εξαιτίας των εκτρώσεων, που οι Κονδύλη και Ψαρρά κάνουν λόγο για το διώνυμο “δημογραφικό-έκτρωση”. Πρόκειται, επισημαίνουν, για μια πρακτική που ενώ αφορά αποκλειστικά το γυναικείο πληθυσμό, ανάγεται, ή μάλλον υπάγεται για να εξοβελιστεί, σε θέμα μείζον, εθνικό, το Δημογραφικό, για να τονιστεί ο υπερκοινωνικός του χαρακτήρας(1986: 34).

Η πρακτική της έκτρωσης αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο κρατικής, θρησκευτικής, ιατρικής-και σταθερά πατερναλιστικής- επέμβασης στο γυναικείο σώμα και απόφασης “υπέρ της ζωής”.⁴³ Μέσα από την εθνογραφία της για την έκτρωση ως μέθοδο αντισύλληψης και απάρνησης της μητρότητας, και η Αλεξάνδρα Χαλκιά αναφέρεται στο δημογραφικό ως ισχυρή “τεχνολογία αναπαραγωγής” που συνεπικουρεί στο εγχείρημα ανοικοδόμησης ενός έθνους-κράτους με πρόταγμα την περιφρούρηση της “γνήσιας” ελληνικής φυλετικής, θρησκευτικής σύστασης του πληθυσμού στη βάση μιας σειράς αποκλεισμών (2007[2004]: 92). Η έρευνά της σκιαγραφεί την εικόνα μιας Ελλάδας ως κατά κάποιον τρόπο φυλετικά χριστιανικής ορθόδοξης κοινωνίας με έμφαση στη σημασία που έχει η διατήρηση της εδαφικής και γενετικής ακεραιότητας του έθνους μπροστά στην απειλή κυρίως της γειτονικής (μουσουλμανικής) Τουρκίας(2006: 81).

Στην ανάλυσή της η συγγραφέας αναδεικνύει τις εσωτερικές ασυνέχειες που συγκροτούν το εθνικό αφήγημα καθώς και τις αντιφατικές θέσεις που η συνθήκη αυτή “μεταξύ παράδοσης και εκσυγχρονισμού” επιφυλάσσει για τις ελληνίδες: Όπως επισημαίνουν και οι Κονδύλη και Ψαρρά(1986), ξεχνιούνται οι διατυπώσεις περί “ισονομίας και αυτοπροσδιορισμού των γυναικών”, περί “μητρότητας που δεν είναι φυσικό και αναπόδραστο λειτουργήμα των γυναικών”, προσδοκάται μεν από τις γυναίκες να είναι καλές στην αντισύλληψη ώστε να μην υπονομεύεται η αξίωση νεωτερικότητας που προβάλλει η χώρα, αλλά, ταυτόχρονα, μέσω του δημογραφικού επανεγγράφεται η επιταγή της μητρότητας(2007[2004]: 341). Σε αυτό το πλαίσιο, οι “υπεράριθμες” εκτρώσεις, σε συνδυασμό με την υπογεννητικότητα, επιστρατεύονται ως αποθετήρια [repositories] όπου διοχετεύονται οι πολιτισμικές αγωνίες του ελληνικού συλλογικού φαντασιακού ενόσω η Ελλάδα προσπαθεί για τη σφυρηλάτηση της δικής της νεωτερικότητας.

---

⁴³ Δανείζομαι τον όρο “υπέρ της ζωής” από το δημόσιο διάλογο στις Η.Π.Α. γύρω από το ζήτημα της έκτρωσης. Στο εν λόγω συμφραζόμενο, οι επιλογές της κοινής γνώμης συνοψίζονται στο δίλημμα “υπέρ της ζωής” του εμβρύου (“pro-life”) ή “υπέρ της (ελευθερίας) επιλογής” της γυναίκας (“pro-choice”).

Με το βίωμα της έκτρωσης, τους λόγους περί “καλών” πολιτών και “καλών” μητέρων και τον έλεγχο του γυναικείου-ως-αναπαραγωγικού σώματος από το κράτος, την εκκλησία και το βιοϊατρικό λόγο, αλλά και από τα ίδια τα υποκείμενα ασχολείται και η Eugenia Georges στην ανάλυσή της για το λόγο περί έκτρωσης ως “τεχνολογία του εθνικισμού”(1996). Στην εθνογραφία της ενδιαφέρεται ιδιαίτερα και σκιαγραφεί με σαφήνεια τις αντιφάσεις που διέπουν έναν τέτοιο λόγο σε μια συγκυρία “δημογραφικής μετάβασης”(517): Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα πρότυπα της “γηραιάς” ηπείρου, ο οικογενειακός προγραμματισμός και η αντισύλληψη προάγονται ως “υπεύθυνες” πρακτικές με την “ποιότητα” της μητρότητας να επαναπροσδιορίζεται ως αντιστρόφως ανάλογη της ποσότητας των παιδιών. Ταυτόχρονα, ωστόσο, είναι οι πολύτεκνες μητέρες (γνωστές κατά τα άλλα και ως “κουνέλες” ή “τσιγγάνες”) που ανάγονται σε σύμβολο της μητρότητας και της γυναικείας αυτοθυσίας στην ελληνική φαντασιακή κοινότητα.

Οι μέχρι στιγμής εθνογραφικές αναφορές επιστρατεύονται ακριβώς γιατί επιχειρούν, υπό μια φεμινιστική σκοπιά, μια πολύ σημαντική χειρονομία: καταδεικνύουν τη σύνδεση του έμφυλου και αναπαραγωγικού σώματος με τον εθνικό κορμό και σκιαγραφούν τους όρους με τους οποίους διαμορφώνονται οι υποκειμενικότητες των οποίων τα φυσικά σώματα συγκροτούν το πολιτικό σώμα. Σε αυτό τους το εγχείρημα, οι μελέτες διαπραγματεύονται το φύλο, το έθνος, τη φυλή, τη σεξουαλικότητα, την τάξη, όχι ως ξεχωριστές, παράλληλες αναλυτικές κατηγορίες, αλλά ως λογοθετικά ρυθμιστικά ιδεώδη που αλληλοδιαπλέκονται και, που, στην κατ’επανάληψη συνάρθρωσή τους αυτή αλληλοσυγκροτούνται. Σε κάθε ένα από αυτά τα συμφραζόμενα, η σεξουαλικότητα, στο “σταυροδρόμι του ατομικού και του συλλογικού σώματος” (2002[1997]: 309), όπου την εντοπίζει ο Foucault, και δη η (άρ)ρητη επιταγή της αναπαραγωγικής σεξουαλικότητας [reprosexuality], συνέχει την παραγωγή νοημάτων, επιθυμιών, σωμάτων.

Στο επόμενο μέρος της εργασίας, μέσα από την ανάλυση του πρωτογενούς υλικού, αναδεικνύονται τα κομβικά σημείοντα γύρω από τα οποία διαπλέκεται το γυναικείο στο πλαίσιο του εθνοφυλετικού λόγου της Χρυσής Αυγής. Το νήμα που εκτυλίσσεται αναλυτικά αμέσως παρακάτω, συνοψίζεται ως εξής: Στις δύο πρώτες θεματικές ενότητες, το δημογραφικό, η “λαθρομετανάστευση” και η έκτρωση αναδεικνύονται ως βασικές αγωνίες που διαπερνούν το

εθνοφυλετικό σώμα, που το απειλούν με αφανισμό και το εκθέτουν στον κίνδυνο μιας επικείμενης αντικατάστασης του από Άλλους. Ως αντίδοτο στη θνητότητα των ατομικών σωμάτων που συναποτελούν, συνεπιτελούν αλλά και απειλούν το αθάνατο Έθνος και τη Φυλή, αναδεικνύεται η αναπαραγωγή.

Στη βάση του “παραδοσιακού” καταμερισμού των ρόλων που διαπερνά την “κοσμοαντίληψη” της Χρυσής Αυγής, η αναπαραγωγή, και με αυτήν η ευθύνη για τη συνέχεια του Έθνους και της Φυλής, ανατίθεται στη γυναίκα. Έτσι, η επόμενη ενότητα αναφέρεται στη μητρότητα όπως εννοιολογείται στο λόγο της οργάνωσης ως χρέος, καθήκον, ύψιστη τιμή, ένστικτο και πεμπουσία του γυναικείου. Ακολουθώντας, η μητρότητα εγγράφεται στον ιδανικό τόπο επιτέλεσής της, την οικογένεια. Η “κανονική” (πυρηνική, ετερόφυλη, θεσμικά εγκεκριμένη) οικογένεια, της οποίας πυρήνα αποτελεί η μητρότητα, αποτελεί το κύτταρο του Έθνους και της Φυλής. Εδώ σχολιάζεται η υπόσχεση του Εθνικού Κράτους να προστατεύει την ανύπαντρη μητέρα.

Στην τελευταία ενότητα διερευνώνται οι διαφορετικές θέσεις, πέραν της μητρότητας, μέσα από τις οποίες μπορεί να στοιχειοθετηθεί το γυναικείο σύμφωνα με τη ρητορική του Συνδέσμου. Εδώ εξετάζονται τα εκάστοτε ιστορικά πρότυπα τα οποία η οργάνωση επικαλείται προκειμένου να αναφερθεί στην ιδανική Γυναίκα αλλά και το σύμβολο της πατρίδας-ως-μητέρας. Με άλλα λόγια, αναδεικνύονται τα αφηγηματικά σχήματα μέσω των οποίων η Γυναίκα επανατοποθετείται στο περιθώριο της κυρίαρχης εθνοφυλετικής αρρενωπότητας. Μετά το τέλος αυτής της αναλυτικής επεξεργασίας, επιχειρείται η σκιαγράφηση της ταυτότητας της “σωστής” Ελληνίδας όπως οικοδομείται από τη Χρυσή Αυγή.

Β' μέρος: Ανάλυση λόγου

Το δημογραφικό: η κορωνίδα των προβλημάτων

Για μας τους Εθνικιστές εντούτοις, ο μείζων εθνικός και κοινωνικός κίνδυνος καλείται Δημογραφικό Πρόβλημα και αφορά τον αργό και βασανιστικό θάνατο του Μεγάλου μας Έθνους, θάνατος ο οποίος συντελείται από συνειδητές αποφάσεις της κεντρικής εξουσίας.
 (“Ε. Καρακώστας στην Ελεύθερη Ωρα: «Η Πίστη μας στην Πατρίδα και το Θεό είναι πιο δυνατή κι από τη φωτιά!»”, 02/10/2017)

Πρόκειται για ένα ζήτημα το οποίο για το Εθνικιστικό Κίνημα αποτελεί ίσως την κορωνίδα των προβλημάτων που πλήττουν την Πατρίδα μας, αφότου αποτελεί μια από τις σημαντικότερες απειλές για την επιβίωση και την συνέχεια τόσο του Έθνους, όσο και της Φυλής μας.
("Ημερίδα Μετώπου Νεολαίας: Το δημογραφικό απειλεί το Έθνος μας με αφανισμό - Φωτορεπορτάζ", 15/10/2016)

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο λόγος περί "δημογραφικού προβλήματος" ως φυσικοποιημένου καθεστώτος αλήθειας απηχεί τη νεωτερική τεχνολογία εξουσίας που ο Foucault ονομάζει βιοπολιτική. Κι όπως σημειώνει η Αθανασίου, σε ένα καθεστώς λόγου όπου το έθνος-κράτος αναπαρίσταται ως βιοπολιτική οντότητα, το δημογραφικό δράμα έρχεται να εγγράψει ως διακύβευμα την επιτελεστική εμπέδωση του τι έχει νόημα ως σώμα, χρόνος, επιθυμία και ζωή(2014: 473). Στο πλαίσιο αυτής της εμπέδωσης, το εθνικό σώμα εκτεθειμένο στο τραύμα αποδεικνύεται μια σκηνή για την καθιέρωση αυτού ως αντικειμένου επιθυμίας και των κοινωνικών δραστών ως υποκειμένων *του*, αλλά και υποκειμένων σε ένα υποστασιοποιημένο και εξιδανικευμένο έθνος-κράτος (2013: 39).

(Και) Στο λόγο της Χρυσής Αυγής η δημογραφική αγωνία τίθεται ως ζήτημα "επιβίωσης" και προκρίνεται επανειλημμένα ως υπεράνω κάθε οικονομικής ή άλλης, αναστρέψιμης, δυσχέρειας καθότι, εξαιτίας της, διακυβεύεται η "βιολογική συνέχεια του Έθνους και της Φυλής". Ανακαλώντας την προσέγγιση της Ahmed (2004), είναι δια μέσου της κυκλοφορίας των συναισθημάτων που επιτελείται η ευθυγράμμιση του ατομικού με το συλλογικό σώμα. Εν προκειμένω, είναι ο φόβος του τέλους του χρόνου (της ιστορίας, του παρόντος, του μέλλοντος), ο "κίνδυνος" του θανάτου σώματος και η "απειλή" της διάλυσης της συνέχειας του έθνους που, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, διαπερνούν την επιτελεστική εμπέδωση του τι προέχει ως σώμα και νόημα.

[...]διανύουμε μία από τις πιο επικίνδυνες περιόδους της ιστορίας μας δεδομένου ότι ο συνδυασμός του δημογραφικού προβλήματος με την μεταναστευτική πολιτική των κυβερνήσεων και την πλημμυρίδα των λαθρομεταναστών αλλά και τη βιολογική αφαίμαξη λόγω της μετανάστευσης χιλιάδων νέων Ελλήνων στο εξωτερικό καθιστά επισφαλής ακόμα και την βιολογική επιβίωση μας ως έθνους.
("Ελένη Ζαρούλια: Είμαστε υπερήφανες Χρυσανγίτισσες, αγωνιζόμαστε για Πατρίδα και Ελευθερία!", 08/03/2017)

Όλο και πιο ρεαλιστικό το ενδεχόμενο όχι μόνο της εξαφάνισης του ελληνικού πληθυσμού, αλλά και της αντικατάστασής του. Απέναντι σε αυτό το εφιαλτικό ενδεχόμενο, η Χρυσή Αυγή είναι η μόνη πολιτική

δύναμη, που από την πρώτη στιγμή παρουσίασε συγκεκριμένες θέσεις και προτάσεις για την αντιμετώπιση της δημογραφικής συρρίκνωσης των Ελλήνων.
("Μια ολόκληρη γενιά Ελλήνων που δεν θα γεννηθεί ποτέ", 26/11/2015)

Μέσα από το σύνολο των ανωτέρω χωρίων, παρμένων από διαφορετικές πηγές και περιστάσεις, συμπυκνώνεται υποδειγματικά το διακύβευμα για τον "Εθνικισμό", όπως αυτό συναρθρώνεται γύρω από το "πρόβλημα" του Δημογραφικού: υπογεννητικότητα και λαθρομετανάστευση αποτελούν τις δύο σοβαρότερες "εθνοκτόνες" αιτίες, απειλώντας με αφανισμό το κατά τ' άλλα αθάνατο "μας" Έθνος- και τη Φυλή. Ήδη από τις προγραμματικές/προεκλογικές θέσεις του κόμματος, τα δύο αυτά ζητήματα διατυπώνονται κατά παράταξη, κατ' επανάληψη και ως αυτόνομη ενότητα.⁴⁴ "Η κορωνίδα των προβλημάτων" για τη Χρυσή Αυγή ανάγεται σε "κρατική αβελτηρία", συνέπεια υπολογισμένων και υπολογιστικών διεφθαρμένων κυβερνητικών πολιτικών. Το αφήγημα θέλει το Λαϊκό Σύνδεσμο, στους αντίποδες των "νεοταξίτικων" μεθοδεύσεων, να είναι "η μόνη δύναμη-εναντίον όλων" που προτείνει συγκεκριμένες λύσεις "για τη σωτηρία του Έθνους".⁴⁵ Σε αντίθεση όμως με "το πρόβλημα της λαθρομετανάστευσης που μπορεί να λυθεί με αυστηρά κατασταλτικά μέτρα", η υπογεννητικότητα φαίνεται να απαιτεί μια πιο εξεζητημένη διαχείριση. Ας ανακινήσουμε τα ν(ο)ήματα αυτού του κουβαριού.

Η τοποθέτηση της Χρυσής Αυγής στη συζήτηση για το δημογραφικό αποτελεί εμφανή ιδιοποίηση ενός "προβλήματος" που συνιστά κοινό τόπο για το εθνικό συλλογικό φαντασιακό. Συντάσσεται με την εθνική ομοθυμία, εντός και εκτός κοινοβουλίου, που αναγνωρίζει το εν λόγω πρόβλημα ως "αντικειμενικό" και "αναντίρρητο" και το οποίο, ως εκ τούτου, χρήζει άμεσης αντιμετώπισης. Η τοποθέτηση αυτή οπωσδήποτε εξυπηρετεί το άνοιγμα της οργάνωσης στο εκλογικό σώμα, αφού αναπαράγει έναν κυρίαρχο και εμπεδωμένο κανονιστικό λόγο. Σε αντίθεση με τα επιχειρήματα των υπολοίπων, για το Λαϊκό Σύνδεσμο το ζήτημα δευτερευόντως μόνο έχει να κάνει με τη δημοσιονομική ανισορροπία και το ασφαλιστικό αδιέξοδο τα οποία συνεπάγεται. Το διακύβευμα εδώ είναι η εθνοφυλετική ακεραιότητα.

---

⁴⁴ Όπως θα δούμε σε επόμενη ενότητα, οι μόνες φορές που το δημογραφικό αποκόπτεται από τη "λαθρομετανάστευση" είναι προκειμένου να διατυπωθεί σε συνάρτηση με ένα άλλο "έγκλημα", την έκτρωση.

⁴⁵ Όπως εύστοχα επισημαίνουν οι Αβδελά και Ψαρρά, "η κρίση επέτρεψε να γίνει δημόσια αποδεκτό το επιθετικό ιδίωμα που υιοθετεί στον δημόσιο λόγο και στις πρακτικές της η Χρυσή Αυγή, μια εκδοχή επιθετικού ανδρισμού που διεκδικεί την ηγεμονία ως φορέας της σωτηρίας του «έθνους»" (2012).

Όπως επισημαίνει η Αθανασίου, ο δημογραφικός λόγος στην Ευρώπη απορρέει από τη φανταστική συγκρότηση του έθνους-κράτους ως κλειστού και ενιαίου Όλου, του οποίου η ακεραιότητα διακυβεύεται στις “ευαίσθητες” ζώνες επαφής του τόσο με όμορους όσο και με εισρέοντες Άλλους(2003: 46). Στο λόγο περί δημογραφικής “αιμορραγίας” ή “αφαίμαξης” ο Άλλος τοποθετείται “εκτός” της αδιαίρετης κρατικοεθνικής κυριαρχίας σε ένα αφήγημα που θέλει τον Εαυτό να αυτοπροσδιορίζεται με όρους είτε ακεραιότητας-πληρότητας είτε έλλειψης-ανεπάρκειας. Υπό αυτήν την έννοια, το αξιακά φορτισμένο ιδίωμα του “αίματος” με τα πολιτισμικά συνδεδεμένα της σωματικής ουσίας που είναι δυνάμει ζωογόνος αλλά και δυνάμει μιαρής, αναδεικνύεται σε πεδίο ουσιολογικής ταύτισης και διαφοροποίησης (2003: 46).

Αν η έννοια του αίματος αναφέρεται στην εννοιολόγηση της ελληνικής φυλής ως ενός ομοιογενούς κοινωνικού συνόλου με ιστορική συνέχεια και βιολογική καθαρότητα, τότε φαινόμενα όπως η “αφαίμαξη” ή η “μετάγγιση αίματος” με την πολιτογράφηση “λαθρομεταναστών” καθιστούν “επισημαστές” όχι μόνο το παρόν, αλλά ολόκληρο το ιστορικό συνεχές που το αίμα συμβολίζει.⁴⁶ Η “εφιαλτική” απειλή του αφανισμού σχεδόν επισκιάζεται από μια ακόμη χειρότερη: της αντικατάστασης.⁴⁷ Όπως έχει επισημάνει η Ahmed, ο Άλλος δεν έρχεται μόνο για να αποσπάσει κομμάτια που “δικαιωματικά” ανήκουν στον Εαυτό (ασφάλεια, θέσεις εργασίας) αλλά να τον αντικαταστήσει συλλήβδην (2004:117).

Πλήρως εναρμονισμένος με τις αρχές και τα πορίσματα της στατιστικής επιστήμης, της κατεξοχήν επιστήμης του κράτους, ο λόγος της Χρυσής Αυγής μετράει εναγωνίως τον πληθυσμό και θεμελιώνει την ανησυχία του αυτή στα “ουδέτερα” και “αντικειμενικά” επίσημα στοιχεία της Eurostat, της ΕΛΣΤΑΤ, του ΕΚΚΕ. Την ήδη οξυμένη επιτελεστική ισχύ των δημογραφικών λόγων επιτείνουν οι τίτλοι των άρθρων όπου φιλοξενούνται τα ποσοτικά αυτά δεδομένα: “ΣΟΚ: Στοιχεία της Eurostat προβλέπουν τον δημογραφικό αφανισμό του Ελληνισμού!” (22/10/2015), “26.400 λιγότεροι Έλληνες το 2016: Δημογραφικός αφανισμός απειλεί το Έθνος

---

⁴⁶ Ο Foucault σημειώνει πως η τιμή του αίματος σχετίζεται τόσο με τον εργαλειακό ρόλο του (να μπορείς να χύσεις αίμα), με τη λειτουργία του στην τάξη των σημείων (να μοιράζεσαι το ίδιο αίμα,) όσο και με την ευπάθειά του (εύκολο να σκορπιστεί, μπορεί να στερέψει, αναμειγνύεται ταχύτατα, μπορεί να αλλοιωθεί ανά πάσα στιγμή) (2011[1976]: 171). Αντίστοιχα, αναφορικά με το πλαίσιο του λόγου της Χρυσής Αυγής, η Παρασκευά-Βελουδογιάννη υποστηρίζει πως το “αίμα” προσδιορίζεται ταυτόχρονα από μια κυριολεξία και μια μεταφορά, με την τελευταία να προκύπτει από τη φανταστική διάστασή του ως ιστορικού και αναλλοίωτου βιολογικού στοιχείου που συγκροτεί το κοινωνικό(2015: 90-91).

⁴⁷ Η απεύθυνση της απειλής καθίσταται ακόμη πιο άμεση, επιτακτική και προσωπική σε πηχναίους τίτλους άρθρων, όπως “ΕΛΛΗΝΑ θέλουν να σε αντικαταστήσουν με λαθρομετανάστες! Τι δεν κατάλαβες;” 12/08/2015.

μας!”(11/07/2017), “ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ: Συνεχής μείωση των γεννήσεων νέων Ελλήνων - Η Νεολαία μεταναστεύει και αντικαθιστάται από λαθρομετανάστες”(13/03/2016).⁴⁸

Οι θέσεις της Χρυσής Αυγής για το δημογραφικό.⁴⁹

Με το δημογραφικό να τίθεται πάγια “υπεράνω της δυσχερούς οικονομικής θέσης της χώρας και της διάλυσης του κράτους” και “προκειμένου να μη γίνουμε χώρα γερόντων” ή “μειοψηφία μέσα στην ίδια μας τη χώρα”, οι προτάσεις του κόμματος για το πρόβλημα διατυπώνονται σταθερά σε συνάρθρωση με τη “λαθρομετανάστευση” και εν όψει ενός κινδύνου που караδωκεί και που, όσο περισσότερο κυκλοφορεί, τόσο πιο “πραγματικά” καθιστάνται τα αποτελέσματά του. Οι θέσεις της οργάνωσης έχουν διατυπωθεί πανομοιότυπες ήδη πριν από αλλά και καθόλη τη διάρκεια της κοινοβουλευτικής της θητείας. Μάλιστα, η προεξαγγελία αυτών σε ένα από τα άρθρα της ιστοσελίδας τις χαρακτηρίζει ακριβώς ως “σταθερές και αταλάντευτες”.⁵⁰ Η υπογράμμιση της “συνέπειας” στις θέσεις του τροφοδοτεί τον ισχυρισμό περί ηθικής, ιδεολογικής, πολιτικής εν τέλει, ακεραιότητας και αξιοπιστίας του Συνδέσμου ως στοιχείο που το διακρίνει από τα υπόλοιπα κόμματα.⁵¹

Αναφορικά με τις θέσεις καθεαυτές, στις οποίες θα επανέλθουμε στην πορεία, προβλέπονται τα εξής: φοροελαφρύνσεις για όλα τα ζευγάρια που τεκνοποιούν, εφάπαξ απόδοση χρηματικής βοήθειας σε κάθε νέο Έλληνα που γεννιέται, επιδότηση της μητρότητας και γενναία ενίσχυση των τρίτεκνων και πολύτεκνων οικογενειών, προστασία της ανύπαντρης μητέρας και απαγόρευση των αμβλώσεων. Τέλος, στις “θέσεις για τον τομέα της υγείας”, στην ενότητα για “τον προγεννητικό έλεγχο και το δημογραφικό πρόβλημα” υποστηρίζεται ότι “για την πάταξη

---

⁴⁸ Η κινδυνολογία δεν περιορίζεται ασφαλώς στους τίτλους των άρθρων. Η φρασεολογία αυτή επιστρατεύεται σε κάθε περίπτωση.

⁴⁹ “26.400 λιγότεροι Έλληνες το 2016: Δημογραφικός αφανισμός απειλεί το Έθνος μας!”, 11/07/2017.

⁵⁰ “ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ: Συνεχής μείωση των γεννήσεων νέων Ελλήνων - Η Νεολαία μεταναστεύει και αντικαθιστάται από λαθρομετανάστες”, 13/03/2016.

⁵¹ Ενδεικτικό του πατριωτικού-ως-κοινοβουλευτικού αισθήματος υψηλής ευθύνης που έχει επιδειξει το κόμμα για τη “σωτηρία της Πατρίδας” το σχέδιο νόμου που συνέταξε και κατέθεσε το 2012 για μείωση κατά 80% της κρατικής επιχορήγησης προς τα κόμματα προκειμένου τα χρήματα που θα εξοικονομηθούν να μοιραστούν στα “νέα ελληνόπουλα”. (για τη σχετική επερώτηση του Ηλία Κασιδιάρη, βλ. Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΚΒ’, 07/09/2012). “Μόνο για το 2013 το κράτος θα εξοικονομούσε 50 εκατομμύρια ευρώ”, διατείνουν σε κάθε ευκαιρία. Η μέχρι στιγμής μοναδική “συντεταγμένη πρόταση”-κίνηση εντυπωσιασμού της οργάνωσης επί του θέματος προπαγανδίζεται σε σχεδόν κάθε τους σχετική με το δημογραφικό νύξη. Η καλλιέργεια ενός σοβαρού προφίλ είναι κομβικής σημασίας για τη δημόσια εικόνα του μορφώματος.

του δημογραφικού προβλήματος, θα απλοποιηθεί τα μέγιστα η διαδικασία την υποβοηθούμενης αναπαραγωγής”.⁵²

Η πρόθεση του Λαϊκού Συνδέσμου παραπέμπει σε μια πατερναλιστική διαχείριση από την πλευρά του Εθνικ(οσοσιαλιστικ)ού Κράτους. Η Χρυσή Αυγή δεσμεύεται να προνοεί για τη διαμόρφωση των κατάλληλων προϋποθέσεων προκειμένου, όσοι Έλληνες και Ελληνίδες το θελήσουν, να είναι σε θέση να ικανοποιήσουν την αναπαραγωγική τους επιθυμία. Το κράτος πρόνοιας και παροχών που γενικά προάγεται μέσα από τη γενναιόδωρη/ “γενναία” υπόσχεση περί φοροελαφρύνσεων και επιδομάτων, αποδεικνύεται ελάχιστα επιτρεπτικό και σαφώς επιβλητικό στην περίπτωση της έκτρωσης.⁵³ Σε αυτήν την περίπτωση, το Κράτος-Πατέρας προστατεύει τη γυναίκα, προασπίζεται τη μητρότητα και, ως εκ τούτου, δεν αναγνωρίζει την έκτρωση ως δικαίωμα.

Άμβλωση: Η αργή γενοκτονία ενός Έθνους

Για τη Χρυσή Αυγή η έκτρωση δεν είναι δικαίωμα. Η έκτρωση είναι ύβρις προς την ίδια τη φύση. Η έκτρωση είναι φόνος.
(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΡΜΑ, 08/03/2013)

[...]αποτελεί μια ξεκάθαρα εγκληματική ενέργεια, και μάλιστα διπλής φύσεως, αφού για κάθε νέο παιδί που δολοφονείται με αυτόν τον τρόπο, χάνεται ένας άξιος Έλληνας από την αγκαλιά της Μητέρας Πατρίδας.
(“Ημερίδα Μετώπου Νεολαίας: Το δημογραφικό απειλεί το Έθνος μας με αφανισμό - Φωτορεπορτάζ”, 15/10/2016)

Το ζήτημα της έκτρωσης έχει κατά καιρούς αποτελέσει ισχυρό πεδίο πολιτικών και θρησκευτικών αντιπαραθέσεων καθώς και φεμινιστικών διεκδικήσεων. Στο λόγο της Χρυσής Αυγής, η συγκεκριμένη πρακτική καταδικάζεται απερίφραστα- εκτός και αν η αυθεντία του ιατρικού λόγου διαπιστώσει τις επαρκείς και αναγκαίες συνθήκες εξαίρεσης.⁵⁴ Με τον έλεγχο

⁵² “Οι θέσεις της Χρυσής Αυγής για τον τομέα της Υγείας”, 16/09/2015.

⁵³ Τα μέτρα αυτά έχουν ήδη αποτελέσει εφαρμοσμένες πρακτικές σε διάφορα ολοκληρωτικά Κράτη Πρόνοιας. Για τις πολιτικές αναπαραγωγής στην επί Τσαουσέσκου Ρουμανία, βλ. Kligman, 1995.

⁵⁴ Σε αυτό το σημείο, ο Ψαρράς σημειώνει τη σύγκλιση με το βασικό αίτημα του συντηρητικού κινήματος (παρ)εκκλησιαστικών οργανώσεων: από εντελώς διαφορετική αφετηρία μεν, αυτήν της καταγωγής του αίματος, οι εθνικοσοσιαλιστές εμφανίζονται να συμφωνούν με όσους θεωρούν ότι το ανθρώπινο ον αρχίζει να υπάρχει από τη σύλληψη. Αυτή, μαζί με άλλες παρόμοιες συμπτώσεις, παρέχουν πρόσφορο έδαφος για την πολιτική σύγκλιση των δύο ρευμάτων (2012: 240).

του γυναικείου σώματος και της γυναικείας σεξουαλικότητας να αποτελεί προϋπόθεση της εθνοφυλετικής καθαρότητας, οι εκτρώσεις απαγορεύονται ασφαλώς μόνο εφόσον στρέφονται κατά της Φυλής. Όπως αναδεικνύει ο Ψαρράς μέσα από παλαιότερα κείμενα της οργάνωσης, ακολουθώντας το πρότυπο της “ναζιστικής λύσης”, οι εκτρώσεις, από κοινού με μέτρα όπως οι στείρωσεις, προωθούνται κατά κόρον για τον πληθυσμιακό έλεγχο των Άλλων(2012: 241).

Στα παραπάνω χωρία, η έκτρωση εξισώνεται με έγκλημα. Η στρατηγική οικειοποίηση της έννοιας της γενοκτονίας από τη Χρυσή Αυγή υποδηλώνει μian έμμεση κι επιφανειακή απάρνησή της των ναζιστικών της καταβολών. Ταυτόχρονα, μέσα από αυτήν την ισοδυναμία επικαλείται όλη τη συναισθηματική φόρτιση με την οποία η έννοια της γενοκτονίας είναι επενδεδυμένη ως “ολέθριο κακό”. Μια τέτοια διατύπωση να προξενήσει “αυτόματα” αρνητικά συναισθήματα και την απέχθεια ενάντια στους “ιθύνοντες”. Σε αυτήν την περίπτωση, υπαίτιες είναι οι γυναίκες οι οποίες, προκρίνοντας “τάχα” την αυτοδιάθεση του σώματός τους, απαρνιούνται το “θείο δώρο” της μητρότητας και τη φύση τους, στρεφόμενες κατά του αγέννητου παιδιού τους αλλά και κατά της Φυλής.

Το επιχείρημα που υπερασπίζεται η Χρυσή Αυγή αντλεί από τη συνήθη ρητορική κατά των εκτρώσεων που, εξοβελίζοντας το γυναικείο σώμα από το δημόσιο διάλογο, αναγάγει σε διακύβευμα και μετωνυμία του μέλλοντος το έμβρυο, αυτό που, χάρη στις νέες βιοϊατρικές τεχνολογίες οράσεως, λογίζεται ως “αθώο και ανυπεράσπιστο παιδί”. Τα εγωιστικά και ανεύθυνα κίνητρα της γυναίκας στρέφονται όχι μόνο “κατά της ζωής” του εμβρύου αλλά και κατά της συνέχειας της ζωής καθεαυτήν. Η αποκήρυξη της μητρότητας ως ύψιστου εθνοφυλετικού χρέους και ενστίκτου, συγκροτείται λογοθετικά ως προδοσία σε βάρος της Φύσης και της Φυλής, οποτεδήποτε, αλλά ιδιαίτερα σε μια στιγμή δημογραφικής κρίσης. Το θηλυκό σώμα που δε γεννά ποινικοποιείται και η ιδιότητα του πολίτη που ανήκει στο αντίστοιχο υποκείμενο μειώνεται, μετατρέποντάς το σε ένα είδος εχθρού (Χαλκιά, 2006: 80).

Μητρότητα: Ιερό καθήκον και ύψιστη τιμή

Η μεγαλύτερη ενέργεια που μπορεί να προσφέρει μια γυναίκα σε μια εθνική κοινωνία και ως προς τον λαό της, είναι τα παιδιά της.
 (“Η Γυναίκα ως ζωοδότρια ενέργεια του Έθνους”, 15/07/2016)

Η Ελληνίδα γυναίκα είναι αυτή που αναλαμβάνει τον Ιερό Ρόλο της μητέρας, για να διαφυλαχτεί η πολιτισμική κληρονομιά.
(“Οι Ελληνίδες στην Εθνικιστική κοινωνία, 31/12/2012)

Η μητρότητα στη δική μας κοσμοθέαση αποτελεί ιερό καθήκον, μα ταυτόχρονα και απώτατη τιμή για τη γυναίκα, αναδεικνύοντας το ύψιστο του ρόλου της. Είναι χρέος και τιμή να φέρει στον κόσμο νέα μέλη του έθνους, να τα αναθρέψει και να τα διαπαιδαγωγήσει σύμφωνα με τις αξίες, τα ιδανικά και τις αρετές της ευρύτερης ολότητας, αποτελώντας τον συνδετικό κρίκο του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος, ώστε να συμβάλει στη συνέχεια του έθνους.
(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΠΖ’, 08/03/2016)

Τέτοιες διατυπώσεις δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για τον “αυτονόητο” τρόπο με τον οποίο εννοιολογείται, ουσιοκρατικά φυσικοποιημένη η μητρότητα και, κατ’ επέκταση, το γυναικείο: Η μητρότητα αποτελεί “θείο δώρο” από τη Φύση το οποίο οι Ελληνίδες καλούνται να αγαπήσουν και για το οποίο καλούνται να νιώθουν περήφανες (“Ευγενία Χρήστου: Οι Ελληνίδες είμαστε υπερήφανες και αγωνίστριες!”, 30/11/2012). Η Ελληνίδα εξυμνείται πρωτίστως ως “ζωοδότειρα ενέργεια του Έθνους”, και, “ιδανικά”, η σημαντικότερη συνεισφορά της είναι κάποιος άλλος: τα παιδιά της. Ο ρόλος της Ελληνίδας-ως-μητέρας, ωστόσο, δεν είναι μόνο να γεννήσει. Ως θεματοφύλακας της πολιτισμικής κληρονομιάς, η ίδια καλείται να αναλάβει τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών της με βάση τις πατροπαράδοτες αρχές και τα ιδανικά, συμβάλλοντας όχι μόνο στη βιολογική αλλά και στην πολιτισμική συνέχεια του Έθνους και της Φυλής.

Σήμερα που προβάλλει επιτακτική η ανάγκη για την αναστροφή του δημογραφικού μαρασμού ο ρόλος της Ελληνίδας αναδεικνύεται τόσο δύσκολος όσο και απαραίτητος με τη στήριξη μέσω της μητρότητας του θεμέλιου λίθου του έθνους δηλαδή της οικογένειας.
(“Ελένη Ζαρούλια: Είμαστε υπερήφανες Χρυσανγίτισσες, αγωνιζόμαστε για Πατρίδα και Ελευθερία!”, 08/03/2017)

Το παραπάνω απόσπασμα συμπυκνώνει όσα έχουν μέχρι στιγμής αναπτυχθεί σε διακριτές θεματικές ενότητες, προσθέτοντας σε αυτά τον παράγοντα της οικογένειας. Η δημογραφική κρίση επιτάσσεται να αντιμετωπιστεί και, προκειμένου να αναχαιτιστεί η καταστροφή, οι Ελληνίδες καλούνται να επιτελέσουν το καθήκον τους μέσα από τη στήριξη του θεμέλιου λίθου του έθνους. Εξαιτίας των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, όπως επισημαίνει η βουλευτριά της Χρυσής Αυγής Σωτηρία Βλάχου, “αφαιρείται από τις γυναίκες η δυνατότητα δημιουργίας οικογένειας, με αποτέλεσμα σε λίγα χρόνια η Ελλάδα μας να είναι μια χώρα γερόντων” (Βουλή

των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΠΖ', 08/03/2016). Παρά τις συνθήκες αυτές ωστόσο, οι Ελληνίδες καλούνται να εκπληρώσουν το έμφυλο και εθνικό χρέος τους.

Για την ακρίβεια, μόνο αν η μήτρα επιτελέσει την αναπαραγωγική της λειτουργία, το σώμα στο οποίο ενοικεί, φτάνοντας στην ολοκλήρωσή του, αναγνωρίζεται ως γυναικείο και εθνικό. Οι δυνάμει γυναίκες ανάγονται σε Ελληνίδες, εφόσον, μέσω της (ετεροκανονικής, πυρηνικής) οικογένειας, εκπληρώσουν το “φυσικό” τους χρέος της μητρότητας, θέτοντας εαυτές και τους απογόνους τους στην υπηρεσία του Έθνους. Ο λόγος της Χρυσής Αυγής απηχεί τις βιοπολιτικές ευθύνες που υποβάλλονται σε πολλαπλώς σεσημασμένα υποκείμενα. Όπως επισημαίνει η Αθανασίου, πρόκειται για λογοθετικές πρακτικές πληθυσμιακής (δημογραφικής) κρίσης που κατατρύχονται από ανησυχία και προκαλούν ανησυχία και οι οποίες αναδύονται ως τεχνολογίες του βουλητικά ελεύθερου εαυτού, επιτρέποντας στα άτομα να συγκροτήσουν τους εαυτούς τους ως πλήρως αναγνωρίσιμα και δεόντως έμφυλα νεωτερικά υποκείμενα (2013: 54).

Κι είναι μέσα από την αποτελεσματικότητα της επιτελεστικής πολιτικής της πειθούς που οι Ελληνίδες καλούνται να υλοποιήσουν το φύλο τους: λαμβάνοντας υπεύθυνες αποφάσεις, πεπεισμένες για το ιερό καθήκον της εγκύου γυναίκας να εκπληρώσει την αποστολή της(55). Με άλλα λόγια, το διακύβευμα της δημογραφικής ανησυχίας είναι να μετασηματίσει, στην πραγματικότητα να αναγάγει, το χρέος σε δώρο και το ανιδιοτελές καθήκον σε αυτόβουλη επιθυμία. Η συλλογική αθανασία της εθνικής κοινότητας παράγεται (ή ακόμη καλύτερα γίνεται αντικείμενο υπόσχεσης) τελετουργικά μέσω του δώρου της αενάως συνεχιζόμενης διαδοχής έγκαιρων και υπολογίσιμων γεννήσεων και θανάτων των υποκειμένων του(59).

Ουδέποτε οραματιστήκαμε μία γυναίκα περιορισμένη, ούτε και την αντιμετωπίσαμε ποτέ ως ένα άβουλο ον ή σαν μία μηχανή παραγωγής που δεν ελέγχει το σώμα και τις επιλογές της [...] ουδέποτε ταχθήκαμε υπέρ του εξαναγκασμού μιας γυναίκας να γίνει μητέρα, εάν η ίδια δεν το επιθυμεί. Ωστόσο, θεωρούμε απαραίτητο η κοινωνία να παρέχει τις απαιτούμενες γνώσεις, τα κίνητρα και τις δυνατότητες, ώστε να γίνει μια άξια μητέρα, αν το θελήσει, φτάνοντας στην ολοκλήρωση της.
(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΠΖ', 08/03/2016)

Οι θέσεις της Χρυσής Αυγής διατυπώνονται εξίσου “υποβλητικά” με το δημογραφικό: η οργάνωση διατείνεται ότι δεν προσπαθεί να επιβάλλει καμία επιλογή. Ενώ το Κράτος-Πατέρας υποχρεούται να παρέχει τις κατάλληλες συνθήκες τεκνοποίησης, οι Ελληνίδες δεν εξαναγκάζονται στη μητρότητα. Μπορούν να τεκνοποιήσουν μόνο αν, αλλά και εφόσον, οι ίδιες το επιθυμούν. Σαν οι διάχυτοι αναπαραγωγικοί κανονιστικοί λόγοι να μην παράγουν επιθυμίες.

Σαν η “ολοκλήρωση” του έμφυλου και πολιτειακού status που υπόσχεται η μητρότητα να αφήνει περιθώρια (μη) επιλογής στη “δυνάμει” Ελληνίδα- που όντως αφήνει. Ο έλεγχος του σώματος και των επιλογών της είναι δικός της· μέχρι βέβαια να μείνει έγκυος. Τότε η πατρική φιγούρα του κράτους επιλαμβάνεται της απόφασης “κατά της επιλογής” για να διασφαλίσει τη συνέχεια του συλλογικού σώματος και του χρόνου.

Μητρότητα εκτός γάμου.

Είναι άλλο πράγμα σε μια πραγματικά πολιτισμένη κοινωνία να μην στιγματίζεται κοινωνικά μια κοπέλα που αποκτά παιδιά εκτός γάμου και άλλο με πρόσχημα το μη στιγματισμό να ενοχοποιείται ο θεσμός της οικογένειας σαν κάτι το ξεπερασμένο που καταργεί τις ανθρώπινες ελευθερίες.

(Εθνικισμός εναντίον των “άκρων”: Ενάντια στην παρακμή και τον φονταμενταλισμό, 09/06/2015) .

Όπως έχουμε ήδη δει, από τις προτάσεις της Χρυσής Αυγής για την αντιμετώπιση του δημογραφικού, το Εθνικό Κράτος υπόσχεται να προστατεύσει την ανύπαντρη μητέρα. Στο παραπάνω απόσπασμα η θέση αυτή διασαφηνίζεται ως εξής: Η μητρότητα επιτελείται ιδανικά εντός της οικογένειας, του κυττάρου του έθνους, ιδρυτική συνθήκη της οποίας είναι ο γάμος. Στη συγκεκριμένη αφήγηση ο γάμος συνιστά την τομή ανάμεσα στην εθνική υποχρέωση, την έμφυλη επιτέλεση και την οικονομική και πολιτειακή συνθήκη που επικρατεί στο εσωτερικό της πολιτικής κοινότητας του κράτους (Κυπαρίσσης, 2013: 143). Κατ’ αρχήν, η αποφυγή σύναψης γάμου ταυτίζεται με την αποφυγή δημιουργίας οικογένειας, δηλαδή με την αποφυγή τεκνοποιίας, η οποία –με τη σειρά της– εντείνει το δημογραφικό πρόβλημα.

Στην περίπτωση ωστόσο που η μητρότητα έχει συντελεστεί εκτός αυτού του πλαισίου, και μόνο εφόσον μια τέτοια συνθήκη είναι τετελεσμένη, τότε η στάθμιση καταλήγει υπέρ της μητρότητας, του παιδιού και ασφαλώς του Έθνους και της Φυλής. Πρόκειται για μια κατ’ επίφαση εξαίρεση από το ιδεώδες της πυρηνικής οικογένειας, η οποία δεν προάγει τη μονογονεϊκότητα, αλλά τη στηρίζει, ιδιαίτερα σε μια περίοδο δημογραφικής κρίσης, όπου, ακολουθώντας το ιδίωμα του αίματος, θα έλεγε κανείς ότι “κάθε σταγόνα ελληνικού αίματος είναι πολύτιμη”. Ωστόσο, το Εθνικό Κράτος δεν αντιμετωπίζει κάθε παρέκκλιση εξίσου “μεγαλόψυχα” και δεν υποκαθιστά την πατρική φιγούρα εξίσου απροϋπόθετα.

Η νόρμα της οικογένειας και η οικογένεια ως νόρμα⁵⁵

Κυρίες και κύριοι, οικογένεια σημαίνει άνδρας και γυναίκα. Οικογένεια σημαίνει ένωση με το ιερό μυστήριο του γάμου, που ισχύει για την πλειοψηφία του ορθόδοξου ελληνικού λαού. Τελεία και παύλα. Οτιδήποτε άλλο είναι αντιφυσικό, βλακώδες και πρωτίστως αντεθνικό. (Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση Ζ', 10/10/2017)

Δεν δικαιολογούμε εσάς, όμως, που δίνετε αυτή τη δυνατότητα σε αυτές τις παρά φύση οικογένειες να υιοθετούν παιδιά.[...] Εμείς στη Χρυσή Αυγή στηρίζουμε απόλυτα, κάθετα, χωρίς αστερίσκους, τους πυλώνες του έθνους μας και της πατρίδας μας, την οικογένεια που μας ενώνει με το παρελθόν μας και με το μέλλον μας και τη θρησκεία μας, που τόσες χιλιάδες χρόνια στηρίζει τον Ελληνισμό. (Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΣΤ', 09/10/2017)

Την τελευταία τριετία, μια σειρά νομοθετικών μεταρρυθμίσεων μεταξύ των οποίων η ψήφιση του συμφώνου συμβίωσης, η νομική αναγνώριση ταυτότητας φύλου και τα μέτρα για την προώθηση των θεσμών της αναδοχής και τεκνοθεσίας έχουν φέρει στο προσκήνιο του κοινοβουλευτικού αλλά και εν γένει δημόσιου διαλόγου ζητήματα φύλου, σεξουαλικότητας και σχεσιακότητας. Η εν λόγω επικαιρότητα έχει οπωσδήποτε δημιουργήσει έντονες αντιδράσεις σε όλο το εύρος του πολιτικού φάσματος. Σύμφωνα με τη Χρυσή Αυγή, πρόκειται για “εθνοκτόνες” πολιτικές μεθοδεύσεις που πλήττουν τον πυρήνα της ελληνικότητας, το τρίπτυχο “πατρίς-θρησκεία-οικογένεια”. Ο παραπάνω ορισμός της πυρηνικής οικογένειας ως μοναδικής φυσικής, “ευφυούς” και πρωτίστως εθνικής μορφής οικογένειας εισάγεται από το Χρήστο Παππά στη συζήτηση για την ένσταση αντισυνταγματικότητας επί του νομοσχεδίου για την αναγνώριση ταυτότητας φύλου.⁵⁶

Η σχετική με τη νομοθετική επικαιρότητα τοποθέτηση του κόμματος- ρατσιστική, ομοφοβική, μισαλλόδοξη- αναπτύσσεται ως ένα συνονθύλευμα καταγγελιών, απειλών, σεναρίων συνωμοσίας και- επιεικώς- ανακριβών, υπεραπλουστευμένων ιστορικών αφηγημάτων. Με πρόταγμα τον Εθνικισμό ως “μετριοπαθή λύση” ενάντια στον καπιταλισμό και το μπολσεβικισμό, την παρακμή και το φονταμενταλισμό, και ταυτόχρονα ως τη μοναδική λύση για

⁵⁵ (Αθανασίου, 2012: 30)

⁵⁶ Η Χρυσή Αυγή επικαλείται την παραβίαση της διάταξης του άρθρου 21 που ορίζει την οικογένεια ως “θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους” καθώς, πέρα από Εθνικό Δίκαιο, αναφέρεται ότι πρόκειται για μια “ιστορική νομολογία χιλιάδων ετών”.

τη “σωτηρία της Ελλάδας”, τα περισσότερα επιχειρήματα του κόμματος εκκινούν και εξαντλούνται στο δίπολο φυσικού-α(ντι)φυσικού. Στο λόγο της οργάνωσης τίποτα δεν παρίσταται πιο φυσικό και πιο αυτονόητο από το βιολογικό φύλο. Ουσιοκρατικά και φυσικοποιημένα, ως διστορικές και άχρονες δομές πολιτισμικής διανοησιμότητας γίνονται επίσης αντιληπτές μια σειρά από έννοιες, όπως έχουμε δει, μεταξύ των οποίων οι σχέσεις συγγένειας και το εθνικό ανήκειν.

Όπως προκύπτει και από τα αποσπάσματα, οποιαδήποτε διαφορετική εννοιολόγηση της οικογένειας εξοβελίζεται στο πεδίο του αφύσικου, του ανώμαλου, του εκτρωματικού καθώς απειλεί τις πατροπαράδοτες αρχές και αντιλήψεις που διασφαλίζουν την επιβίωση του έθνους. Η οικογένεια συγκροτείται στη βάση της αναπαραγωγικής ετεροκανονικής σεξουαλικότητας. Ως εκ τούτου, για τη Χρυσή Αυγή, είναι αδιανόητη η σύστασή της χωρίς τη σύζευξη άνδρα και γυναίκα, και μάλιστα, ιδανικά, χωρίς τη θεσμικά επιβεβαιωμένη, μέσω του γάμου, ένωση των δύο με σκοπό την τεκνοποίηση. Η ατεκνία, η ομοφυλοφιλία, η μη αναπαραγωγική σεξουαλικότητα, η επιμειξία είναι προδοσία ενάντια στο Έθνος και τη Φυλή. Οι μεταρρυθμίσεις που προωθούνται, σύμφωνα με το Λαϊκό Σύνδεσμο, αποτελούν “διαταγές της άτεκνης ομοφυλόφιλης ελίτ της νέας τάξης πραγμάτων”.

Ας δούμε εικονοποιημένο το ιδεώδες της οικογένειας όπως επιχειρεί να το επικαλείται και επιχειρεί να επανεδραιώσει στη μνήμη ο Παππάς, μέσα από το αναγνωστικό της Α' Δημοτικού της δεκαετίας του '60-'70 το οποίο και καταθέτει, για του λόγου το “αληθές”, στα πρακτικά της Βουλής.

Ο πατέρας, θα δείτε, φοράει γραβάτα στο τραπέζι, δείγμα ότι το σέβεται. Η οικογένεια είναι πολύτεκνη, ενώ σήμερα η πολυτεκνία θεωρείται κάτι σαν έγκλημα, θεωρείται αναχρονισμός και τα παιδιά φορολογούνται. Η γιαγιά είναι κι αυτή στο τραπέζι, είναι στο σπίτι κι όχι πεταμένη σε κάποιο γηροκομείο. Η μητέρα σερβίρει, για να ξεκινήσουν να τρώνε, αφού προηγηθεί φυσικά πρώτα η προσευχή. Ο ζωγράφος δε, έχει βάλει στο τραπέζι ψάρια, που παραπέμπει στο ιχθύς, κι όχι χάμπουργκερ.
(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση Ζ', 10/10/2017)

Το φύλο: φυσικό και μη επιλέξιμο

Όπως λέει και η Ιερά Σύνοδος, το φύλο του ανθρώπου δεν είναι επιλέξιμο. Το φύλο του ανθρώπου αποτελεί ένα δώρο Θεού, το οποίο δεν μπορεί να μεταβάλλεται, αλλά πρέπει να αξιοποιείται μόνο.

(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΣΤ', 09/10/2017)

Αντλώντας και πάλι από την αίτηση αντισυνταγματικότητας που κατέθεσε η Χρυσή Αυγή εν όψει της ψήφισης του νομοσχεδίου για την αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, παρατηρούμε το λιτό τρόπο με τον οποίο διατυπώνεται η θέση του κόμματος. Το φύλο υφίσταται ως ταχθέν από τη Φύση, ως δώρο Θεού. Και ως τέτοιο είναι φυσικό και αμετάβλητο. Η φυσικοποιημένη, ουσιοκρατική αντίληψη περί των δύο φύλων, προσαρμοσμένη στη δομή της ετεροφυλοφιλίας, προτάσσεται ως αξίωμα ενάντια σε οποιαδήποτε διαφορετική κοινωνική κατανόηση και υλοποίηση. Ο παρακάτω συλλογισμός είναι ενδεικτικός της κατανόησης του κοινοβουλευτικού διαλόγου στον οποίο το κόμμα συμμετέχει:

Μ' αυτό που νομοθετείτε εσείς σήμερα μ' αυτό το επαίσχυντο νομοσχέδιο, μ' αυτό το έκτρωμα, δίνετε διά της πλαγίας οδού η δυνατότητα σε ομοφυλόφιλα ζευγάρια να έρχονται σε «γάμο», γιατί θα μπορεί κάλλιστα να γίνει αλλαγή φύλου του ενός εκ των δύο, προκειμένου αυτοί να δημιουργήσουν δήθεν οικογένεια.
(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΣΤ', 09/10/2017)

Η δυνατότητα αλλαγής φύλου αποτελεί μια μεθόδευση που δίνει τη δυνατότητα τέλεσης γάμου σε ομόφυλα ζευγάρια. Οι κατηγορίες του φύλου και της σεξουαλικότητας φαίνεται να συγχέονται με έναν παράδοξο τρόπο σε μια διατύπωση που υπονοεί μάλλον πως, για παράδειγμα, η αμοιβαία έλξη μεταξύ “ανδρών” προϋποθέτει ότι ένας από τους δύο νιώθει “γυναίκα”. Σε αυτό το σχήμα, η ομοφυλοφιλία “θα πρέπει” να αφήνει αλώβητο τον “ανδρισμό” του ενός ώστε η μεθόδευση της αλλαγής φύλου να έχει αποτέλεσμα. Διαφορετικά, αν η ομοερωτική επιθυμία και των δύο συντρόφων συνεπάγεται την επιθυμία αμφοτέρων να γίνουν “γυναίκες”, μια τέτοια νομοθετική επίλυση θα είχε ως αποτέλεσμα ένα και πάλι ομόφυλο ζευγάρι, του “αντίθετου” φύλου αυτήν τη φορά. Ας επανέλθουμε στη σχέση των “δύο” φύλων.

Η σχέση των δύο φύλων

Άνδρες και γυναίκες είναι προφανώς ίσοι ως άνθρωποι δεν είναι όμως όμοιοι. Ούτε και θα μπορούσαν να γίνουν ποτέ όμοιοι, αν έτσι ήθελαν να το ορίσουν οι άνθρωποι.
(“Εθνικισμός εναντίον των “άκρων”: Ενάντια στην παρακμή και τον φονταμενταλισμό, 09/05/2015)

Για εμάς δεν τίθεται πρόβλημα ισότητας ή υπεροχής ανάμεσα στον άνδρα και την γυναίκα, αφού πιστεύουμε ότι αποτελούν δύο

διαφορετικές υποστάσεις, που έχουν ταχθεί από την Φύση να αλληλοσυμπληρώνονται, έχοντας να επιτελέσουν ο καθένας το δικό του ξεχωριστό Χρέος απέναντι στην Ζωή. (“Ευγενία Χρήστου: Οι Ελληνίδες είμαστε υπερήφανες και αγωνίστριες!”, 30/11/2012)

Σύμφωνα με τη ρητορική της Χρυσής Αυγής, οι σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων δεν τίθενται με όρους ανωτερότητας ή κατωτερότητας. Δεν τίθενται όμως ούτε με όρους ισότητας ή ομοιότητας. Με βάση την προσέγγιση του μορφώματος, κάθε ένα από τα δύο φύλα είναι ταγμένο στο ρόλο που από τη φύση του έχει ανατεθεί. Ως εκ τούτου, οι μεταξύ τους σχέσεις δε θα μπορούσαν να είναι ανταγωνιστικές καθώς ο προορισμός τους είναι διαφορετικός. Καλούνται να συνυπάρχουν σε αρμονία και να αλληλοσυμπληρώνονται- σα να μην τίθεται μεταξύ τους καμία σχέση ιεράρχησης, ούτε βιολογική ούτε κοινωνικοϊστορική.

Για την αναταραχή των σχέσεων και την απορρύθμιση της έμφυλης ισορροπίας, για τις ολέθριες συνέπειες της “πολτοποίησης των φύλων” η Χρυσή Αυγή κατηγορεί το “φεμινισμό”. Εξαιτίας του, υποστηρίζει η Ζαρούλια, “οι γυναίκες καταδικάζονται σε μια άνευ νοήματος και αποτελέσματος σύγκριση με τους άνδρες μόνο και μόνο για να τις κατακλύσει το αίσθημα της αδυναμίας, της αδικίας, της κατωτερότητας έναντι του αντίθετου φύλου (Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΠΖ’, 08/03/2016). Παρόλ’ αυτά, η ίδια καλεί τις χρυσαυγίτισσες σε ανάδειξη της φύσης τους και της αξίας της μητρότητας, προκειμένου “σε πείσμα της έξαλλης νεοφεμινιστικής ισοπέδωσης” να επιβεβαιώσουν τη διαφορετικότητα του φύλου τους. Μια διαφορετικότητα, που, αν όντως ήταν φυσικά δοσμένη, μάλλον δε θα χρειαζόταν επιβεβαίωση (Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΠΕ’, 08/03/2017) .

Η (σωστή) Ελληνίδα

Οι Ελληνίδες κρατούν στα χέρια τους το κουβάρι με την αιμάτινη κόκκινη κλωστή, που ξεκινά από τα βάθη του χρόνου και φτάνει ως το αθέατο ακόμα μέλλον.
(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΡΜΑ’, 08/03/2013)

[...]Μπορεί να συνδυάζει την εργασιακή της απασχόληση με την οικογένεια, αρκεί να μην ξεχνάει και να μην παραβλέπει το ρόλο της και την αποστολή της στην κοινωνία, δηλαδή, να κινείται βάσει των δυνατοτήτων και της φύσης της, χωρίς να προσπαθεί να μιμηθεί ανεπιτυχώς τον άνδρα, αποτελώντας απλά ένα κακέκτυπο του.
(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΠΖ’, 08/03/2016)

Οι Ελληνίδες είναι αυτές που μπορούν να μεταφέρουν στις οικογένειές τους, στην εργασία τους, αλλά και στη μεγάλη οικογένεια του έθνους τα ιδιαίτερα εκείνα χαρίσματα, με τα οποία τις έχει προικίσει η φύση: την αγάπη, τη φροντίδα, την πρακτική και συνάμα αισιόδοξη προσέγγιση της ζωής. Αυτά τα χαρίσματα, που είναι μοναδικά στο φύλο τους, πρέπει να αναζητήσουν σήμερα στην καρδιά τους όλες οι Ελληνίδες. Έχουν καθήκον απέναντι στην πατρίδα και είναι ικανές να κρατήσουν ενωμένες τις οικογένειές τους, να κρατήσουν ενωμένο το έθνος και να το αναγεννήσουν.

(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΡΜΑ', 08/03/2013)

Ο λόγος για τις Ελληνίδες αρθρώνεται σταθερά με όρους χρέους και τιμής απέναντι στην οικογένεια και την πατρίδα.⁵⁷ Σε εκείνες ανατίθεται, με γνώμονα πάντα τις φυσικές τους προδιαγραφές, η συντήρηση και διαίωνιση του Έθνους. Η εκπλήρωση της πρωταρχικής “αποστολής” τους στην κοινωνία, της τεκνοποίησης, δεν τους στερεί τη δυνατότητα εργασίας και κοινωνικοποίησης. Ίσα ίσα. Στο βαθμό που δε ματαιοπονούν να αποτελέσουν ένα ανδρικό κακέκτυπο, καλούνται να συμμετέχουν σε -σχεδόν- όλα τα κοινωνικά συμφραζόμενα “αξιοποιώντας” τα αποκλειστικά γνωρίσματα του μη επιλέξιμου φύλου τους.⁵⁸ Μάλιστα, πρόταση της Χρυσής Αυγής αποτελεί η εκπλήρωση στρατιωτικής θητείας για όσες γυναίκες δεν είναι μητέρες σε μη μάχιμες θέσεις. Ο λόγος του Παππά στο Κοινοβούλιο υπόσχεται πως το Εθνικό Κράτος θα προστατεύσει τη συνεισφορά των Ελληνίδων στην παλλαϊκή άμυνα μέσω της στράτευσης (Συνεδρίαση ΡΜΑ', 08/03/2013).

Διακεκριμένες Ελληνίδες - παραδείγματα γυναικειάς “ανδρείας”

Σε τρεις από τις επετειακές συνεδριάσεις για την Ημέρα της “Γυναίκας” και της “Μητέρας” η Χρυσή Αυγή επιλέγει να αποδώσει τιμή στο γυναικείο φύλο κάνοντας μιαν ιστορική αναδρομή σε σημαντικές γυναικείες φιγούρες του Ελληνισμού. Το αφήγημα συνίσταται ασφαλώς στην επιλεκτική επίκληση και γραμμική στοίχιση ιστορικών γεγονότων ή προσώπων που απέκτησαν τη δύναμη εθνικού συμβόλου στο πέρασμα του χρόνου. Η αναπαραγωγή και η επανεπίνοηση των γεγονότων και των προσώπων αυτών έχει κατά καιρούς εξυπηρετήσει ανταγωνιστικούς

---

⁵⁷ Κατά το πνεύμα της Berlant, πρόκειται για εκφράσεις αισθηματολογικού φιλελευθερισμού που συνθέτουν ένα τοπίο κοινωνικής θεραπευτικής με το οποίο καλούμαστε να ταυτιστούμε. Να δεσμευτούμε ψυχή τε και σώματι στην ηθική υποχρέωση της ντροπής και του χρέους, να ενσαρκώσουμε ομόθυμα την πειθαρχία, να αναλάβουμε με το ίδιο μας το σώμα την ευθύνη της σωτηρίας της πατρίδας (Berlant στο Αθανασίου, 2012).

⁵⁸ Όπως θα επανέλθουμε παρακάτω, το μόνο πεδίο για το οποίο δε γίνεται λόγος είναι αυτό της πολιτικής.

λόγους. Ας δούμε πώς συναρθρώνεται η έμφυλη εθνική γενεαλογία μέσα από το λόγο της Χρυσής Αυγής.

Οι Σπαρτιάτισσες.

Η αρχαία Σπάρτη αποτελεί πλούσια πηγή για το συμβολικό και φαντασιακό της Χρυσής Αυγής. Η οργάνωση αντλεί από την αισθητική και την ενδυμασία, μέχρι τους θεσμούς και τα έθιμα του ιστορικού αυτού τόπου. Πιο συγκεκριμένα, στην ιστοσελίδα του κόμματος φιλοξενούνται άρθρα σχετικά με το θεσμό του γάμου και το εκπαιδευτικό σύστημα της Σπάρτης, ενώ πρότυπες αναπαρίστανται οι Σπαρτιάτισσες ως γυναίκες, σύζυγοι και μητέρες. Έμφαση δίνεται στη σωματική διάπλαση και ευρωστία που καλλιεργούσαν για λόγους ευγονικής αλλά και στη γενναιότητα με την οποία ως σύζυγοι και μητέρες αποχαιρετούσαν τους άνδρες και τους γιους τους, πρόθυμες να τους θυσιάσουν για χάρη της πατρίδας, εκτελώντας το “εθνικό” τους χρέος.⁵⁹

Οι Σουλιώτισσες.

Ο χορός του Ζαλόγγου αποτελεί αιώνιο σύμβολο για τη γυναίκα που προτιμά τον θάνατο από την ατίμωση και τη δυστυχία.
(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΡΜΑ', 08/03/2013)

Ο χορός του Ζαλόγγου αναδεικνύεται ως η ανυπέρβλητη εκδήλωση γυναικείας/μητρικής αυτοθυσίας και ακεραιότητας. Σε ένα εξαιρετικό της άρθρο, η Ψαρρά (2012) υποστηρίζει πως, κρίσιμο γνώρισμα για την οικειοποίηση του ιστορικού αυτού γεγονότος από ευρύτατο φάσμα εξόχως πολιτικών ατομικοτήτων και συλλογικοτήτων, αποτελεί η πολυσημία των έμφυλων νοημάτων του. Όπως πολύ εύστοχα αναφέρει “πηγή περηφάνιας για τις γυναίκες, η θυσία του Ζαλόγγου δεν μπορεί παρά να λειτουργούσε καθησυχαστικά και για τους άνδρες, καθώς άφηνε άθικτες τις έμφυλες ιεραρχίες”.

Αναφερόμενη στην παρρενική ανάγνωση του γεγονότος, επισημαίνει την έμφαση στην εξαιρετικότητα του γεγονότος κατά την ιστοριογράφησης του και την παρουσίασή του ως “παρακολούθημα” της μεγαλειώδους ένοπλης αντίστασης των ανδρών. Σύμφωνα με την

---

⁵⁹ Βλ. παραπάνω ενότητα για την εθνογραφία της Bracewell (1996): και εκεί τιμές ηρώιδας απολαμβάνουν όσες μητέρες γεννούν για το έθνος. Για τη θέση του γυναικείου και της οικογένειας στην υπηρεσία της στρατιωτικοποίησης του κράτους, βλ. Butler, 2014[2000]: 36-37.

προσεκτική παρρενική διατύπωση, καμία έμφυλη ισορροπία δε διαταράσσεται: στο απονενομημένο διάβημα οδηγεί τις γυναίκες όχι απλώς η προσήλωσή τους στην πατρίδα, την τιμή και τη θρησκεία, αλλά και η «προς τους ήρωας συντρόφους τους στοργή». Οι ίδιες οι γυναίκες και τα παιδιά τους δε, οδηγούνται στο θάνατο.

Οι γυναίκες της Πίνδου.

Η προσφορά τους ήταν αμέτρητη, αυθόρμητη και αυτόβουλη. Σχημάτιζαν ατελείωτες φάλαγγες, φορτωμένες όπλα, πολεμοφόδια και τρόφιμα και κουβαλώντας τραυματίες.
(Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΡΜΑ', 08/03/2013).

Στο ιστορικό παράδειγμα των γυναικών της Πίνδου εξυμνείται η συνεισφορά αυτών ως εφεδρικό προσωπικό σε συνθήκες πολέμου. Όπως και στην περίπτωση της πρότασης για στράτευση των γυναικών σε μη μάχιμες θέσεις, έτσι και εδώ, οι γυναίκες αποδεικνύονται χρήσιμες στο βαθμό που τους επιτρέπουν οι έμφυλες προδιαγραφές τους. Σε καθήκοντα όπως η σίτιση και η περίθαλψη διοχετεύονται τα “κατεξοχήν γυναικεία χαρίσματα”: η φροντίδα και η πρακτική προσέγγιση της ζωής.

Ελληνίδες στην πολιτική.

Αγαπούσα την πατρίδα μου από τότε που κατάλαβα τον εαυτό μου. Πλην όμως δεν είχα ποτέ σκοπό να πολιτευτώ. Έτυχε και πολιτεύτηκα. Όχι ότι δεν ήταν η θέλησή μου, αλλά άλλοι με έβαλαν στην πολιτική.
("Σωτηρία Βλάχου: Μόνο η Χρυσή Αυγή θα σώσει την Πατρίδα!", 06/07/2016)

Με την πολιτική ασχολήθηκα αναγκαστικά την δεκαετία του '90 επειδή για να συμμετέχει ένα κόμμα στις εκλογές χρειάζεται και ένας αντίστοιχος αριθμός γυναικών.
("Ελένη Ζαρούλια: Η Χρυσή Αυγή είναι κοντά στον λαό", 31/01/2015)

Στο σχολιασμό αυτών των χωρίων θα επιστρέψουμε στα συμπεράσματα.

Η συνοχή των ευρημάτων

Τα αποσπάσματα που τίθενται υπό διαπραγμάτευση στην προηγούμενη ενότητα αποτελούν θραύσματα ενός “εξαιρετικού” λόγου: κάποιου που με εξαιρετικά λόγια και μάλλον κατ’

εξαιρέση, επετειακά, (ανα)παράγεται. Πρόκειται για το λόγο περί του γυναικείου εντός του λόγου της Χρυσής Αυγής. Η εργασία αντλεί από μια πτυχή της ρητορικής της οργάνωσης που δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλής, και η οποία αρθρώνεται στη σκιά του επιθετικού παρουσιαστικού και ιδιώματος αρρενωπότητας που κατ' αρχήν επιστρατεύει ο Σύνδεσμος. Το σύνολο νοημάτων που ρητά διατυπώνονται παραπάνω εδράζεται σε μια σειρά από εσωτερικές αντιφάσεις και αποσιωπήσεις που υπονομεύουν την “αυτονόητη” και “φυσική” αλήθεια που ισχυρίζεται ότι κατέχει και πρεσβεύει η Χρυσή Αυγή.

Στο λόγο του κόμματος, στις σχετικές με το γυναικείο αναφορές, το υποκείμενο συχνά δεν είναι η γυναίκα ούτε οι γυναίκες εν γένει, αλλά η Ελληνίδα: ο λόγος αναφέρεται στο έμφυλο και εθνοφυλετικά σεσημασμένο σώμα. Αυτή η διττή σήμανση του σώματος- το οποίο κατά τα άλλα ορίζεται “από τη Φύση” και “αμετάκλητα” ως έμφυλο και φυλετικό- τελεί υπό αίρεση: τη μητρότητα. Και είναι μέσα από την πλήρωση αυτής που εν τέλει απονέμεται η έμφυλη, εθνική και πλήρης πολιτειακή αναγνώριση στο σώμα. Για τη Χρυσή Αυγή, ως “Ελληνίδα” αναγνωρίζεται το σώμα με θηλυκά ανατομικά χαρακτηριστικά το οποίο, τοποθετημένο ιδανικά εντός της ετεροκανονικής οικογένειας, εκπληρώνει τον αναπαραγωγικό του προορισμό.

Ο παραπάνω ορισμός μπορεί να συναχθεί και από τη μεταχείριση που επιφυλάσσει ο λόγος της οργάνωσης για τις άτεκνες: όταν δεν τις ψέγει για τον εγωισμό και την ανευθυνότητά τους, για την προδοσία της απάρνησης του “θείου δώρου της ζωής” με το οποίο τις προίκισε η φύση αλλά και για τα έκφυλα ήθη τους, περισσότερο “ψύχραιμα”, υποστηρίζει το εξής: καμία δεν εξαναγκάζεται να γίνει μητέρα. Για όσες όμως θελήσουν και επιλέξουν να φτάσουν στην ολοκλήρωσή τους, να γίνουν δηλαδή Ελληνίδες, το Εθνικό Κράτος πρέπει να είναι σε θέση να παρέχει τις απαραίτητες γνώσεις, τα κίνητρα και τις δυνατότητες ώστε αυτό να γίνει πραγματικότητα.

Όπως παραπάνω από εύστοχα διαπιστώνει η Χαλκιά, οι ελληνίδες καταλαμβάνουν μια οριακή ζώνη όσον αφορά στην ιδιότητα του πολίτη, όπου η αύξηση της αναπαραγωγής αποτελεί όχι μόνο το κλειδί για την ευημερία του ελληνικού έθνους, αλλά και για τη δική τους μεταμόρφωση σε πλήρεις πολίτες (2006: 66). Ο τρόπος με τον οποίο, με όρους βιοπολιτικής διαχείρισης, τα υποκείμενα εγκαλούνται ως αναπαραγωγικά και μη, ως ολοκληρωμένα και ανολοκλήρωτα, υπεύθυνα και ανεύθυνα είναι σαφής. Η ίδια αντιφεμινιστική ρητορική περί- εγκληματικής αυτή τη φορά- ανευθυνότητας επιφυλάσσεται ενάντια σε όσες καταφεύγουν στην πρακτική της έκτρωσης. Μόνο που, σε αυτό το πλαίσιο, ο “υπέρ της ζωής” λόγος εστιάζει στο να καταδικάσει

τη δολοφονική ενέργεια που υποφέρει το αγέννητο σώμα του κυοφορούμενου αλλά και τη βασανιστικά αργή γενοκτονία που συντελείται στο σώμα του Έθνους.

Όταν ο φακός επανεστιάζει στο γυναικείο υποκείμενο, και με δεδομένη την πάγια θέση της Χρυσής Αυγής σχετικά με την καταδίκη της έκτρωσης, το “καμία δεν εξαναγκάζεται να γίνει μάνα” φαίνεται να μη μπορεί να σταθεί πια στο λόγο. Αν προηγουμένων στην περίπτωση των άτεκνων γυναικών πίσω από την απάρνηση του εξαναγκασμού “κρυβόταν” η επιτελεστική πολιτική της πειθούς, τώρα, όχι η “αναδοχή”, αλλά η “επιβολή της της ζωής” από την εξουσία είναι αδιαπραγμάτευτη. Ακριβέστερη, ίσως, διατύπωση το “καμία δεν εξαναγκάζεται να γίνει μάνα, μέχρι να μείνει έγκυος”.

Όπως είδαμε ωστόσο από τον ορισμό του γυναικείου, ο ιδανικός “τόπος” επιτέλεσης της μητρότητας είναι η οικογένεια. Και αν η πατρική φιγούρα του κράτους αναλαμβάνει να προστατεύσει την ανύπαντρη μητέρα με την έννοια της μονογονεϊκής οικογένειας, δεν αναλαμβάνει να προστατεύσει την ανύπαντρη μητέρα λεσβία. Ούτε αναγνωρίζει οποιαδήποτε άλλη οικογενειακή διεύθετη εκπίπτει του ετεροκανονικού, πατριαρχικού προτύπου. Η μητρότητα αποτελεί το θεμέλιο λίθο μιας συγκεκριμένης οικογένειας, της μοναδικής φυσικής, αυτής που εδράζεται στην ετεροφυλοφιλική αναπαραγωγική σεξουαλικότητα. Και είναι αυτή η οικογένεια που, με τη σειρά της, αποτελεί το κύτταρο του έθνους, της μεγάλης οικογένειας. Μέσα από αυτό το σχήμα, τα ατομικά σώματα των γυναικών αναδεικνύονται σε (δυνάμει) “μητέρες του έθνους”.

Το εγκώμιο της γυναικείας “φύσης” που νομιμοποιεί τον περιορισμό των γυναικών στα “κατά φύση” καθήκοντα του φύλου τους συναρθρώνεται αξεδιάλυτα με τεχνολογίες υποκειμενοποίησης όπως ο μισογυνισμός και ο σεξισμός. Οι γυναίκες, ως ομοιογενής κατηγορία πιθανών βιολογικών μητέρων, και πάντα στο βαθμό που πράττουν ανάλογα με τη δυναμική του φύλου τους, μπορούν “με έναν καλό προγραμματισμό” να συνδυάσουν την οικογένεια με την εργασία. Είναι σε θέση μάλιστα να συνεισφέρουν και στην παλλαϊκή άμυνα με τη στράτευσή τους σε μη μάχιμα, συμβατά με τις έμφυλες προδιαγραφές τους, πόστα.

Αν μέχρι στιγμής η ακραία σεξιστική και μισογόνικη αντίληψη περί “διαφορετικότητας των φύλων”, ουσιοκρατική και φυσικοποιημένη όπως διατυπώνεται, δεν είναι αντιληπτή, μπορούμε να παραθέσουμε δύο εναρκτήριοιες φράσεις από ομιλίες των βουλευτών της Χρυσής Αυγής στο Κοινοβούλιο. Στην πρώτη περίπτωση, ο Κωνσταντίνος Μπαρμπαρούσης αναφέρει πως αποφάσισε να μιλήσει για την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας, γιατί έχει τέσσερις γυναίκες -

τρεις κόρες και μία σύζυγο- και είναι πολύ ευτυχισμένος γι' αυτό. Με μια διατύπωση που φαίνεται να αντλεί από το δικαίωμα ιδιοκτησίας επί τεσσάρων γυναικών, ο βουλευτής αυτοανακηρύσσεται καθ' ύλην αρμόδιος επί του υπό συζήτηση θέματος (Συνεδρίαση ΠΓ', 10/03/2014).

Η δεύτερη διατύπωση προέρχεται από την ομιλία του Χρήστου Παππά, ο οποίος αντιλαμβάνεται ως ένδειξη του σεβασμού και της σημασίας που αποδίδει η Χρυσή Αυγή στη θέση της Ελληνίδας στην κοινωνία, την παρουσία του, ως του μοναδικού άνδρα ομιλητή μεταξύ των ομιλητριών για τον εορτασμό της Ημέρας της Γυναίκας (Συνεδρίαση ΡΜΑ', 08/03/2013). Σαν το βλέμμα ενός άνδρα υπό το οποίο διεξάγεται η συζήτηση μεταξύ γυναικών να είναι αυτό που κατασκευάζει τη συζήτηση ως σημαντική.

Στη συνέχεια ο ίδιος θα εκφωνήσει ένα λόγο γεμάτο δεσμεύσεις από μέρους του εθνικού κράτους το οποίο, ως εθνο-πατριαρχικός μηχανισμός επιτήρησης, υπόσχεται να περιφρουρήσει την κανονιστική (ετεροσεξουαλική) θηλυκότητα. Το κράτος εμφυλοποιείται αναπαριστώμενο ως ο καλός πατέρας που (πρέπει να) φροντίζει τους πολίτες-παιδιά του, και δη τις γυναίκες. Η λανθάνουσα μεταφορά του κράτους-ως-πατέρα παραπέμπει στις εμφυλοποιητικές πρακτικές και αφηγήσεις νοσηματοδότησης της σεξουαλικότητας που εντάσσονται στο πλαίσιο της εθνικής μυθολογίας (Κυπαρίσσης, 2013: 138). Το ελληνικό έθνος (ανα)παρίσταται ως μια οικογένεια στο εσωτερικό της οποίας οι ρόλοι διατάσσονται με άξονα τον κανονιστικό έμφυλο διπολισμό: το κράτος-πατέρας καλείται να προστατεύει τη μητέρα-σύζυγο-γυναίκα Ελλάδα και τα παιδιά τους (Ελληνες και Ελληνίδες) (138).

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία εκπονείται ως προσωπική και πολιτική ανάγκη για μια φεμινιστική αποδομητική αναζήτηση που να στρέφει το βλέμμα στο φαινόμενο του κοινωνικού εκφασισμού. Η διαπίστωση του σχετικού κενού στη θεωρία- μαζί και η επιτελεστική ισχύς της διαπιστωτικής αυτής κρίσης- οδήγησε στη διατύπωση του ερευνητικού ερωτήματος που διαπερνά το ανά χείρας κείμενο: ποιες θέσεις επιφυλάσσονται για το γυναικείο στο λόγο της Χρυσής Αυγής και τι ρόλο επιτελεί η μητρότητα ανάμεσά τους- ή, σύμφωνα με το λόγο της οργάνωσης "ποιος είναι ο ρόλος της Ελληνίδας στην Εθνικιστική Κοινωνία".

Για τη διερεύνηση της υπόθεσης αξιοποιήθηκαν ως αναλυτικά εργαλεία η έννοια της βιοπολιτικής ως τεχνολογίας εξουσίας, της επιτελεστικότητας ως διαδικασίας υποκειμενοποίησης καθώς και η θεωρία των Laclau και Mouffe στη της συμβολή του λόγου και της εξουσίας. Μέσα από την επιλογή ενός τέτοιου πλαισίου, παρότι εν τέλει δεν αναπτύχθηκε επαρκώς, στόχος ήταν να χαρτογραφηθούν οι διαδικασίες με τις οποίες επιτελούνται μερικές καθηλώσεις της σημασίας και πώς ορισμένες από αυτές καθιερώνονται σε τέτοιο βαθμό που θεωρούνται φυσικές.

Συνολικά ο επίσημος λόγος του μορφώματος όπως αναπτύχθηκε και παρατέθηκε εκτενώς στις προηγούμενες ενότητες συνίσταται σε φαινομενικά δύσκαμπτες συναρθρώσεις γύρω από την έννοια της Φύσης, οι οποίες αποδίδονται με παραστατικότητα μέσα από συνεκδοχές, μεταφορές και εικονοποιίες. Με έντονη τη μυθοπλαστική διάθεση, ο λόγος αναπτύσσεται με σταθερή την αναφορά, σε έναν ενιαίο χρόνο τον οποίο συνέχει το ιδίωμα του αίματος (“αιμάτινη κόκκινη κλωστή”). Όπως επισημαίνει η Αθανασίου, η βιολογική μεταφορικοποίηση είναι κεντρική στη βιταλιστική οντολογία του έθνους: “το ανθρώπινο σώμα εκλαμβάνεται ως συνεκδοχή για το πολιτικό σώμα, τα γυναικεία σώματα εκλαμβάνονται ως φύσει ζωοδοτικά και το εθνικό σώμα εκλαμβάνεται ως ένας ανθρώπινος οργανισμός επιρρεπής στις αδυναμίες που συνοδεύουν τη γήρανση. Τέτοιες μεταφορικές πραγματώσεις συγκροτούν επιτελεστικά ενσώματες και έμφυλες τροπικότητες για την ιδιότητα του πολίτη του έθνους σύμφωνα με συγκεκριμένα βιοπολιτική ιδεώδη πολιτισμικής διανοησιμότητας”. (Αθανασίου, 2013: 42)

Η μητρότητα ως μετωνυμία του γυναικείου, μαζί με άλλα συμπεράσματα, δε θα μπορούσε να ανιχνευθεί πιο εύστοχα μέσα από την εξής παρατήρηση: Ο λόγος που εκφωνείται από τη Σωτηρία Βλάχου προς τιμήν της “ημέρας της Γυναίκας” το Μάρτιο του 2016 είναι ακριβώς ο ίδιος με το λόγο που εκφωνεί η Ελένη Ζαρούλια δύο μήνες μετά, το Μάιο του ίδιου έτους, εν όψει του εορτασμού της “ημέρας της μητέρας”. Μόνη διαφορά; Στο κείμενο, όπου αναφερόταν η λέξη “γυναίκα”, έχει υποκατασταθεί από τη “μητέρα”- για την περίπτωση.

Μέσα από το πρωτογενές υλικό και τη συνάρθρωση του γυναικείου με τεχνολογίες αναπαραγωγής όπως το δημογραφικό αλλά και με νόρμες όπως η οικογένεια και το έθνος προέκυψε η ελλιπής πολιτειακή συνθήκη που επιφυλάσσεται σε όσες “γυναίκες” δεν εκπληρώσουν το αναπαραγωγικό τους καθήκον. Αναδείχθηκε ο μισογυνισμός, ο ρατσισμός, ο σεξισμός μέσω των οποίων νοηματοδοτείται το γυναικείο, με μάλλον πιο ενδιαφέρουσα την εξής αντίφαση: οι Ζαρούλια και Βλάχου, από τις θέσεις τους ως βουλευτριες της Χρυσής Αυγής, σε

συνεντεύξεις τους παραδέχονται πως δεν ήταν δική τους η “επιθυμία” να ενταχθούν στην πολιτική.

Το φαινόμενο του κοινωνικού εκφασισμού δεν εξαντλείται στο μόρφωμα της Χρυσής Αυγής. Είναι διάχυτο και η νεοφιλελεύθερη συνθήκη της κρίσης και της επισφάλειας προσφέρει εύφορο έδαφος για την περαιτέρω εδραίωση ήδη εμπεδωμένων στην ελληνική κοινωνία διακρίσεων και ιεραρχιών. Η χαρτογράφηση των συναρθρώσεων, των αντιφάσεων και των αποσιωπήσεων λόγων που βρίσκονται στη συμβολή των έμφυλων, φυλετικών εθνικών, σεξουαλικών κανονιστικών μυθοπλασιών κρίνεται απαραίτητη για την αναχαίτισή του.

Αναστοχαστικές σκέψεις- αντί επιλόγου

Το παρόν εγχείρημα αποτυπώνεται με αρκούντως πλήρη την επίγνωση της γράφουσας για τις αδυναμίες και τις μερικότητες που το σημαδεύουν. Κάποιες από τις αγωνίες το συνόδευαν ήδη από τη “σύλληψη” του ενώ άλλες ανέκυψαν κατά την εκτέλεσή του. Το πλαίσιο που θέτει η διπλωματική εργασία αποδεικνύεται δεόντως περιοριστικό-χρονικά και σε κειμενική έκταση. Η συμμόρφωση σε αυτό προϋποθέτει το -προσωρινό- “κλείσιμο” θεωρητικών και αναλυτικών ανοιγμάτων, την παγίωσή τους εν είδει αξιωματικών παραδοχών για την οικονομία της εργασίας, την ενδεχομένως ανεπαρκή προβληματοποίηση και υπο-ανάπτυξη κρίσιμων πτυχών του υπό εξέταση ζητήματος.

Υπό αυτήν την έννοια, ανακουφιστική και ενθαρρυντική ταυτόχρονα είναι η διατύπωση της Μπάτλερ στην εισαγωγή των σωμάτων με σημασία, σχετικά με τις πολιτικές χρήσεις της αποτυχίας της μιμητικής λειτουργίας: “Επειδή ακριβώς τα κείμενα δεν αντικατοπτρίζουν την

ολότητα των δημιουργών ή των κόσμων τους, εισέρχονται σε ένα αναγνωστικό πεδίο ως επιμέρους προκλήσεις, που όχι μόνο προϋποθέτουν ένα σύνολο προηγούμενων κειμένων προκειμένου να καταστούν αναγνώσιμα αλλά επίσης εισάγουν ένα σύνολο ιδιοποιήσεων και κριτικών οι οποίες θέτουν υπό έλεγχο τις θεμελιώδεις προκείμενες τους.” (Butler, 2008 [1993]: 73). Συμμεριζόμενη την πεποίθηση ότι το αίτημα να σκεφτούμε τη σύγχρονη εξουσία μέσα στην περιπλοκότητα και τις συναρθρώσεις της παραμένει αναντίρρητα σημαντικό, έστω και ως ανέφικτο, η γράφουσα ευελπιστεί πως, όντως, η μερικότητα του ανά χείρας κειμένου θα αποδειχθεί προϋπόθεση αν όχι για το ριζοσπαστικό, τουλάχιστον για τον κριτικό, χαρακτήρα των θεωρήσεών του.

Η σημαντικότερη έλλειψη που διατρέχει το παρόν εγχείρημα αφορά στη μονομερή κατά μία έννοια, ψηλάφηση της διαδικασίας της υποκειμενοποίησης όπως την αξιώνει το κανονιστικό κέλευσμα του ναζιστικού λόγου. Τα κείμενα που τίθενται υπό το αναλυτικό πρίσμα, είτε ως εκφωνημένοι στο κοινοβούλιο λόγοι είτε ως διαδικτυακές αρθρογραφίες, αναπαριστούν και αντιπροσωπεύουν ένα καθεστώς αλήθειας, χωρίς ωστόσο να λαμβάνουν υπόψη τα αποτελέσματα αυτού, δηλαδή τις υποκειμενικότητες που (ανα)“παράγονται” υπό αυτό το λογοθετικό πλέγμα εξουσίας, τις θέσεις υποκειμένων που καταλαμβάνονται εντός αυτού⁶⁰. Με άλλα λόγια, εξετάζεται το μήνυμα στο εκάστοτε συγκείμενό του, αλλά δεν αποτυπώνεται ο τρόπος με τον οποίο το αληθειακό καθεστώς σωματοποιείται από τους αποδέκτες και τις αποδέκτριές του, ο τρόπος με τον οποίο υπόκειται, αντίκειται και, σε κάθε περίπτωση, ενοικεί τη νόρμα.

Καθώς στο πλαίσιο της θεωρίας του λόγου γίνεται δεκτό ότι τα υποκείμενα εγκαλούνται ταυτόχρονα από πλείονες λόγους και μιλάμε για πλείονες θέσεις υποκειμένων, δεχόμαστε ότι τα άτομα που παρακολουθούν τους υπό εξέταση λόγους δε συγκροτούνται ως υποκείμενα αποκλειστικά δια της εμπλοκής τους στους λόγους του συγκεκριμένου κόμματος. Η αναλυτική διεργασία που λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας δύναται μόνο μερικώς να προσεγγίσει τη διαδικασία της υποκειμενοποίησης. Θα μπορούσε, όμως, - και ευελπιστεί- να αξιοποιηθεί συμπληρωματικά ως υπόβαθρο μιας μεταγενέστερης έρευνας, η οποία θα αναλάβει

---

⁶⁰ Αυτό δε σημαίνει ότι οι ίδιοι οι πομποί, οι βουλευτές και οι βουλευτρίες της Χρυσής Αυγής, αλλά και οι λιγότερο ή περισσότερο μνημένοι συντάκτες της επίσημης ιστοσελίδας του κόμματος, δε λογίζονται ταυτόχρονα και φορείς των αληθειών που εξαγγέλλουν. Δεν προκύπτει, ωστόσο, από τα δείγματα γραφής που αναλύονται, ο τρόπος με τον οποίο τα ίδια αυτά υποκείμενα καθώς και οι λοιποί αναγνώστες/ακροατές, ανταποκρίνονται σε αυτές τις εγκλήσεις, εν μέσω άλλων, και επιτελεστικά υλοποιούν την υποκειμενικότητά τους.

να διερευνήσει τη συμμόρφωση στο έμφυλο εθνοφυλετικό ιδεώδες από τη σκοπιά των υποκειμένων· τον τρόπο, δηλαδή, με τον οποίο οι ίδιες οι γυναίκες χρυσαυγίτισσες προσλαμβάνουν την επιτελεστική υλοποίηση του φύλου τους.⁶¹

Επόμενος και εξίσου αξιοσημείωτος είναι ο περιορισμός που απορρέει από το δείγμα λόγου με βάση τα κριτήρια που αυτό επιλέχθηκε: η όποια επεξεργασία έλαβε χώρα, βασίζεται στον επίσημο και δημόσιο λόγο της Χρυσής Αυγής. Ως εκ τούτου, όχι μόνο δε λαμβάνει υπόψη τις εξωκοινοβουλευτικές “δράσεις” της οργάνωσης κατά το αντίστοιχο διάστημα, αλλά αγνοεί το περιεχόμενο του ανεπίσημου, “εσωτερικού” λόγου του κόμματος (όπως για παράδειγμα εκφράζεται στις συγκεντρώσεις των μελών του ή σε κλειστές διαδικτυακές ομάδες).⁶² Κατά συνέπεια, ό,τι καταγράφεται στα συμπεράσματα αφορά σε ένα συγκεκριμένο κλάσμα αυτού που αναπαρίσταται ως ναζιστικός λόγος.

Αυτή η μερικότητα σε καμία περίπτωση δεν υπονοεί ότι το διαθέσιμο δείγμα λόγου, η επίσημη ρητορική του κόμματος, θεωρήθηκε ανεπαρκές ή αδιάφορο ως προς την εξαγωγή κρίσιμων και κριτικών συμπερασμάτων. Επισημαίνεται, ωστόσο, για την καλύτερη δυνατή οριοθέτηση του αντικειμένου της έρευνας και, ως εκ τούτου, για τη συνεπέστερη διατύπωση κρίσεων, οι οποίες δεν έχουν αξιώσεις καθολικής απεικόνισης του φαινομένου της Χρυσής Αυγής.

---

⁶¹ Η διεξαγωγή επιτόπιας έρευνας, ειδικά με τη μορφή συνεντεύξεων, απορρίφθηκε από τη γράφουσα ως ανέφικτη-τουλάχιστον προς το παρόν- εξαιτίας της έλλειψης συνδέσμου επικοινωνίας με την οργάνωση. Παρόλ’ αυτά, ακόμα και αν υπήρχε διαθέσιμος/η πληροφορητής/τρια, μέσω του/της οποίου/ας η είσοδος και περιήγηση στο πεδίο θα καθίστατο εφικτή, η επιφύλαξη παραμένει και διατυπώνεται, για τις ανάγκες της διπλωματικής, ως εξής: κοινωνικές ευαισθησίες που συνεπάγονται κοινωνικές “αδεξιότητες”, μεταξύ των οποίων η έλλειψη υπομονής, ενδεχομένως θα εξέθεταν ανεπανόρθωτα την εργασία στο ενδεχόμενο μη περάτωσής της.

⁶² Η “άγνοια” του περιεχομένου δε συνεπάγεται “άγνοια” της ύπαρξης του λόγου καθεαυτόν. Η σκέψη είναι ότι πολλές από τις (ναζιστικές) θέσεις που συνάγονται από τις αποσιωπήσεις ή τις αμφισημίες που εντοπίζονται στον επίσημο λόγο, διατυπώνονται ρητά “κεκλεισμένων των θυρών”. Η διάσταση αλλά και η παραπληρωματικότητα ανάμεσα στην “επίσημη” και την “ανεπίσημη” ρητορική και εν γένει τοποθέτηση του μορφώματος αποτελεί σημαντική πτυχή της στρατηγικής του κόμματος, όπως θα αναδειχθεί στην πορεία. Ο Ψαρράς υποστηρίζει ότι ο Μιχαλολιάκος και η Χρυσή Αυγή ξεχώρισαν από τα πολυάριθμα ακροδεξιά μορφώματα της μεταπολίτευσης ακριβώς από το γεγονός ότι επέμεναν στη διπλή δραστηριότητα: από τη μία μεριά θεωρητική εθνικοσοσιαλιστική προπαγάνδα και από την άλλη αγώνας στο πεζοδρόμιο για την πραγμάτωση των εθνικοσοσιαλιστικών ιδεών (2012: 52)

Πηγές – Βιβλιογραφία

Πηγές

Α' Αρχεία Πρακτικών Βουλής των Ελλήνων.

- Βουλή των Ελλήνων (2012). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΚΒ', Παρασκευή 7 Σεπτεμβρίου 2012. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20120907.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2013). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΡΜΑ', Παρασκευή 8 Μαρτίου 2013. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20130308.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2013). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΡΟΣΤ', Τρίτη 14 Μαΐου 2013. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20130514.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2014). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΡΓ', Δευτέρα 10 Μαρτίου 2014. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20140310.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2015). *Πρακτικά*. Ειδική Συνεδρίαση Ημέρας της Γυναίκας, Δευτέρα 9 Μαρτίου 2015. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/>
- Βουλή των Ελλήνων (2015). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΝΑ', Τρίτη 22 Δεκεμβρίου 2015 (απόγευμα). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20151222ap.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2016). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΠΖ', Τρίτη 8 Μαρτίου 2016. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20160308.pdf>

- Βουλή των Ελλήνων (2016). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΡΚΒ', Δευτέρα 9 Μαΐου 2016. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20160509.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2017). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΠΕ', Τετάρτη 8 Μαρτίου 2017. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20170308.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2017). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΣΤ', Δευτέρα 9 Οκτωβρίου 2017. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20171009.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2017). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση Ζ', Τρίτη 10 Οκτωβρίου 2017. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20171010.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2018). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΡΙΒ', Τρίτη 8 Μαΐου 2018. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20180508.pdf>
- Βουλή των Ελλήνων (2018). *Πρακτικά*. Συνεδρίαση ΡΙΓ', Τετάρτη 9 Μαΐου 2018 (πρωί). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20180509pr.pdf>

Β' Άρθρα από την ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής

- 26.400 λιγότεροι Έλληνες το 2016: Δημογραφικός αφανισμός απειλεί το Έθνος μας! (2017, 11 Ιουλίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/26.400-ligoteroi-ellhnes-to-2016-dhmoγραφικος-afanismos-apeilei-th-fulh-mas>
- 600 ευρώ το κόστος του τοκετού για τις ανασφάλιστες Ελληνίδες, δωρεάν για τις “παράτυπες μετανάστριες” (2015, 1 Σεπτεμβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/600-eurw-to-kostos-tou-toketou-gia-tis-anasfalistes-ellhnides-dwrean-gia-ti>

Άμβλωση: Η αργή γενοκτονία ενός Έθνους (2016, 8 Φεβρουαρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/amblwsh-h-argh-genoktonia-enos-ethnous>

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ: Συνεχής μείωση των γεννήσεων νέων Ελλήνων - Η Νεολαία μεταναστεύει και αντικαθιστάται από λαθρομετανάστες (2016, 13 Μαρτίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/dhmografikos-thanatos-sunechhs-meiwsh-twn-gennhsewn-newn-ellhnwn-h-neolaia>

Διαβάστε και διαδώστε: Ολόκληρο το πολιτικό πρόγραμμα του Λαϊκού Συνδέσμου - Χρυσή Αυγή για μια ελεύθερη και ισχυρή Ελλάδα (2015, 18 Σεπτεμβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/diabaste-kai-diadwste-oloklhro-to-politiko-programma-tou-laikou-sundesmou-c>

Ε. Καρακώστας στην Ελεύθερη Ώρα: «Η Πίστη μας στην Πατρίδα και το Θεό είναι πιο δυνατή κι από τη φωτιά!» (2017, 2 Οκτωβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/sunenteujh-e.-karakwsta-sthn-eleutherh-wra>

Εθνικισμός εναντίον των “άκρων”: Ενάντια στην παρακμή και τον φονταμενταλισμό (2015, 9 Ιουνίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/ethnikismos-enantion-twn-akrwn-enantia-sthn-parakmh-kai-ton-fontamentalismo>

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ: Τέταρτοι στον κόσμο σε ρυθμό μείωσης πληθυσμού! Οι προτάσεις της Χρυσής Αυγής για το Δημογραφικό (2015, 3 Αυγούστου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/ethnikos-kindunos-tetartoi-ston-kosmo-se-ruthmo-meiwshs-plhthusmou-oi-prota>

Ελένη Ζαρούλια: Είμαστε υπερήφανες Χρυσαιγίτισσες, αγωνιζόμαστε για Πατρίδα και Ελευθερία! 2 BINTEO (2017, 8 Μαρτίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/elenh-zaroulia-eimaste-uperhfanesh-ellhnides-agwnizomaste-gia-patrida-kai-el>

Ελένη Ζαρούλια: Η Χρυσή Αυγή είναι κοντά στον λαό (2015, 31 Ιανουαρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/elenh-zaroulia-h-chrush-augh-einai-konta-ston-lao>

Ελένη Ζαρούλια: Ιερό καθήκον, Χρέος και Τιμή η Μητρότητα (2016, 8 Μαρτίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/elenh-zaroulia>

ΕΛΛΗΝΑ θέλουν να σε αντικαταστήσουν με λαθρομετανάστες! Τι δεν κατάλαβες; (2015, 12 Αυγούστου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/ellhna-theloun-na-se-antikatasthoun-me-lathrometanastes-ti-den-katalabes>

Έρευνα ΣΟΚ για το δημογραφικό: Η Ελλάδα γερνάει και πεθαίνει - Σχεδιάζουν αντικατάσταση του πληθυσμού με λαθρομετανάστες! (2017, 14 Αυγούστου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/ereuna-sok-gia-to-dhmoigrafiko-h-ellada-gernaei-kai-pethainei-schediazoun-an#ixzz5BPJXDMOb>

Ερντογάν: “Οι τουρκάλες να γεννούν τρία παιδιά” - Εδώ οι προδότες εκτελούν τη μητρότητα (2013, 10 Μαρτίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/erntogan-oi-tourkales-na-gennoun-tria-paidia-edw-oi-prodotes-ekteloun-th-mh>

Ευγενία Χρήστου: Οι Ελληνίδες είμαστε υπερήφανες και αγωνίστριες! (2012, 30 Νοεμβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/eugenia-chrhstouoi-ellhnides-eimaste-uperhfanekai-agwnistries>

Η Γυναίκα ως ζωοδότειρα ενέργεια του Έθνους (2016, 15 Ιουλίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/h-gunaika-ws-zwodoteira-energeia-tou-ethnous>

Η παγκοσμιοποίηση στις Τέχνες και τα Γράμματα (2017, 1 Μαρτίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/h-pagkosmioiioihshstis-technes-kai-ta-grammata>

Ημερίδα Μετώπου Νεολαίας: Το δημογραφικό απειλεί το Έθνος μας με αφανισμό - Φωτορεπορτάζ (2016, 15 Οκτωβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/hmerida-tou-metwou-neolaias-to-dhmoigrafiko-apotelei-thn-megaluterh-apeilh>

Μια ολόκληρη γενιά Ελλήνων που δεν θα γεννηθεί ποτέ (2015, 26 Νοεμβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/mia-oloklhrh-genia-ellhnwn-pou-den-tha-gennhthei-pote>

Οι Ελληνίδες στην Εθνικιστική κοινωνία (2012, 31 Δεκεμβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/oi-ellhnides-sthn-ethnikistikh-koinwnia>

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Για την Χρυσή Αυγή του Ελληνισμού (2012, 18 Δεκεμβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/politikes-theseis-gia-thn-chrush-augh-tou-ellhnismou>

«Πολιτική ορθότητα» και «ομοφοβία» (2017, 18 Απριλίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/politikh-orthothta-kai-omofobia>

ΣΟΚ: Στοιχεία της Eurostat προβλέπουν τον δημογραφικό αφανισμό του Ελληνισμού! (2015, 22 Οκτωβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/sok-stoicheia-ths-eurostat-problepoun-ton-dhmografiko-afanismo-tou-ellhnism>

Σπαρτιάτισσες, Σουλιώτισσες: αντί για «ημέρα της γυναίκας» εμείς τιμούμε καθημερινά την Ελληνίδα (2015, 8 Μαρτίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/spartiatisses-souliwtisses-gunaikes-ths-pindou-anti-gia-hmera-ths-gunaikas>

Σωτηρία Βλάχου: Μόνο η Χρυσή Αυγή θα σώσει την Πατρίδα! (2016, 6 Ιουλίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/swthria-blachou-mono-h-chrush-augh-tha-swsei-thn-patrida>

Το εκπαιδευτικό σύστημα της Σπάρτης - Β' Μέρος (2017, 31 Ιανουαρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/to-ekpaideutiko-susthma-ths-sparths-b-meros>

Το μείζον Εθνικό ζήτημα της υπογεννητικότητας (2014, 31 Οκτωβρίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/to-meizon-zhthma-ths-upogennhtikothtas>

Το ουσιαστικό νόημα της Ημέρας της Γυναίκας (2015, 8 Μαρτίου). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/to-ousiastiko-nohma-ths-hmeras-ths-gunaikas>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αβδελά, Ε. (2011). Το φύλο στην (σε) κρίση ή τι συμβαίνει στις «γυναίκες» σε χαλεπούς καιρούς. *Σύγχρονα Θέματα*, 115, 17-26.
- Αβδελά, Ε., & Ψαρρά, Α. (2012). Απόκρυφες πτυχές της μελανής ψήφου. *Ενθέματα*. Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://enthemata.wordpress.com/2012/07/01/agef/>
- Αθανασίου, Α. (2003). Η πειθαρχία της συνέχειας: Σώμα, Χρόνος και Βιοπολιτική στην Ελλάδα σήμερα. *Σύγχρονα Θέματα*, 82, 45-52.
- Αθανασίου, Α. (2007). *Ζωή στο όριο : Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Αθανασίου, Α. (2008). Υλοποιώντας το έμφυλο σώμα: Η πολιτική υπόσχεση της επιτελεστικότητας. Εισαγωγή στο J. Butler *Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο* (μτφρ. Π. Μαρκέτου). Αθήνα: Εκκρεμές, σελ. 7-26. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1993).
- Αθανασίου, Α. (2012α). Η βιοπολιτική της αυταρχικής δημοκρατίας και η διακυβέρνηση του επικίνδυνου σώματος. *Ενθέματα*. Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://enthemata.wordpress.com/2012/09/16/athina/>
- Αθανασίου, Α. (2012β). *Η κρίση ως κατάσταση «έκτακτης ανάγκης»: Κριτικές και αντιστάσεις*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Αθανασίου, Α. (2013). Γραμμές αίματος: επιτελώντας το σώμα του "δήμου", υπολογίζοντας το χρόνο του "έθνους". Στο Β. Καντσά (επιμ.), *Η μητρότητα στο προσκήνιο: Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Αθανασίου, Α. (2014). Το εθνικό σώμα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης: Η δημογραφική πολιτική της ζωής και τα όρια του πολιτικού. Στο Ε. Παπαταξιάρχης, & Δ. Τουλάτου (επιμ.), *Πολιτικές της καθημερινότητας: Σύνορο, σώμα και ιδιότητα του πολίτη στην Ελλάδα* (455-484). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Anderson, B. (1997). *Φαντασιακές Κοινότητες: Στοχασμοί για τις Απαρχές και τη Διάδοση του Εθνικισμού* (μτφρ. Π. Χατζαρούλα). Αθήνα: Νεφέλη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1983).
- Butler, J. (2008). *Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο* (μτφρ. Π. Μαρκέτου). Αθήνα: Εκκρεμές. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1993).
- Butler, J. (2009). *Αναταραχή Φύλου: ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας* (μτφρ. Γιώργος Καραμπέλας). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1990).
- Butler, J. (2014). *Η διεκδίκηση της Αντιγόνης: Η συγγένεια μεταξύ ζωής και θανάτου* (μτφρ. Β. Σπυροπούλου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2000).
- Γεωργιάδου, Β. (2014). Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής. Ψήφος-ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες. Στο Γ. Βούλγαρης & Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), 2012: *Ο διπλός εκλογικός σεισμός* (σ. 185-219). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Εμμανουηλίδης, Μ., & Κουκουτσάκη, Α. (2013). *Χρυσή Αυγή και στρατηγικές διαχείρισης της κρίσης*. Αθήνα: Futura.
- Foucault, M. (2011). *Ιστορία της Σεξουαλικότητας, Η Βούληση για γνώση* (μτφρ. Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλέθρον. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1976).
- Foucault, M. (2002). *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας* (μτφρ. Στ. Ροζάνης). Αθήνα: Ψυχογιός. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1997).
- Howarth, D. (2008). *Η έννοια του λόγου* (μτφρ. Σ. Καναούτη). Αθήνα: Πολύτροπον. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2000).
- Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς (2013). *Ενημερωτικό δελτίο* (18). Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2013/11/18.pdf>
- Jørgensen, M., & Phillips, L. (2009). *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και μέθοδος* (μτφρ. Α. Κιουπκιολής) Αθήνα: Παπαζήσης. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1999).
- Κιουπκιολής, Α., Πεχτελίδης, Γ., & Κοσμά, Υ. (επιμ.) (2015). *Θεωρία του λόγου. Δημιουργικές εφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κονδύλη, Μ., & Ψαρρά, Α. (1986) «Γεννάτε... γιατί χανόμαστε». *Δίνη: Φεμινιστικό Περιοδικό*, 1, 34-41.

- Κυπαρίσσης, Μ. (2013). *Έθνος, Φύλο, Σεξουαλικότητα. Εξουσία και αντιστάσεις στον λόγο του Τύπου για την κρίση στην Ελλάδα*. (Διπλωματική εργασία). Πάντειο Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Αθήνα.
- Παπαϊωάννου, Κ. (2013). *Τα "καθαρά χέρια" της Χρυσής Αυγής : Εφαρμογές ναζιστικής καθαρότητας*. Αθήνα : Μεταίχμιο.
- Σταυρακάκης, Γ. (2014). *Ανάλυση πολιτικού λόγου – Εισαγωγή* [διαφάνειες PowerPoint]. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://opencourses.auth.gr/modules/document/index.php?course=OCRS139&openDir=/53a93ad5TfQr>
- Σταυρακάκης, Γ. (2014). *Η θεωρία του λόγου των Laclau και Mouffe* [διαφάνειες PowerPoint]. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS139/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/6.%CE%BB%CE%B1%CE%BA%CE%BB%CE%B1%CE%BF%CF%85.pdf>
- Σταυρακάκης, Γ. (2014). *Ο λόγος της Πολιτικής Οικολογίας 2* [διαφάνειες PowerPoint]. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://opencourses.auth.gr/modules/document/index.php?course=OCRS139&openDir=/53a93ad5TfQr>
- Σταυρακάκης, Γ. (2014). *Στα όρια του λόγου: ο πολιτικός ρόλος του συναισθήματος* [διαφάνειες PowerPoint]. Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS139/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/7.%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%AF%CF%83%CE%B8%CE%B7%CE%BC%CE%B1.pdf>
- Χαλκιά, Α. (2006). Αναθεωρήσεις του έμφυλου έθνους: “Δημογραφικά” διλήμματα, επιστήμη και λόγος. Στο Μ. Μιχαηλίδου & Α. Χαλκιά. *Η παραγωγή του κοινωνικού σώματος*. Αθήνα: Κατάρτι & Δίνη, 57-85.
- Χαλκιά, Α. (2007). *Το άδειο λίκνο της δημοκρατίας: Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα*. (μτφρ. Μ. Καστανάρα) Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2004).

- Ψαρρά, Α. (2012α). Ο χορός του Ζαλόγγου, ένας χορός για γυναικεία βήματα. *Ενθέματα*. Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://enthemata.wordpress.com/2012/03/24/agelika/>
- Ψαρρά, Α. (2012β). Οι έλληνες οικογενειάρχες στις κάλπες. *Ενθέματα*. Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://enthemata.wordpress.com/2012/04/29/psarra-5/>
- Ψαρρά, Α. (2012γ). Τιμωροί με φύλο στον Άγιο Παντελεήμονα. *Ενθέματα*. Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://enthemata.wordpress.com/2012/01/29/psarra-4/>
- Ψαρρά, Α. (2014). 2013, η χρονιά που τίμησε τα παντελόνια της. *Ενθέματα*. Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2018, από <https://enthemata.wordpress.com/2014/01/12/agelika-2/>
- Ψαρράς, Δ. (2014). *Η Χρυσή Αυγή μπροστά στη δικαιοσύνη*. Αθήνα: Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ.
- Ψαρράς, Δ. (2012). *Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής. Ντοκουμέντα από την ιστορία και τη δράση μιας ναζιστικής ομάδας*. Αθήνα: Πόλις.

Ξενόγλωσση

- Ahmed, S. (2004). *Affective Economies*. *Social Text*, 22(2), 117-139.
- Athanasίου, Α. (2005). Reflections on the politics of mourning: Feminist ethics and politics in the age of empire. *Historiein*, 5, 40-57.
- du Boulay, J. (1984). The Blood: Symbolic Relationships between Descent, Marriage, Incest Prohibitions and Spiritual Kinship in Greece. *Man*, 19: 533-556.
- Ellinas, A. A. (2013). The rise of Golden Dawn: The new face of the far right in Greece. *South European Society and Politics*, 18(4), 543-565.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change* (Vol. 10). Cambridge: Polity press.
- Georges, E. (1996). Abortion policy and practice in Greece. *Social Science & Medicine*, 42(4), 509-519.
- Heng, G., & Devan, J. (1992). State Fatherhood: The Politics of Nationalism, Sexuality and Race in Singapore. Στο A. Parker, M. Russo, D. Sommer, & P. Yaeger (επιμ.), *Nationalisms & Sexualities*. Νέα Υόρκη: Routledge, 335-364.

- Herzfeld, M. (1997). *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Kligman, G. (1995). Political demography: the banning of abortion in Ceausescu's Romania. Στο F. Ginsburg & R. Rapp (επιμ.), *Conceiving the new world order: The global politics of reproduction*. Μπέρκλεϊ: University California Press, 234-255.
- Mayer, T. (2000). Gender ironies of nationalism: setting the stage. Στο T. Mayer (επιμ.). *Gender ironies of nationalism: Sexing the nation*. Λονδίνο: Routledge, 1-22.
- Mosse, G. L. (1985). *Nationalism and Sexuality Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*. Μάντισον: University of Wisconsin Press.
- Mostov, J. (2000). Sexing the nation/desexing the body: politics of national identity in the former Yugoslavia. Στο T. Mayer (επιμ.), *Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation*, Λονδίνο: Routledge, 89-110.
- Parker, A., Russo, M., Sommer, D., & Yaeger, P. (1992). *Nationalisms and Sexualities*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Paxson, H. (2004). *Making Modern Mothers: Ethics and Family Planning in Urban Greece*. Berkeley: University of California Press.
- Rupp, L. J. (1977). Mother of the " Volk": The Image of Women in Nazi Ideology. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 3(2), 362-379.
- Stoler, A. L. (1989). Making empire respectable: The politics of race and sexual morality in 20th century, *American Ethnologist* 16(4), 634-660.
- Yuval-Davis, N. (1996). Women and the Biological Reproduction of "the Nation". *Women's Studies International Forum*, 19(1-2):17-24.
- Yuval-Davis, N., & Anthias, F. (1989). *Woman-Nation-State*. Λονδίνο: Macmillan.